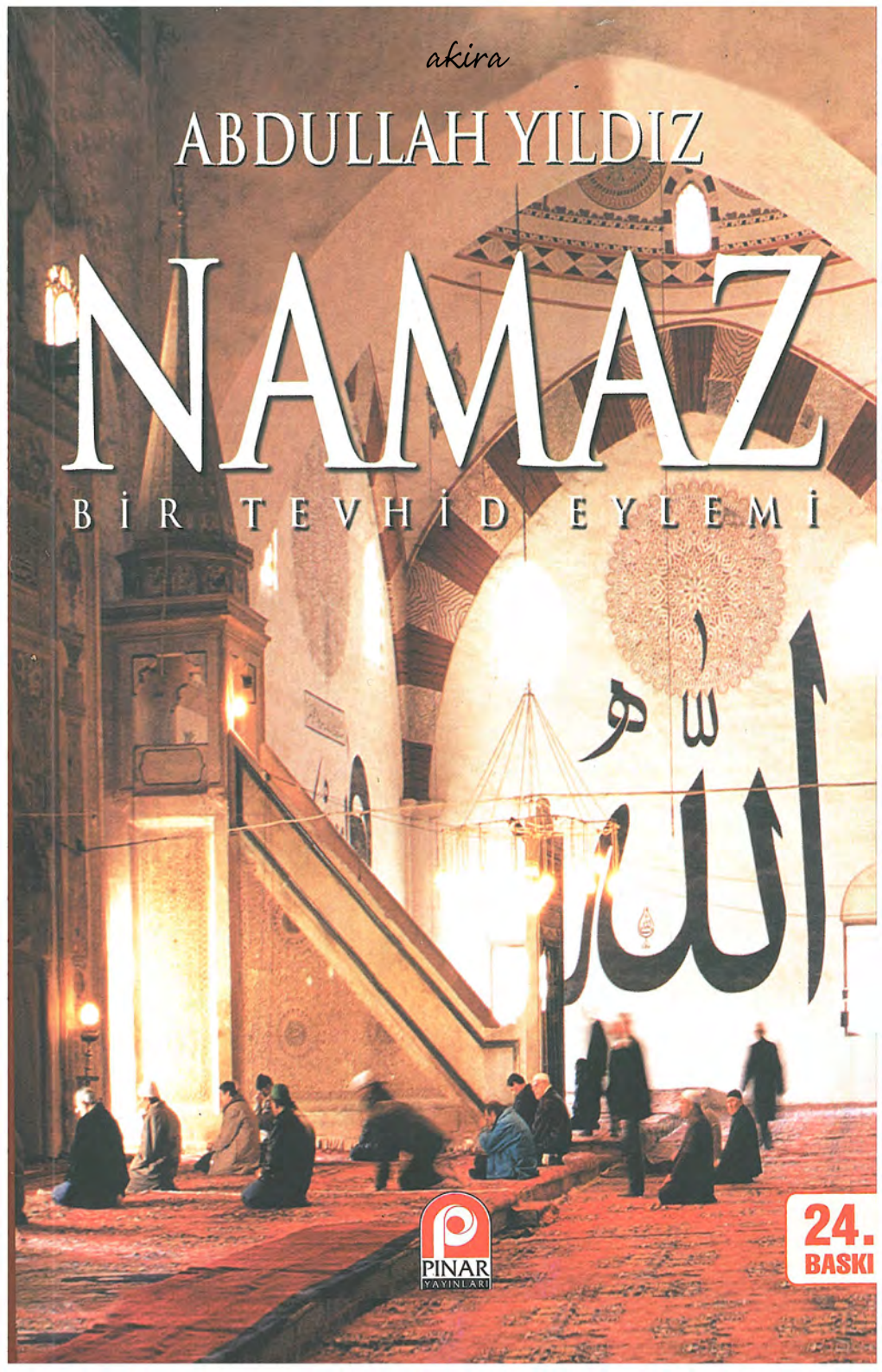
akira

ABDULLAH YILDIZ

NAMAZ

BİR TEVHİD EYLEMİ

PINAR YAYINLARI

24. BASKI

akira

ABDULLAH YILDIZ

Namaz

Bir Tevhid Eylemi

PINAR YAYINLARI

pınar yayınları
alay köşkü cad. küçük sok. civan han
no: 6/3 cağaloğlu-istanbul
tel: 0212 520 98 90 faks: 0212 527 06 77
tel: 0212 631 12 50 faks: 0212 631 16 21
www.pinaryayinlari.com
bilgi@pinaryayinlari.com

namaz bir tevhid eylemi
abdullah yıldız

pınar yayınları: 50
islam düşüncesi: 13

ısbn 978-975-352-013-3

yirmidördüncü basım: haziran 2012

Kapak-iç düzen: pınar
baskı-cilt: ravza matbaacılık
davutpaşa cad. kale iş merkezi no: 51-52 topkap-istanbul tel: 0212 481 94 11
matbaa sertifika no: 16480

yayınevi sertifika no: 22787

İçindekiler

ÖNSÖZ 9

Birinci Bölüm
İBADET VE NAMAZ 13
İbadet 13
Yaratılışın Gayesi 13
İbadet Nedir? 15
İbadet: Yaşanan İslam 17
İbadet: Tevhid Eylemidir 18
İbadet Bütünü İçinde Namaz 19
Namaz İbadetlerin Bir Sentezidir 19
Tevhid'den Sonra Namaz 21
En Faziletli Amel 23
Mü'min İle Kâfir Arasında Ölçü 24

İkinci Bölüm
NAMAZLA İLGİLİ KAVRAMLAR 27
Salât Nedir? 27
Namazla İlgili Temel Kavramlar 30
Zikir 30
Tezkira 33

Tekbir 33
Hamd ve Tesbih 36
İstiğfar ve Tevbe 41
Namazla İlgili Diğer Kavramlar 44
Kunût, İnâbe, İhbât 44
Dua, Tazarru', Teevvüh 47
Huşû, Temekkün, Tevazu 50
Namazın Dört Fiil Öğesi 51
Kıyam 51
Rükû 53
Secde 54
Ka'de 55

Üçüncü Bölüm
NAMAZ EYLEMİ 57
Namazın Vakitleri 57
Beş Vakit Namaz: Beş Kez İnkılâb 58
Ezan: Diriliş Çağrısı 61
Vesîle 65
Namaza Hazırlık: Abdest, Teyemmüm, Örtünme 67
Abdest: Maddî ve Manevî Temizlik 68
Teyemmüm 69
Abdest Duâları 71
Örtünme (Setr'ül-Avret) ve Elbise Temizliği 72
Namaza Yöneliş: Kıble, Tebettül, Niyet 73
Ka'be'ye Dönmek: Yönlerin En Güzelini Tercih 73
Tebettül: Dünyaya Veda Eden Gibi Olmak 76
Niyet 78
Namaza Giriş: İftitah Tekbiri, Başlama Duaları ve İstiâze . 79
Başlangıç (İftitah) Tekbiri: "Allâhu Ekber" 79
Başlama Duaları: Tesbih, Tekbir, Tevhid, Hamd, Övgü ... 80
İstiâze; Şeytanın Şerrinden Allah'a Sığınmak 83
Kırâet ve Hançerelerin Ötesi 85
Tilâvet 85
Tertîl 86
Düşünmek ve Öğüt Almak İçin Kur'an Okumak 88

Hançerelerin Ötesine Geçmeyen Kırâet 89
Ne Okuduğunu Bilmeyenler 89
Hüzünlenerek, Ağlayarak ve Korkarak Okumak 91
Kur'an'ın Önündeki Perdeler 92
Fatiha Çevresinde 94
Besmele: Allah Adına ve Allah İçin 95
Alemlerin Rabbi'ne Hamd ve Senâ 97
Rahmân ve Rahîm'e Hamd ve Senâ 99
Din Gününün Mâliki'ne Hamd ve Senâ 100
Yalnız Sana Boyun Eğer ve Yalnız Senden Yardım Dileriz 103
Ve Duâ: Bizi Sırât-ı Müstakîm'e Ulaştır 107
Fatiha'dan Sonra Kur'an Okumak:
Allah'ın Ziyafetine Katılmak: 108
Rasûlüllah Sallalahu Aleyhi ve Sellem'in
Namazda Okumayı Adet Edindiği
Sûrelerden Örnekler ve Bazı Yorumlar 110
Namazda Dört Temel Eylem 116
Allah İçin Kıyâm 116
Yalnız Allah'ın Huzurunda Rükû 119
Allah'a Yaklaşmak İçin Secde 125
Teşehhüd: Allah'la Sohbet ve Selâmlaşma (Mi'râc) 133
Namazın Sonundaki Zikir, Tesbih ve Dualar 139

Dördüncü Bölüm
NAMAZ VE MÜ'MİN 147
Namazın İkâmesi 147
Dosdoğru Namaz Kılmak 147
Namazı Ayakta Tutmak 149
Namazın Sürekliliği 151
Namazın Korunması 154
Namazda Huşû 157
Namaz ve Ruh Eğitimi 163
Namaz Kötülüklerden Arındırır 164
Namaz Sabır Eğitimidir 165
Namaz Huzur ve Sükûn Kaynağıdır 167
Nafile Namazlar ve Davetçinin Ruh Terbiyesi 168

Beşinci Bölüm
NAMAZ VE TOPLUM **177**
Namazın Birleştirici Özelliği: Cemaat-Cami-Cuma 177
Cemaatle Namaz 177
Cuma ve Bayram Namazları 180
Cami ve Mescid 183
Cami ve Cemaat Namazlarının Toplumsal Etkileri 184
Eğitim ve Öğretim 184
Birlik ve Dayanışma 186
İstişare ve Organizasyon 188
Namaz ve Cihad 192
Tekbir, Cihad'ın İlk Aşamasıdır 192
Kunut, Cihada Söz Vermektir 193
Mihrab'da (Harp Alanında) Kılınan Namaz 197
Şuayb Aleyhisselâm'ın Namazı 199

Sonuç 203
Ek: Namaz Nasıl Kılınır? **205**
Kaynaklar **208**

Önsöz

Yazıklar olsun o namaz kılanlara...
Ki onlar kıldıkları namazdan habersizdirler. (Mâûn: 4-5)

Bu âyetleri okuyan ve üzerinde düşünen her müslüman, kendi kendisine şu soruları yöneltmelidir:

-Acaba biz müslümanlar kıldığımız namazlardan ne ölçüde haberdarız? Niçin namaz kıldığımızın, namazda neler söylediğimizin, Allah'a hangi konularda söz verdiğimizin ve namaz esnasında yaptığımız bedensel hareketlerin ne manaya geldiğinin farkında ve şuurunda mıyız?

-Kıldığımız namazlardan manevi bir lezzet alabiliyor muyuz?

-Namazlarımız bizi fahşâ ve münkerden alıkoyabiliyor mu?

-Namazda Allah'ın adını zikredip âyetlerini okurken kalplerimiz titreyip tüylerimiz ürperebiliyor mu? Arasıra da olsa gözlerimiz yaşarabiliyor mu?

Bu sorulara herbirimizin vereceği cevap, sanırım genelde olumsuz olacaktır.

Kendimizden başlayarak çevremizdeki müslümanları bu ve benzeri sorular açısından değerlendirdiğimizde şöyle bir manzara ile karşılaşırız:

Müslümanların önemli bir bölümü düzenli ve sürekli namaz kılıyor olmakla birlikte, maalesef bu namazlar şeklî ve örfî bir alışkanlık düzeyinde kalmaktadır. Ne anlama geldiği bilinmeden dil alışkanlığı ile tekrar edilen kelimeler, dua ve sureler, niçin yapıldığı düşünülmeden yerine getirilen bedensel hareketler, haz duyulmadan her gün biteviye tekrarlanan rutin bir işlem. Ne huşû, ne huzur, ne tefekkür, ne düşünce ve ne de manevi bir lezzet... Nafileleri kaçırmayayım derken terkedilen farzlar, mahreçlere hakkını vereyim derken perdelenen mana ve şekle önem vereyim derken kaybolan derinlik... Sıkıcı, bıktırıcı, hiçbir cazibesi ve canlılığı olmayan geleneksel bir ibadet türü... Dolayısıyla adeta bir yük ve hatta *angarya* haline gelen icbari bir görev... Bütün bunlara bir de anne-baba ve çevre baskısı türünden psikolojik faktörler eklenince; kolaylıkla terkedilebilen, olsa da olan, olmasa da olan, insan hayatında hiçbir belirleyiciliği ve müsbet etkisi görülmeyen, geleneksel, kupkuru bir işlem düzeyinde kalıyor namaz...

İşte böyle *adet yerini bulsun* diye kılınan bir namazın ne fert ne de toplum üzerinde yeterli etkisi olabilmektedir:

Namazın, mü'mini dünyevi ve şeytani istek ve arzulardan koparıp manevi huzura, sükuna kavuşturması gerekirken; bizler namazda dahi bu dünyadan kopamamaktayız.

Namazın, insanı ve toplumu fahşâ ve münkerden alıkoyması gerekirken; namaz kılanlar *fahşâ ve münkerle barışık* yaşayabilmektedir.

'Allâhu ekber!' ile namaza başlayan bir insanın, namazın sonunda bambaşka ve kendini yenilemiş bir mü'min haline gelmesi gerekirken; bizler namazımızdan hiç etkilenmiyoruz.

Namazla her mü'minin, inkılap ateşini tutuşturup şeytani ve tâğûti otoritelere karşı nefretini tazelemesi, hanîf duruşunu pekiştirmesi gerekirken; camileri dolduran milyonlarca müslüman bu otoritelere alkış tutabilmektedir.

Hasılı; örf ve adet biçimini alan bir namaz; huşû içinde ve dosdoğru kılınan bir namazın mü'min üzerinde bırakacağı etkilerden hiçbirini bırakmayacaktır.

İşte elinizdeki bu kitap; namazlarımızı *dosdoğru* ve gereği gibi *ikame etmeye* ve kıldığımız namazdan *haberdar* olmaya katkıda bulunacak bilgi ve yorumları içermektedir.

Kitabın amacı; okuyucuya namazla ilgili fıkhi veya ilmî dökümanlar sunmak değildir. Zaten eserin akademik bir iddiası ve özelliği de yoktur.

Özetle; bu çalışma; mü'minlerin dosdoğru, sürekli ve huşû içinde namaz kılmalarına vesile olma arzusundadır.

Rabbimiz! Bizi gereği gibi namazını ikame edenlerden eyle!
Ve dualarımızı kabul buyur!
Amin!

İbadet ve Namaz

Ben, cinleri ve insanları, ancak bana kulluk (ibadet) etsinler diye yarattım. (Zâriyât: 56)

A- İbadet

• Yaratılışın Gayesi

İnsanoğlu kendini tanımaya başladığından beri *'Ben neyim?'*, *'Nereden geldim?'*, *'Niçin varım?'*, *'Nereye gideceğim?'* sorularına cevap bulmaya çalışmıştır. Beşer aklı, bu çetin ve devasa sorular karşısında hep bocalayıp durmuştur. Felsefe, yüzyıllar boyu birbirini nakzeden izahlarıyla hep aciz kalmıştır.

Evet, insanın mutlaka bir *yaratılış gayesi*, bir *varlık sebebi* olmalıdır. Akl-ı selimin kabulde tereddüt etmediği ilk gerçek budur. Bu yüzdendir ki, insan denilen yaratık, ta ilk günden beri, *'Niçin yaratıldım?'* sorusunu cevaplamak için beyninin sınırlarını zorlayıp durmuştur.

-Acaba insan boş yere mi yaratılmıştır?

Akl-ı selim sahiplerinin ittifak edebileceği tek cevap herhalde şu olacaktır:

–Kesinlikle hayır!

–Yaratılışın kaynağı, selim akıl sahiplerine bu ilk gerçeği kat'i bir ifadeyle hatırlatır:

> Göğü, yeri ve bunların arasında bulunan şeyleri *boş yere yaratmadık*. (Sâd: 27)
> Biz gökleri, yeri ve ikisi arasında bulunanları bir *oyun ve oyalanma konusu* olsun diye yaratmadık. (Duhan: 38)
> Bizim sizi *boş yere*, bir *oyun ve eğlence olarak yarattığımızı* ve sizin gerçekten bize döndürülmeyeceğinizi mi sandınız?" (Mü'minûn: 115)
> İnsan kendisinin *başıboş* bırakılacağını mı sanıyor? (Kıyamet: 36)

O halde niçin, hangi gaye için yaratılmıştır insan?

Vahy-i ilahi, insanoğlunu bu amansız soru sağanağından kurtarır ve beşer aklına huzur ve sükun veren gerçekleri, tatmin edici cevapları açıklar:

İnsan, yeryüzünde Allah'ın emirlerini uygulamaya ve tebliğe memur bir *halife* olarak yaratıldı.

> Hani Rabb'in meleklere *'Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım.'* demişti. (Melekler) 'Orada bozgunculuk yapacak, kan dökecek birisini mi yaratacaksın? Oysa biz seni hamd ile tesbih ve seni takdis ediyoruz!' dediler. (Rabb'in) 'Ben sizin bilmediklerinizi bilirim!' dedi. (Bakara: 30)

Şu halde insanın bir tek yaratılış gayesi vardır: *Hilafet*!

Eşref-i mahlukat olan insanın, yeryüzünde Allah'ın halifesi olmakla yüklendiği birtakım sorumluluklar vardır. Yeryüzü ve içindekiler tümüyle onun emrine verilmiştir; ama o bunları dilediği gibi tasarruf etme yetkisine sahip değildir. Kendisini *halifelik* makamına getiren Yüce Sahib'in emir ve yasaklarına kesin olarak uymak zorundadır. Aksi halde, Sahib'ine karşı nankörlük yapmış ve ihanet etmiş olur.

Özetle; insanın yaratılış gayesi, Allah'ın emir ve yasaklarına mutlak manada itaat demek olan *ibadet*tir, ihanet değil...

> Ben cinleri ve insanları, ancak bana *kulluk (ibadet)* etsinler diye yarattım.

Ben onlardan rızık istemiyorum, Beni beslemelerini de istemiyorum.
Şüphesiz rızık veren, sağlam kuvvet sahibi olan ancak Allah'tır." (Zâriyât: 56-58)
Gökte ve yerde hiçbir şey yoktur ki, Rahmân'a *kul (abd)* olarak gelmesin. (Meryem: 93)

Demek ki; insan *'kul' olarak yaratılmıştır*, görevi ise *ibadet* etmektir. O halde, varlık sebebimiz olan ibadet nedir, kapsadığı manalar nelerdir? Şimdi bunun üzerinde durmalıyız.

İbadet Nedir?

İbadet kelimesi; kulluk, itaat, boyun eğmek, köle olmak ve tâat manalarına gelir. *Abd* kökünden türemiştir. 'A-be-de' fiili Arapça'da şu anlamlarda kullanılır:

- Köle edinmek, bir kimseyi kul muamelesine tabi tutmak.
- İbadet etmek, boyun eğerek itaat ve bağlılık göstermek.
- Kulluk etmek, bir şeyi ilah tanıyarak ona ibadet etmek.
- Bir şeye yapışmak, ondan ayrılmamak.

Bu fiilin ifade etmek istediği esas mana; kişinin yüksek ve galebe sahibi birine baş eğmesi, itaat etmesi; sonra kendi hürriyet ve bağımsızlığından feragat etmesi, onun karşısında her türlü mukavemet ve isyanı terketmesi ve tam bir bağlılıkla ona boyun eğmesidir. İşte bu, kulluk ve itaat etmenin ta kendisidir. Bundan dolayı Arab, *abd* ve *ibadet* kelimesini duyduğu ilk anda, zihninde kulluk ve ilahlık mefhumu canlanıyordu. Kulun hakiki vazifesi, efendisine itaat etmek ve emirlerine sıkı sıkıya bağlanmak hasebiyle hemen ardından itaat tasavvuru geliyordu. Daha sonra kul, itaat ve tezellül ile nefsini efendisine teslim etmekle kalmaz; bununla beraber onun yüceliğine inanır, şanının yüksekliğini itiraf eder, kalbi efendisinin nimetlerine karşı minnettarlık ve şükür hisleriyle dolup taşarsa, işte o kul, efendisine hürmet ve

tazimde daha da mübalağalı davranır, nimetleri üzerine gereken şükrün ve ona olan kulluğun gereklerini yerine getirmede çeşitli yollar arar.

İşte bütün bunlar, Allah'a gösterilecek kulluğun ta kendisidir. Bu düşünce, kulun efendisine başını eğmesi ile değil, bilakis başı ile beraber kalbini de O'na meylettirmesi halinde kulluğun manalarını ifade eder.[1]

İbadetin aslı; itaat, boyun eğmek, tevazu göstermek ve meskenettir. Yapılan bir itaat, ister Allah'a, ister başkasına olsun daha fazlası mümkün olmayan her boyun eğiş bir ibadettir. Mesela; birisi diğerine itaat ettiği zaman, "Falan, filana kulluk etti." denilir.[2]

Kulluk, gerçekte kalbin herhangi birşeye aşırı bağlılığıdır. Bir insanın kalbi neye çok meyletmişse, en çok neyi sevmişse, insan o şeylerin kulu olur. Kalbin, sevdiği şeye alaka duyması sevginin ilk basamağıdır. Sonra, bu ilginin artması, onu sayıklamaya başlamak, sevgisiyle çılgına dönmek, aşk ve nihayet ibadet... İşte sevginin son mertebesi budur. Allah'a ibadet ise, O'na karşı nihayetsiz bir tezellül ve muhabbetin sonucudur.[3]

Bu sınırsız sevgiyi hiçbir şey gölgelememeli, onu eksiltmemelidir.

> De ki: Babalarınız, oğullarınız, kardeşleriniz, eşleriniz, kabileniz, kazandığınız mallar, kesada uğramasından korktuğunuz ticaret ve hoşunuza gitmekte olan meskenler, size Allah'tan, O'nun Peygamberi'nden ve O'nun yolundaki bir cihaddan daha sevgili ise, Allah'ın emri (azab) gelinceye kadar bekleyedurun. Allah fasıklar grubunu hidayete erdirmez. (Tevbe: 24)

Gerçek sevgi Allah'a ve O'nun Rasûlü'ne -salât ve selam ona olsun- aittir. Aksi olursa bir başkasına kulluk ve ibadet ediliyor demektir.

Şu hadîs ne kadar manidardır:

> *Paranın kulu* yüzüstü sürünsün, helak olsun! *Dinarların kulu* yüzüstü sürünüp helak olsun! *Şatafatlı, gösterişli elbiselerin kulu* yüzüstü sürünsün! *Midesinin kulu* yüzüstü sürünsün ve helak olsun! Yıkılıp başı aşağı gelsin! Bir kötülüğe uğrarsa kurtulmasın. Ki o, kendisine verildiği zaman razı olur, verilmezse kızar ve gazaplanır.[4]

İbadet: Yaşanan İslâm

İbadet; Cenab-ı Hakk'ın razı olduğu ve sevdiği gizli-açık bütün fiil ve sözleri içine alan oldukça geniş kapsamlı bir kavramdır. Namaz, oruç, hac, doğru söz, ma'rufu emretmek, münkerden sakındırmak, kafirlere ve münafiklara karşı cihad etmek; komşuya, yetime, yoksula, yolda kalmışa, köleye ve hayvanlara yardımda bulunmak, Kur'ân okumak, dua etmek, zikretmek ve benzeri fiil ve hareketlerin hepsi ibadet ve kulluk kapsamına girerler. Allah'ı ve Rasûlü'nü -salât ve selam üzerine olsun- sevmek, Allah -Celle Celâlühû-'dan korkmak ve O'na boyun eğmek, dinî amelleri Allah'ın rızasını kazanmak için yapmak, Allah'ın sana kötü görünen hükmüne sabır ve nimetine şükreylemek, kaza ve kaderine rıza göstermek, Allahu Teâlâ'ya tevekkül etmek, rahmetini ümit edip azabından korkmak ve benzeri bütün haller de ubûdiyet (kulluk ve ibadet) kavramına dahildirler.[5]

Böylece ibadet; bazı müslümanların zannettiği gibi, sadece namaz kılmak, oruç tutmak, zekatını vermek, hacc ve umre yapmak, dua ve zikr etmekten ibaret olmamaktadır. Bunlara ilaveten; bütünüyle insan hayatını kucaklayan, yeme-içme adabından devlet idaresine, hükümet siyasetinden maliye ve ceza hukukuna kadar tüm terbiye ve ahlak kuralları ile kanun, nizam ve gelenekleri de içine alan bir genişliğe sahip bulunmaktadır.[6]

Hasılı ibadet; kulun Allah için yaptığı davranış ve eylemlerin tümüdür. Bir başka ifade ile ibadet; Allah için yaşanan hayattır.

İbadet: Tevhid Eylemidir

Süleyman et-Temîmî'ye göre ibadet; yalnız bir Allah'ın varlığını, yalnız O'nun mercî olduğunu ve mutlak hakimiyetini ifade eden tevhid eylemidir.[7] Bu manasıyla ibadet; Allah'ı birlemek, O'ndan başka hiçbir ilah tanımamak ve yalnızca O'na itaat etmek demek olur. Murtaza Mutahharî ise; ibadeti *amelî tevhid* olarak tanımlar. Bu da, "tapınmaya layık olarak sadece ve sadece Allah'ı görmek, Allah'ın dışında hiçbir kimsenin önünde eğilmemek, yalnız Allah'a hizmet etmek, Allah için yaşamak, Allah için kıyam etmek, O'nun yolunda ölmek demektir".[8]

İbadetin bu anlamıyla ilgili olarak Yusuf el-Kardâvî de şunları söyler: "İbadet; Allah'ın koyduğu kanunların helali helal, haramı haram, farzı farz kılan ve şer'î cezaları tanzim eden hükümlerine boyun eğmektir. Bu bakımdan, şeâiri -dinin belli başlı birtakım esaslarını- yerine getirip namazını kılan, zekatını veren, orucunu tutan, hac ve umresini yapan ve fakat hususi ve umumi hayatında, toplum ve devlet işlerinde Allah'ın koyduğu kanun ve hükümlerden başkasını kabul edip onların hakimiyetine razı olan kimse, Allah'tan başkasına kulluk etmiş ve O'nun hakkını başkasına vermiş olur".[9]

Yaratıklarını idare edecek kanunları koyma ve onlara hükmetme hakkı yalnız Allah'a mahsustur.

> *Hüküm* Allah'tan başkasının değildir. O, kendisinden başkasına ibadet etmemenizi emretmiştir. (Yûsuf: 40)

Emretme ve yasaklama yetkisi de yalnızca O'na aittir. Mü'minin görevi ise, bu emir ve yasaklara tereddütsüz itaat etmek ve uymaktır.

> Allah ve Rasûlü bir işte *hüküm* verdiği zaman, artık inanmış bir erkek ve kadına o işi kendi isteklerine göre seçme hakkı yoktur. Kim Allah'a ve Rasûlü'ne isyan ederse, artık gerçekten o apaçık bir sapıklıkla sapmıştır. (Ahzab: 36)

> Aralarında *hükmetmesi* için Allah'a ve Rasûlü'ne çağrıldıkları zaman, inananların sözü ancak 'İşittik ve itaat ettik!' demeleridir. İşte felaha erenler bunlardır. (Nûr: 51)

Kulun, Allah'ın hükmü karşısındaki bu tavrı, ibadet ve itaatın ta kendisidir. Kanun koyma, hükmetme, emir ve yasaklar vaz'etme yetkisini bir başkasına vermek ise; Allah'a isyan edip, ibadet ve kulluğu O'ndan gayrısına hasretmek demek olur.

> Onlar Allah'ı bırakıp da bilginlerini, rahiplerini rabler (ilahlar) edindiler ve Meryem oğlu Mesih'i de. Oysa onlar, yalnız tek olan *bir ilah'a ibadet* etmekten başkasıyla emrolunmadılar. O'ndan başka ilah yoktur. O, bunların eş tutageldikleri şeylerden münezzehtir. (Tevbe: 31)

Adiyy bin Hâtem' in -Allah ondan razı olsun-, "Onlar din adamlarına ibadet etmezler!" şeklindeki itirazına Allah'ın Rasûlü -salât ve selam onadır- şu karşılığı verdi:

> Evet. Onlar (din adamları) onlara helali haram, haramı da helal kılıyorlar. Onlar da bunu kabul edip ona uyuyorlar. İşte bu, onların onlara *ibadetidir.*[10]

O halde, helal ve haram kılma yetkisini Allah'a ait bilmek, tevhid ve Allah'a ibadet demek olurken; bu yetkiyi Allah'tan başkasına vermek şirk ve Allah'tan gayrısına kulluktur.

B. İbadet Bütünü İçinde Namaz

Namaz, İbadetlerin Bir Sentezidir

İslâm'da, 'tevhid akidesine iman'dan sonra, ikinci olarak namaz emri gelir; çünkü namaz *dinin direği, mü'minin mi'racı* ve *cennetin anahtarı*dır. Allah katında en sevgili amel odur. Peygamberimizin -salât ve selam üzerine olsun- *gözümün nuru* dediği ibadet yine namazdır.

Günde beş vakit Allah'ı birlemenin, yani tevhid'in eyleme dönüşmesinin adıdır namaz. Allah'ı tesbih, tekbir ve ta'zim eylemek, O'na hamd, şükür ve senâda bulunmak, O'ndan yardım dilemek ve dualarımızın kabulünü istemek, günahlarımız için tevbe ve istiğfar etmek; dua, niyaz, yalvarma, tevazu, huşû, hudû, zikir, tefekkür... hepsi namazın birer parçası ve temel unsurudur. Namaz, iman ile küfür arasındaki perde, mü'mini fahşâdan ve münkerden alıkoyan en önemli engel ve müslümanı müslüman olmayandan ayıran en belirgin bir ölçüdür.

Namaz, tüm mahlukatın ibadet biçimlerini kendisinde toplayan bir hülasadır. Kıyam eden, rükû ve secde eden meleklerin ibadetleriyle canlı ve cansız bütün varlıkların ibadetleri, tesbih ve tenzihleri namazda toplanmıştır.

> O'nu hamd ile tesbih etmeyen hiçbir şey yoktur! (İsrâ: 44)
> Görmedin mi; göklerde ve yerde bulunan herşey; güneş, ay, yıldızlar, dağlar, ağaçlar, hayvanlar ve insanların birçoğu Allah'a hakikaten secde ediyorlar. (Hacc: 18)

Namaz, Allah'ın yaratıklarının O'na yaptığı tüm ibadet şekillerinin bir sentezidir. Yıldızlar, devamlı olarak belli hareketleri tekrar ederler -namazda belli hareketler sürekli tekrarlanır-, dağlar ayakta dururlar -namaza, ayakta dikilerek, kıyamla başlanır-, hayvanlar sürekli olarak eğilmiş durumda bulunurlar -namazda ikinci hareket eğilmek, rükûdur-, ağaçlar gıdalarını ağız vazifesi gören kökleriyle alırlar, şu halde devamlı secde halindedirler -namazda üçüncü hareket, alnını toprağa koyarak secde etmektir-, akan su devamlı surette yıkar ve temizler -namazdan önce abdest alınır-... vs.[11]

Namaz, sadece şekilden ibaret bir hareketler bütünü değildir. O, cismin, aklın ve kalbin iştirakiyle gerçekleştirilen mükemmel bir ameldir. Bu üç unsurun herbiri adaletli bir şekilde ve yerli yerinde namazda temsil olunurlar: Cisim için

kıyam, rükû, sücud, dikilme ve eğilme; dil için kıraat, tesbih, zikir ve dua; akıl için düşünme ve anlama; kalp için de huşû ve manevi lezzet vardır.[12]

Ayrıca bütün semavi dinlerde kıyam, rükû, secde ve ka'de gibi tapınma şekilleri vardır ve kuşkusuz bunlar tevhidi kaynaklıdır. İşte İslâm tüm bu tevhidi ibadet şekillerini namazda birleştirmiştir.

Tevhid'den Sonra Namaz

İslâm'ın ilk farzı *iman*, ikinci farzı da *namaz*dır. Rasûlüllah'a -salât ve selam onadır- gelen ilk hüküm, *tevhid*den sonra namaz olmuştur. *'Oku!'* şeklinde başlayan ilk vahiy Alak suresinin birinci ayetidir. Surenin sonu ise *secde*yi emreder. İlk vahiyden sonra, ikinci olarak inzal olunan Müddessir suresinin ilk beş ayetinden üçüncüsü *"Ve rabbeke fe-kebbir!"* emridir. Bu; "Rabb'ini tekbir et, yani O'nu büyük tanı ve büyüklüğünü bildir, söyle!" demektir. İşte namazın temeli ve esası bu cümledir.[13]

Allahu Teâlâ şöyle buyuruyor:

> Onlar ki, *Kitab*'a sımsıkı sarılırlar ve *namaz*ı dosdoğru kılarlar; elbette Biz, salih olanların ecrini zayi etmeyiz. (A'râf:170)

Tevbe edip mü'min olanlar için şöyle denilir:

> Eğer *tevbe ederler, namazı kılarlar* ve zekatı verirlerse, dinde sizin kardeşlerinizdirler. (Tevbe: 11)
> *İman* eden kullarıma söyle: *Namaz*ı kılsınlar... (İbrâhim: 31)

Kur'ân-ı Kerîm'in pek çok ayetinde ve yine çoğu hadîs-i şeriflerde, mü'min'e; tevhid'in ardından ilk önce namaz, sonra zekat ve sonra da diğerleri emredilmiştir:

> İslâm beş şey üzerine bina edilmiştir: Allah'tan başka ilah olmadığına ve Muhammed'in Allah'ın Rasûlü olduğuna

> *şahadet etmek, namazı ikame etmek*, zekatı vermek, Beyt'i haccetmek ve Ramazan orucu.[14]
>
> *Tevhid*den sonra, *namaz*dan daha sevimli bir ibadeti Allahu Teâlâ kullarına farz etmemiştir. Eğer namazdan daha çok sevdiği bir ibadet olsaydı, şüphesiz melekler onunla ibadet ederlerdi. Halbuki, meleklerin kimisi râki' (rükû edici), kimisi sâcid (secde edici), kimisi kâim (kıyam edici), kimisi de kâid'dir (ka'dede durucu).[15]

Allah'ın Rasûlü -sallallahu aleyhi ve sellem-, Muaz bin Cebel'i -Allah ondan razı olsun- Yemen'e vali ve kadı olarak gönderirken şöyle buyurdu:

> Onları, Allah'tan başka ilah olmadığına ve benim de Allah'ın Rasûlü olduğuma *şahadet* etmeye davet et. Eğer onlar bunu kabul edip itaat ederlerse, bu defa onlara, her gece ve gündüz üzerlerine Allahu Teâlâ'nın *beş vakit namaz* farz kıldığını öğret. Eğer (namazlarını kılarak) bu konuda da (Allah'a) itaat ederlerse bu defa da onlara şunu öğret: Şüphesiz ki Allah, onlara mallarının zekatını vermeyi farz kılmıştır. Bu zekat onların zenginlerinden alınır ve fakirlerine verilir.[16]

Rasul-i Ekrem -aleyh'is-salâtu ve's-selam-, ashabından, önce *namazı ikame etmeleri*, sonra *zekatı vermeleri*, daha sonra da *bütün müslimlere nasihat etmeleri* konusunda biat almıştı.[17]

Âyet ve hadîslerde, tevhid'den hemen sonra namazın emredilmesinin hikmeti üzerinde iyice düşünmek lazımdır. Namaz, niçin diğer ibadetlerden daha önemli kılınmış ve öncelikle emredilmiştir?

Bu sorunun cevabını vermek iddiasıyla değil, ancak bir ipucu olabileceğini düşünerek şöyle söyleyebiliriz: Çünkü namaz, tevhid'in pratiğidir; imandan aksiyona geçiştir; tevhid'in temel ilkelerini hem dilimizle, hem kalbimizle ve hem de hareketlerimizle tekrar edip iman ve ikrarımızı tazelemektir. Daha önce de ifade ettiğimiz üzere namaz, bütün ibadet-

leri kendisinde özetleyen bir hülasadır. Yine namaz, imanın varlığını kanıtlayan en önemli belirtidir.

En Faziletli Amel

Allah'ın Rasûlü'ne -salât u selam onun üzerinedir- soruldu:

- "Allah'ın en çok sevdiği amel hangisidir?"

- "*Vakti gelince kılınan namazdır.*" buyurdu.[18]

Birisi Rasûlüllah'a -ona salât ve selam ederiz-, "*İslâm nedir?*" diye sordu.

-"*Bir gündüz ve gecede beş vakit namazdır.*" dedi. (Daha sonra oruç ve zekatı anlattı).[19]

Bir başka hadîs de şöyledir:

> Kim emrolunduğu gibi abdest alır ve emrolunduğu gibi namazları kılarsa, onun geçmişteki günahları bağışlanır.[20]

Namaz, cennetin anahtarı olduğu gibi, namazı terketmek de cehenneme girme sebebidir:

> *Cennetin anahtarı namazdır.*[21]
> *Sizi cehenneme sevkeden nedir? 'Namaz kılanlardan değildik!' derler.* (Müddessir: 42-43)

Yine bir hadîste şöyle denilir:

> Beş vakit namazı Allah kullarına farz kılmıştır. *Eksiksiz olarak, erkan ve adabına riayetle o namazlarını kılan kimseyi, Allahu Teâlâ'nın, cennete koyacağına dair va'di vardır.* İstenilen o namazları kılmayan kimseye ise Allah'ın va'di yoktur. Dilerse onu azablandırır, dilerse de cennete kor.[22]

Allah'ın Rasûlü -sallallahu aleyhi ve sellem-, namaz hakkında şu tanımlamalarda bulunmuştur:

> *Namaz gözümün nurudur.*[23]
> *Namaz mü'minin mi'racıdır.*[24]

Namaz, sürekli bir yükseliş ve yüceliştir. Münker'den ma'ruf'a, kötülüklerden iyiliklere, zulumât'tan nûr'a, tekebbür'den tezellül'e, dünyevilikten uhreviliğe, nefsin ve şeytanın esaretinden ilahi hürriyete ve özgürlüğe doğru bir yüceliş, bir geçiş ve bir inkılabdır.

Namaz, münker'e ve fahşâ'ya, küfre ve şirke, nefse ve şeytana, dünyevi sevgi ve korkulara karşı büyük bir engel ve sağlam bir kalkandır. Allah adına tâğût'a karşı, rüşd adına ğayy'a karşı, iman adına küfre karşı ve hak adına bâtıla karşı kuşanılan çelikten bir zırhtır o.

> Muhakkak ki namaz, fahşâ (iğrenç şeyler) ve münkerden (kötülüklerden) vazgeçirir. (Ankebût: 45)

Mü'min ile Kafir Arasında Ölçü

Namaz; iman ile küfür arasında bir *perde,* mü'min ile kafiri birbirinden ayıran *alamet-i fârika,* cennete ya da cehenneme girme konusunda tayin edici faktördür. Kısaca namaz; dinin *olmazsa olmaz* en birincil amelî kuralıdır.

> *Yalnız O'na yönelin ve O'na karşı gelmekten sakının; namazı dosdoğru kılın ve müşriklerden olmayın!* (Rûm: 31)
> *Sizi cehenneme sokan nedir? 'Biz namaz kılanlardan değildik!' derler.* (Müddessir: 42-43)
> Onlara Rahmân'ın âyetleri okunduğu zaman *ağlayarak secdeye kapanırlardı.*
> Sonra onların arkasından öyle bir nesil geldi ki, *namazı zayi ettiler,* şehvetlerine uydular. *Bunlar da azgınlıklarının cezasına uğrayacaklardır.* (Meryem: 58-59)

Bu âyetlerde; namaz kılmamak müşrik olmanın, cehenneme girmenin ve azgınlaşıp bağyetmenin sebebi olarak zikredilmiştir. Allah'ın Rasûlü -sallallahu aleyhi ve sellem- konuyla ilgili hadîslerinde şöyle buyurur:

> *Muhakkak namaz, insan ile küfür ve şirk arasında bir per-*

dedir. Namazı terketmek bu perdeyi kaldırmaktır.[25]

Nitekim, bazı rivayetlerde, namazı bilerek terkedenin *kafir olacağı*[26], bazı rivayetlerde ise *Allah'ın zimmetinden uzaklaşacağı*[27] ifade edilmiştir.

Hz. Ömer ise, "*Namaz kılmayan müslüman değildir.*" demiştir.[28]

Aşağıdaki hadîs ve âyet, iman ile küfür arasındaki bu kesin çizgiyi belirlemede namazın ifade ettiği anlamı apaçık ortaya koyuyor:

> Allah'tan başka ilah olmadığına ve Muhammed'in Allah'ın Rasûlü olduğuna *şahadet edinceye, namazlarını kılıp* zekatlarını verinceye kadar insanlarla savaşmaya emrolundum.[29] Eğer tevbe ederler, *namaz kılarlar* ve zekat verirlerse, yollarını serbest bırakın.(Tevbe: 5)

Şu halde; mü'min ile kafiri, müşriği veya münafığı birbirinden ayıran en önemli alamet-i fârika namazdır. Kişinin 'İnandım!' demesi, meseleyi halletmemektedir. Bu imanını eyleme dönüştürmesi ve ilk olarak da namazla işe başlaması gerekmektedir. Aksi halde, mü'minlerin safına dahil olamayacaktır ve kendisiyle savaşılması gerekecektir. Ta ki, namazını kılıncaya kadar.

> Onlarla bizim aramızda *alamet-i fârika namazdır.* Binaenaleyh namazı terkeden kafirlere benzemiştir.[30]
> *Namaz dinin direğidir. Onu terkeden şüphesiz dini yıkmış olur.*[31]

İşte ölçü budur. Kişi nasıl ki, imanını namaz biçiminde eyleme dönüştürmeden dinini ayakta tutamıyorsa; namazını terkeden kişi de, dinini yıkmaya başlamış demektir.

DİPNOTLAR

1. *Kur'ân'a Göre Dört Terim*, Ebu'l-Alâ el-Mevdûdî, s. 91-92.
2. *İbadet*, Yusuf el-Kardâvî, s. 39.
3. *Kulluk*, İbn Teymiyye, s. 73. (Buhârî ve İbn Mâce).
4. *Kulluk*, İbn Teymiyye, s. 73. (Buhârî ve İbn Mâce).
5. *Kulluk*, İbn Teymiye, s. 22.
6. Bkz: *İslâm'da İbadet*, el-Kardâvî, s. 73-74. Ayrıca bkz: *İbadet*, Yüksel Kanar.
7. *Yalnız Allah veya Tevhid*, Muhammed Süleyman et-Temîmî, s. 6.
8. *Tevhîdî Dünya Görüşü*, Murtaza Mutahharî, s. 96.
9. *İslâm'da İbadet*, el-Kardâvî, s. 80.
10. Tirmizî, *Tefsîr'ül-Kur'ân*, H.: 3095, İbn Cerîr et-Taberî, c. 10; s. 80-81.
11. *İslâm Peygamberi*, Muhammed Hamidullah, c. 2, s. 54.
12. *Dört Rükün*, Ebu'l-Hasen Ali el-Hasenî en-Nedvî, s. 38-39.
13. *Asr-ı Saadet*, Seyyid Süleyman Nedvî, c. 3. s. 1044; *İman Üzerine*, İbn Teymiye, s. 215-216.
14. *el-Müntekâ min Ahbâr'il-Mustafâ*, İbn Teymiyye, c. 1, s. 186, H: 499. (Hadîs müttefek'un-aleyhtir).
15. *İhyâu Ulûm'id-Dîn*, İmam Gazali, c. 1, s. 400. (Hadîsin kaynağı zikredilmemiştir).
16. Buhârî, *Zekat*, H. 96.
17. *Feth'ul-Bârî bi-Şerh'il-Buhârî*, c. 2, s. 147; *(Iza'ün-Nefs'il-Evvâbe*, Abdullah el-Mübarek el-Mendâ el-Kahtânî, s. 40'tan naklen).
18. Buhârî, *Namaz Vakitleri*, H. 6, Tirmizî, *Salâ*, H. 173.
19. Buhârî, *İman*, H. 39; Müslim, *İman*, H. 8.
20. İbn Mâce, *İkâmet'üs-Salâ*, 1396.
21. Müslim, *İman*,10; Tirmizî, *Zekat*, 2; Nesaî, *Salât*, 4.
22. Nesaî, *Salât*, 6.
23. Hadîslerle Müslümanlık, M. Yusuf Kandehlevî, c. 4, s. 1434
24. *a.g.e.*, c. 4., s. 1427.
25. Müslim, *İman*, H. 134 (82).
26. *el-Müntekâ*, c. 1, s. 188.
27. Ahmed; 5/238; İbn Mâce, 4034.
28. *Hadîslerle Müslümanlık*, M. Yusuf Kandehlevî, c. 4, s. 1432.
29. *el-Müntekâ*, c. 1, s. 188. (Müttefek'un-aleyh).
30. Tirmizî, 2623; Nesaî, 1/231; İbn Mâce, 1079.
31. *İhyâ*, c. 1, s. 399 (Beyhakî).

Namazla İlgili Kavramlar

*"Şüphesiz namaz, ancak temekkün (ağırbaşlılık), tevazu (alçak gönüllülük), tazarru (yalvarma), teevvüh (iç çekerek çok dua etmek) ve tenâdümdür (pişmanlıktır)."** (Hadis)

'Salât' Nedir?

Muhakkak ki namaz (salât) mü'minlere vakitli olarak farz kılınmıştır. (Nisâ: 103)
Namazı kılın (eqîmu's-salâte), zekatı verin, rükû edenlerle beraber rükû edin. (Bakara: 43)
Onlar namazlarını kılarlar (yuqîmüne's-salâte) ve kendilerine rızık olarak verdiklerimizden infak ederler. (Enfâl: 3)

Kur'ân-ı Kerîm'de yüzden fazla yerde *salât*tan söz edilir. Salât kelimesi Arapça'da genellikle *dua* manasına kullanılır. Ayrıca *sallâ* fiili, "Salveynini hareket ettirdi." manasına gelir ki; -rükû ve sücudda yaptığımız gibi- beli bükmek suretiyle, *salveyn* denilen oylukların başındaki iki tümsek kemiği hareket ettirmek demek olur.[1]

Salât kelimesinin *salâ* kökünden türediği, bunun da 'pat-

* *İhyâu Ulûm'id-Dîn*, İmam Gazâlî, c. I, s. 410

lama', 'parlama' ve 'tutuşma' anlamına geldiği şeklinde bir başka görüş daha vardır.[2]

Ancak ıstılahi anlamda 'salât'; İslâm dininin temel rükünlerinden biri olan, Allah tarafından emredilip Rasûlü -sallallahu aleyhi ve sellem- tarafından ayrıntılı olarak ve fiilen gösterilen namaz ibadetinin adı olarak kullanılır.

Kur'ân'da ayrıca, zikretmek (*zekera*), tesbih etmek (*sebbeha*), istiğfar etmek (*isteğfera*), tekbir etmek (*kebbera*) fiilleriyle de namaz emri bildirilmiş ya da namaz konu edinilmiştir. Yine Kur'ân'da namazın fiilî ögelerinden (*kıyam, rükû'* ve *secde*) biri veya birkaçı zikredilerek namaz kastedilmiştir. Bunlardan başka, Kur'ân'da ve hadîslerde namazdan söz edilirken, salât kavramını açıklayan, tanımlayan veya çeşitli özelliklerini belirleyen tâli kavramlara da rastlarız: *Hamd* (övgü, şükür, senâ), *huşû* (saygı, korku), *kunût* (gönülden boyun eğmek), *inâbe* (boyun eğip tevbe etmek), *ihbât* (tevazu ile yalvarmak), *tazim* (ululamak), *i'lâ* (yüceltmek), *tevazu* (alçak gönüllü olmak), *temekkün* (ağırbaşlı olmak), *tazarru'* (yalvarmak), *teevvüh* (iç çekerek çok dua etmek) ve *tenâdüm* (pişmanlık duymak)...*

Namaz; fiilî bir dua ve niyaz, eyleme dönüşmüş bir tevhid, Allah'ın huzurunda huşû ve hudû dolu bir boyun eğiş ve Allah'ın düşmanlarına karşı nefret dolu bir kıyam ve başkaldırıdır. Allah'ı tekbir ederken Tâğût'u tekfir etmek, Rabb'imizin *a'la* (yüce) ve *azîm* (büyük) ismini, eğilerek ve yere kapanarak tekrar etmek suretiyle O'na olan bağlılığımızı ifade ederken, kendisinden korkulmasını ve emrine râm olunmasını isteyen sahte ilahlara karşı savaş ilan etmek için konulmuş ilahi bir farizadır. Allah'tan başka ilah olmadığını, büyüklük sıfatının yalnızca O'na ait olduğunu; hamd, şükür ve övgünün sadece O'na yapılacağını, ibadet edilmeye ve yar-

---

* Sözü edilen kavramları bu bölümde tek tek ele alacağız.

dım dilenmeye layık yegane ilahın 'Alemlerin Meliki' Allah olduğunu ilan eden bir savaş bildirisidir, namaz. Mihrab'da -harb meydanında- okunan bir bildiri...* Ve bir patlamadır o... Tüm tâğîlere -Allah'a isyan edip haddi aşanlara-, cebbâr (zorba) ve müstekbirlere (böbürlenenlere), şeytana ve azgınlaşan nefsimize, kalplere vesvese veren Hannâs'a (Nâs: 4-6) karşı amansız bir patlama ve nefret ilanı... Bir ahd ü misak... Allah'tan başkasına kulluk etmeyeceğimize, itaatte bulunmayacağımıza, O'ndan başka hiç kimseden yardım dilemeyeceğimize, Allah'ın hakkını gasbeden, O'na kafa tutan fâcir (isyancı) ve zorbaları alaşağı edip terkedeceğimize dair Allah ile yapılan ilahi bir sözleşme.

Namaz, Allah adına yapılan bir kıyam, hudû dolu bir rükû, tezellül dolu bir secde...

Allah için kıyam! Küfrün ve şirkin her türlüsüne, tapınmanın ve bağlılıkların her çeşidine, nefsin ve şeytanın tüm istek ve arzularına karşı Allah adına kıyam! Karşılarında saygıyla el-pençe divan durulmasını isteyen yeryüzünün hakim ve müstekbirlerine karşı kıyam!

Sonra... Kahhâr ve Cebbâr olan Rabb'ül-âlemîn'in huzurunda, huşû ve tevazu hisleriyle dolu bir baş eğiş; rükû... O'nun büyüklüğü, azameti ve yüceliği karşısında haşyetle yere kapanıp hamd ile tesbih ve tenzih etmek; secde...

Kalbî bir yöneliş ve şuurlu bir hatırlama; tezekkür... Günah ve isyanlardan dolayı kesin bir pişmanlık duyuş; tevbe ve istiğfar... Yalvarmak, yakarmak, samimiyetle ve iç çekerek dua etmek...

Namaz bunlardan yalnız biri değil, hepsi... Tekbir, ta'zîm, zikir, tesbih, tahmîd, istiğfar, tevbe, tazarru', teevvüh, inâbe, ihbât, kunût, huşû, tevazu, temekkün, tenâdüm ve dua... Bütün bunlar, namazın bir parçası, özelliği veya ögesi.

---

* Mihrab kavramı için "Namaz ve Toplum" bölümüne bakınız.

Namazla İlgili Temel Kavramlar

Zikir

Kur'ân-ı Kerîm'de bazan, "Namazı ikame ediniz!" emri yerine "Allah'ı *zikrediniz!*" veya "Rabb'inin adını *zikret!*" gibi, *salât* kelimesinin *zikir*le yer değiştirdiği ifadelere rastlarız:

> Sabah akşam Rabb'inin adını *zikret!* (İnsan: 25)
> Namaza çağırıldığınız zaman Allah'ı *zikretmeye* koşun! (Cum'a: 9)
> Rabb'ini, içinden yalvararak ve korkarak, yüksek olmayan bir sesle sabah ve akşam *zikret!* Gafillerden olma! (A'râf: 205)
> Allah'ın yüce tanınmasına, içinde adının *zikredilmesine* izin verdiği mescidlerde sabah akşam O'nu tesbih ederler. (Nûr: 36)
> Kitab'dan sana vahyedileni oku ve namazı da kıl; çünkü namaz iğrenç ve kötü şeylerden vazgeçirir. Allah'ı *zikretmek,* elbette en büyük (ibadet)tir. (Ankebût: 45)
> Ey iman edenler; çokça *zikretmek* suretiyle Allah'ı *zikredin!* (Ahzâb: 41)

Namaz, baştan sona bir zikir'dir. Her anında, her ifadesinde Allah'ı hatırlar, O'nun 'zikr'ini -Kur'ân'ı- tekrar eder, tezekkür ederiz. Bu yüzden Allahu Teâlâ; "Sabah akşam namaz kıl!" yerine, "Sabah akşam Rabb'inin adını zikret!" buyurmuştur.

Zikir; sadece 'Allah!' demek veya O'nu hatırlatan kelime veya cümleleri tekrarlamak değildir. Allah'ı, güzel isimlerini hatırlamak, anmak, O'na hamdetmek, O'nu tesbih etmek, ululamak, Kitabullah'ı okumak ve dua etmek, zikrin yalnızca lisana ait olan bölümüdür. Allah'ın varlığına delalet eden delilleri, O'nun sıfat ve isimlerini düşünmek, Allah'ın ahkamını, emir ve yasaklarını, tekliflerini, va'dini ve va'îdini (ceza haberini), O'na olan kulluk vazifelerimizi ve bunların delillerini düşünmek, enfüsî (öznel) ve âfâkî (nesnel) bütün mah-

lukatı ve bunların yaratılış sırlarını düşünmek, varlığın her zerresindeki ilahi hikmetlerini görmek... Bu da kalbî ve fikrî zikirdir. Bedenin memur bulunduğu görevlerle meşgul olup yasaklardan uzak durması ise, fiilî ve bedensel bir zikirdir.[3]

'Zikr'in bu geniş anlam sahası, Kur'ân âyetlerinde açıkça ortaya konulur. Aşağıya aldığımız birkaç âyet, dikkatle okunduğu takdirde, zikr kavramının çerçevesi belirlenmiş olacaktır:

> Unuttuğun zaman Rabb'ini *zikret*! (Kehf: 24)
> Rabb'ini çok *zikret*; akşam sabah tesbih et! (Âl-i İmran: 41)
> Bizim âyetlerimize ancak öyle kimseler iman eder ki, bunlarla kendilerine *öğüt verildiği -zukkirû-* zaman, onlar derhal secdeye kapanırlar, Rabblerini hamd ile tesbih ederler ve büyüklük taslamazlar. (Secde: 15)
> (Bu Kur'ân) çok mübarek bir kitab'dır. O'nu sana indirdik ki, âyetlerini düşünsünler ve akl-ı selim sahipleri *öğüt alsınlar -tezekkera*". (Sâd: 29)
> Allah'ın size olan nimetini, size öğüt vermek için indirdiği Kitab'ı ve hikmeti *düşünün -v'ezkürû-*! (Bakara: 231)
> Ey insanlar! Allah'ın size olan nimetini *hatırlayıp düşünün -üzkürû-*: Allah'tan başka size gökten ve yerden rızık verecek bir yaratıcı var mı? O'ndan başka ilah yoktur. Nasıl oluyor da (tevhidden) çevriliyorsunuz? (Fâtır: 3)
> Göklerin ve yerin yaratılışında, gecenin ve gündüzün gidip gelişinde, elbette akl-ı selim sahipleri için ibret verici deliller vardır.
> Onlar, ayakta, otururak ve yanları üzerine yatarken Allah'ı *zikrederler*, göklerin ve yerin yaratılışı üzerinde düşünürler: 'Ey Rabb'imiz! Bunu boş yere yaratmadın. Sen pek yücesin, bizi ateşin azabından koru!' derler. (Âl-i İmrân: 190-191)
> Namazı kıldığınız zaman, ayakta iken, otururken, yan yatarken de Allah'ı *zikredin*! (Nisâ: 103)
> Onlar ki, Allah *zikredildiği* zaman kalpleri titrer. (Hacc: 35)
> (Allah'tan) içi titreyerek korkacak olan öğüt alır düşünür *-se- yezzekkeru-*. (A'lâ: 10)

> Rabb'inin adını zikret ve herşeyden kendini çekerek bütün gönlünle O'na yönel!" (Müzzemmil: 8)

Bu âyetlerde, zikir kavramının; hatırlama, anma, tesbih etme, ibret ve öğüt alma, düşünme, tefekkür etme, kalbi titreyerek hatırlama ve nihayet Allah'tan gayrısından uzak durma manaları açıkça görülmektedir.

Allahu Teâlâ, Kur'ân-ı Kerîm'in bizzat kendisini de *zikr* ve *tezkira* olarak isimlendirir:

> O (Kur'ân), alemler için halis bir zikrdir.
> Bilhassa içinizden müstakîm olmak isteyenler için. (Tekvîr: 28-29)
> Onlar, Allah'ın zikri ile kalpleri mutmain olarak iman edenlerdir. Evet, ancak Allah'ın zikri ile kalpler mutmain olur". (Ra'd: 28)

Kur'ân, gerçek bir zikr, öğüt ve uyarıdır. Kalpler onunla huzur ve sükun bulur. Mü'minler onun herbir âyetini kelime kelime tedebbür edip düşünsünler ve sırât-ı müstakîm'e ulaşsınlar diye namazda Kur'ân okumak farz kılınmıştır.

> (Namazda) Kur'ân'dan kolayınıza geleni okuyun! (Müzzemmil: 20)

Namazda, Rabb'imizden, bizi doğru yola hidayet etmesini dileriz. Bunun için de Kur'ân'ı zikr ve fikrederiz. Ondan öğüt alarak sırât-ı müstakîm'i bulur, huzur ve sükuna ereriz. Kalplerimiz ancak böyle mutmain olur.

> Hayır! O (Kur'ân) bir tezkiradır. (Abese: 11)

O, sürekli ve devamlı bir hatırlama ve hatırlatmadır. Rabb'ini ve O'nun ahkamını unutan, dünya nimetlerinin halâvetiyle sarhoş olan benliğimizi ilahi hakikatlerle sarsıp uyandıran, kararmaya yüz tutmuş kalplerimize Rabbani nur ile huzur ve itmi'nân bahşeden bir tezkira'dır Kur'ân.

Tezkira

Esasen 'tezkîr etmek', yani 'ana ana belletmek ve hatıra getirmek' manasına masdar olmakla beraber, birşeyi unutturmayıp hatırlamaya vesile olan anımlık manasına 'müzekkira', 'muhtıra' gibi isim olarak kullanılır. Mesela, parmağa bağlanan bir iplik, unutturmayıp kulakta küpe olacak ibretli bir söz, bir hatıra defteri hep birer tezkira olduğu gibi; bu suretle verilen öğüt, edilen va'z u nasihat, yazılan bir eser, mektup ve kitablar da hep birer tezkiradırlar. Ki bunda, esas itibariyle, "bilinen birşeyi, unutmak halinde hatıra getirip düşündürme" manası asıl olmakla beraber, o suretle "yeniden birşeyi ihbar ve ilkâ etmek, fikir ve hatıra koyup belletmek" manası da yok değildir. İşte Kur'ân; âyetleri, sahifeleri, sureleri ve tümü ile taraf-ı ilahi'den bir *tezkira*'dır.[4]

İşte bu tezkira'yı namazın her rekatında tekrar tekrar hatırlamalıyız. Allah'ın emirlerini ve yasaklarını, va'dini ve va'îdini, hükümlerini, nimetlerini, esmâ-i hüsnâsını düşünmeliyiz. Böylece namaz; günde beş kez, alevlenen nefsî arzuların ateşini söndürmek, dünyevi sevgilerle kendinden geçen gönlümüze Allah ve Rasûlü'nün sevgisini yerleştirmek, fahşâ ve münker pisliğiyle asli temizliğini kaybeden varlığımızı arındırmak için yapılan gerçek bir zikir olur. Bu anlamıyla zikrin yer almadığı namazlar, boş ve manasız hareketlerden ibaret birer yorulma olmaktan öteye gidemez.

Tekbir

> Rabb'ini *tekbir et!*" (Müddessir: 3)
> Ve O'nu tekbir edebildikçe *tekbir et*!" (İsrâ: 111)
> Sizi hidayete erdirmesine karşılık Allah'ı *tekbir* etmeniz için... (Bakara: 185-Hacc: 37)
> *Azamet* sahibi Rabb'inin adını tesbih et! (Vâkıa: 74, 96; Hâkka: 52)
> Göklerde ve yerlerde ululuk *-kibriyâ-* yalnız O'na aittir. (Câsiye: 37)

> O, öyle Allah'tır ki, O'ndan başka ilah yoktur. Melîk, Kuddûs, Selâm, Mü'min, Müheymin, Azîz, Cebbâr, *Mütekebbir'dir.* (Haşr: 23)

Rasûlüllah -sallallahu aleyhi ve sellem- bir hadîsinde şöyle buyuruyor:

> Namazın anahtarı taharet, tahrîmesi ise tekbir'dir.[5]

Allah'ın Rasûlü -salât ve selam ona olsun-, rükudan kalkarken hariç, her eğiliş ve kalkışta, her kıyam ve kunut'ta tekbir alırdı.[6]

Tekbir'in ifadesi *Allâhu ekber!*dir. Bu; yalnızca Allah'ı büyük tanımak, O'nun dışındaki hiçbir varlığı, hiçbir kimseyi, hiçbir güç ve kuvveti büyük tanımamak, kendisinde büyüklük ve yücelik vehmeden tüm insanların, kurum ve sistemlerin küçüklüğünü, aczini ve güçsüzlüğünü ilan etmek demektir. Allah'ı yüceltip ululârken, kulun kendi zaafını ve hiçliğini itiraf etmesidir. *Tekbir;* rubûbiyetin şanından olan azamet ve kibriyânın (ululuk), büyüklük ve yüceliğin, sadece ve sadece Mütekebbir (çok büyük) olan Allah'a ait olduğunu kabul ve tasdik etmektir.

Allah -celle şânühû-, hadîs-i kudsîde buyuruyor:

> Kibriyâ benim elbisem, azamet de gömleğimdir. Her kim bunların birinde benimle çekişirse, onu cehennem ateşine atarım.[7]

Yücelik (azamet) ve ululuğun (kibriyâ) yalnız ve yalnız Allah'a ait olduğunu, 'en büyük' sıfatına layık yegane varlığın yine O olduğunu kabul ve ifade etmektir tekbir.

Namazda en çok tekrar edilen kelime 'Allâhu ekber!'dir. Hatta namaz, neredeyse bütünüyle tekbir'dir. Zaten, Allah'ı tekbir etmenin, O'nun büyüklüğünü ve ululuğunu itiraf etmenin en güzel biçimi namaz değil midir? Namazdaki hareket ve sözlerin tümü, Allah'ı tekbirden ibarettir. Namazın

başlangıcı ve bitişi, evveli ve sonu, rükû'u ve sücûd'u, kıyam'ı ve kunut'u hep tekbirdir.

İşte mü'min, namazında sonsuz güç ve kuvvet sahibi olan Allah'a bu duygu ve anlayışla tazimde bulunur. Kuvvet ve iktidarın kendilerinde olduğunu iddia eden ve insanlardan hürmet ve saygı bekleyen müstekbirleri değil, Kadîr ve Mütekebbir olan Allah Azze ve Celle'yi tekbir eder. Zalimlerin ve zorbaların karşısında eğilmeyen başı, Cebbâr olan Allah'ın huzurunda saygı ve hürmetle eğilir, zillet içinde yere sürülür. Her eğiliş ve yere kapanışta, tekrar doğruluşta ve tekrar alnını yere koyuşta o kutlu ifade tekrarlanır: *Allâhu ekber!*

Tekbir, yalnız namazda değil, ezan'da ve ikâmet'te, her türlü ibadette ve zikirde, cihadda ve bayramlarda, hâsılı hayatın her anında mü'minin dilinden düşmeyen slogandır. Günde beş defa okunan ezanda en çok 'Allâhu ekber!' kelimesi tekrarlanır; Allah'ın hakimiyetini tüm cihana haykırmak için. İyi günde, kötü günde hep O'nun büyüklüğü ve yüceliği teslim edilir. Cihad'da, 'Allâhu ekber!' sadalarıyla yegane güç ve kuvvet sahibi Allah adına, Tâğût'un askerlerine karşı hücuma geçilir. Allah için kurban keserken, gerçekte gönlümüzde taht kurmaya başlayan mal mülk sevgisini boğazlayarak yine O'nun büyüklüğünü, O'nun sevgisinin eşsizliğini ilan ederiz: Allâhu ekber! Bayramlarımızda Allah için çoşar ve O'ndan başka ilah olmadığını ifade ederek Allah'ı tekbir ederiz: *Allâhu ekber! Allahu ekber! Lâ ilâhe illallâhu v'allâhu ekber! Allâhu ekber ve l'illâh'il-hamd!*

Özetle tekbir; mü'minin hayatının her safhasında, günlük yaşamının her parçasında yer alan, iki kelimeden ibaret, ama anlamı cihana sığmayacak kadar geniş bir İslâmi şiardır. Mü'min bu şiarı tekrar edebildiği kadar tekrar etmelidir.

> Allah katında en sevimli dört kelime vardır: Sübhânallah, Elhamdülillah, Lâ ilâhe illallah, Allâhu ekber. Zikre, onlardan dilediğinle başlamada bir beis yok.[8]

Elhamdülillah kelimesi mîzânı doldurur. Allâhu ekber kelimesi ise yer ile gök arasını doldurur.[9]

Hamd ve Tesbih

Kur'ân-ı Kerîm, namazı 'zikr' ve 'tekbir' olarak vasıflandırmaktan başka *hamd* ve *tesbih* etme şeklinde de ifade buyurmuştur:

Azim olan Rabb'inin adını tesbih et! (Vâkıa: 74, 96; Hâkka: 52)
Rabb'inin yüce adını tesbih et! (A'lâ: 1)
Rabb'ini çok zikret ve akşam sabah (O'nu) tesbih et! (Âl-i İmrân: 41)
Ey iman edenler! Allah'ı çok zikredin ve O'nu sabah akşam tesbih edin! (Ahzâb: 41-42)
Sabah akşam (Rabb'inizi) tesbih ediniz! (Meryem: 11)
Gecenin bir kısmında ve yıldızların dönüp gittiği sırada da O'nu tesbih et! (Tûr: 49)
Gece saatlerinden bir kısmında ve gündüzün taraflarında (O'nu) tesbih et ki, memnun olasın. (Tâhâ: 130)

Kur'ân'da, namaz emri için kullanılan tesbih emri, çoğu zaman *'hamd ile tesbih'* şeklinde geçer:

Rabb'ini hamd ile tesbih et! (Nasr: 3)
Kalktığın zaman Rabb'ini hamd ile tesbih et! (Tûr: 48)
Akşam sabah Rabb'ini hamd ile tesbih et! (Mü'min: 55)
Güneş doğmadan ve batmadan önce Rabb'ini hamd ile tesbih et! (Tâhâ: 130; Kaf: 39)
Akşama girerken ve sabaha çıkarken Allah'ı tesbih edin! Göklerde ve yerde, günün sonunda da, öğleye erdiğiniz zaman da hamd O'na mahsustur. (Rûm: 17-18)

Allah -celle celâlühû-, bazan *tesbih* emrini *secde* ile birlikte ifade buyurur:

Rabb'ini hamd ile *tesbih et* ve *secde edenlerden ol!* (Hicr: 98)

> Bizim âyetlerimize ancak, onlarla kendilerine öğüt verildiği zaman, hemen *secdeye kapananlar,* Rabb'lerini *hamd ile tesbih edenler* ve büyüklük taslamayanlar iman ederler. (Secde: 15)
> Gecenin bir bölümünde O'na *secde et* ve geceleyin uzun uzadıya O'nu *tesbih et!* (İnsan: 26)

Namaz, sözlü ve fiilî bir tesbihdir. Namazın her anında Allah -Azze ve Celle- tesbih edilir. Kıyam, rükû ve secdeler, Allah'ı tesbih etme amacına yönelik davranışlardan ibarettir.

Tesbih'in lugat anlamı "suda pek iyi yüzerek uzaklara gitmek"tir. Istılahta ise, "Allahu Teâlâ'yı tenzih etmek, yani O'nun yüce zâtını itikaden, kavlen ve amelen layık olmayan her türlü şaibeden arı ve uzak tutmak" demektir. Ayrıca "Allah'ı yüceltmek, sözle ve eylemle O'nu zikretmek, tathîr etmek (temizlemek) ve içtenlikle O'na yönelmek" manalarını içerir.

Tekbir ile namaza girdikten sonra, Allah'ı tesbih ederek kıyam'a başlarız: *"Sübhânek'Allâhümme ve bi-hamdik...* (Ey Allâhım! Seni tesbih ederiz ve hamd de sanadır)!" yahut *"Sübhan'Allâhi bükraten ve asîlâ* (Sabah akşam tesbih Allah'adır)!" deriz. Böylece Allah'ı, huzurunda saygıyla ayakta durulmaya layık yegane varlık olarak görür, O'nu, insanlardan saygı ve hürmet bekleyen aciz yaratıklara benzemekten uzak ve temiz biliriz. Tevazu içinde ayakta durarak yaptığımız fiilî tesbihi, sözlü olarak da ifade etmiş oluruz. Kalben de Allah Teâlâ'dan başkasının huzurunda saygıyla ayakta durulmayacağına olan inancımızı tazeleriz. İnsanların saygıyla huzurlarında el-pençe divan durmasını isteyen yeryüzünün ilahlarına, tâğût, cibt ve ruhbanlarına benzemekten Rabb'imizi tenzih ederiz. Rasûlüllah -aleyh'is-salâtu ve's-selam- efendimizin *"Ancak Allahu Teâlâ'nın huzurunda ayağa kalkılır!"*[10] ifadesine uygun olarak, Rabb'imize olan pak ve temiz duygularımızı ifade ederken, Allah'a benzer olmak iddiasındaki *endâd*'a (Bakara: 165) karşı, kalben, kavlen ve fiilen kıyam ederiz.

Sonra rükûa gider ve "Azîm olan Rabb'inin adını tesbih et!" (Vâkıa: 74, 96) ilahi emrini yerine getirmek için *"Sübhâne Rabbiy'el-Azîm."* deriz. Azamet sahibi, güçlülük, kuvvetlilik ve yücelikte eşi benzeri olmayan Rabb'imizi, güçsüz, kuvvetsiz, zavallı zorbalara benzemekten ve onların eksikliklerinden pak ve uzak tutarız. Böylece rükûumuzda, Allah'tan başka hiçbir kimsenin, hiçbir güç ve kuvvetin karşısında eğilmeyeceğimizi ikrar ederiz; zira Allah'ın dışında, karşısında baş eğilmeye layık hiçbir güç ve kuvvet yoktur.

Daha sonra, Rabb-i zü'l-Celâl'in "A'lâ (yüce) olan Rabb'inin adını tesbih et!" (A'lâ: 1) emr-i ilahisine uyarak, Allah için secdeye kapandığımızda *"Sübhâne Rabbiy'el-A'lâ."* deriz. Böylece de, yüceltilmeye, karşısında yerlere yüz sürerek zelil olunmaya layık yegane Rab olarak Allah Teâlâ'yı gördüğümüzü, O'nun dışındaki her varlığın, asıl itibariyle O'na secde etmesi gerektiğini ifade ederiz. Dolayısıyla, büyüklük ve yücelik iddiasındaki aciz kişi ve kurumlara itibar etmeyip, Rabb'imizi bunlara benzemekten tenzih ederiz. Kulun, Rabb'ini tesbih için yapabileceği en saygılı davranış işte bu secde eylemidir. Secde; kulun kendisini en fazla zelil ettiği, Rabb'ini ise en çok yücelttiği, dolayısıyla Allah'a en fazla yakın olduğu andır. Yukarıdaki âyetlerde, bu yüzdendir ki secde ve tesbih birlikte zikredilmiştir.

Secdeden ve namazdan sonra tesbih yine kesilmez:

> Secdelerin arkasında O'nu tesbih et! (Kâf: 40)

Hayatımızın ayrılmaz bir parçasıdır tesbih. Dilimizden düşmeyecek en sevgili kelimeler, tesbih kelimeleridir.

> Her kim yüz kere 'Sübhân'Allâhi ve bi-hamdihî.' derse, deniz köpüğü kadar da olsa günahları bağışlanır.[11]
> Dilde hafif, mîzânda ağır, çok esirgeyici Allah'a sevgili iki kelime vardır ki, o da 'Sübhân'Allâhi ve bi-hamdihî, Sübhân'Allâh'il-Azîm'dir.[12]

Mü'minin hayatı sürekli bir tesbihtir. O, günlük hayatının her anında Allah'ı tesbih ve tenzih etmelidir. Bu, varlığın bir yasasıdır. Kainat, her zerresiyle her an Allah Teâlâ'yı tesbih edip durmaktadır.

O'nu hamd ile tesbih etmeyen hiçbir şey yoktur. (İsrâ: 44)

O halde kul, fıtratının bir gereği olarak Allah'ı sürekli tesbih etmelidir. Rabb'inin izzeti karşısında kendi zilletini, büyüklüğü karşısında kendi küçüklüğünü, samediyyeti (muhtaçsızlığı) karşısında kendi fakr ve ihtiyacını, eksiksizliği karşısında kendi zaafını ve aczini, herşeyi kuşatan sınırsız bilgisi karşısında kendi cehlini görüp O'nun bütün bu eksikliklerden ârî ve münezzeh olduğunu ilan etmelidir. Sadece kendi nefsinin değil, kainattaki herşeyin ve herkesin aczini, zaafını, kusur ve noksanlarını, fakr u ihtiyacını, zilletini, bilgisizliğini itiraf etmelidir.

Böylesine bir tesbih, hamdetmeyi de beraberinde getirir. Tesbih, Allah'a hamd ile tamam olur ve mükemmelleşir. Kulun, Allah'ı tesbih ederken, O'na hamdetmemesi düşünülemez. Yukarıdaki âyetlerde hep *hamd ile tesbih* ifadesi kullanılmıştır. Hamd'siz bir tesbih kuru, eksik ve anlamsız kalır.[13]

Allahu Teâlâ'nın sonsuz rahmet hazinesi karşısında kendi fakrını ve ihtiyacını ortaya koyarak O'nu tesbih ederken ihsanlarına ve nimetlerine karşı da şükür ve övgü ile hamdetmek kulluğun bir gereğidir.

Hamd kelimesinin Türkçe'de tam bir karşılığı yoktur. Şükür ve medh (övgü), buna yakın anlamlar ifade ediyorsa da, hamd daha farklı manalar içeren bir kavramdır. Hamd; ihtiyârî bir ihsana veya onun kaynağı olan bir iyilik ve güzelliğe karşı inşirah (açılma, ferahlama) ile sahibine tazim ifade eden güzel bir zikirdir. Kısmen medh ve kısmen şükr ile birleşen bir övgü. Şükr ile medh arasında bir senâ ve bir özel övgüdür. Medh; hayatı ve ihtiyârı olana da yapılır, olmayana da.

Mesela güzel bir inci, güzel bir at övülebilir; fakat mahmûd (hamdedilen) olamaz. Hamd, bunları ihsan eden ihtiyâr sahibi bir fâile yapılır; hatta onun ilmine, keremine yapılır da, hüsn-i endamına yapılmaz. Övgü, ihsandan evvel de yapılabilir, sonra da. Hamd ise mutlaka bir ihsandan sonra yapılır. Şu kadar ki, onun, hamdedene ulaşmış bir iyilik olması şart değildir. Şükürde ise bu şarttır; zira şükr "gelmiş olan bir nimete, sözle, eylemle veya kalben, nimeti vereni tazim ile mukabele etmek"tir. Sadece fiille ve kalble yapılan şükr, ne övgüdür, ne de hamd. Sözle yapıldığı zaman ise, hem hamd hem de övgü olur. Bu hamd, şükrün başıdır. Dolayısıyla hamd, övgüden daha özel, şükürden ise bir yönüyle daha genel, bir yönüyle de daha özeldir. Her hamd bir övgüdür, lakin her övgü hamd değildir. Şükr ise, bazan hamd olur, bazan da olmaz.

Bu üç kelime, birbirine yakın manaları kapsamakla beraber; hamd'de şevk ve tazim unsuru, şükr'de sadakat unsuru daha barizdir. Övgüde ise, dalkavukluk ve kuru bir meddahlık hakimdir çoğu zaman. Hamd, ulaşılmış veya ulaşılması umulan bir nimetin neşvesiyle, şükr ise 'İşte verdi.' gibi bir nimete kavuşma sonucu yapılan bir bahtiyarlık ilanıdır. Şükr, mazideki bir nimetin övgüyle anılması demektir. Bu yüzden yapanları daha azdır; çünkü insanlar maziye değil, hâle ve istikbale yöneliktir. Şâkir, mazinin hatırasına sadakat gösterip Rabb'inin nimetini unutmayan ve O'nu hamd ile yâdeden kişidir. Meddahlar ise, çoğu zaman, nimete kavuştukları ilk andan itibaren nankör kesilirler. Peygamberimiz -aleyh'is-salâtü ve's-selam- "*Hamd, şükrün başıdır, Allah'a hamdetmeyen şükretmemiş olur.*" demiştir. Hamd'de, şükürden daha yüksek bir tazim ve takdir vardır. Hâmid, şâkirin kavuştuğu ihsan kendisine ulaşmasa bile, yine Allah'a tazim ve yine Rabb'ine hamd eder; ihsan olunmasa dahi, ihsana nâil olanların neşvesine ortak olur. Bu yüzden hamd, her-

kesin ermek istediği, fakat pek az kimselerin erebildiği bir yüksek fazilettir.[14]

Namaz, bir anlamıyla tesbih, tekbir ve tahmidden ibarettir; yani, hem Allah'ın celâline karşı sözle ve fiille 'Sübhânallah!' deyip takdis ve tenzih etmek, hem kemâline karşı sözlü ve amelî olarak 'Allâhu ekber!' deyip tazim ve tekbir etmek, hem de cemâline karşı kalben, lisanen ve bedenen 'Elhamdülillah!' deyip şükr ve senâ etmektir. Demek ki; tesbih, tekbir ve hamd, namazın çekirdekleri hükmündedirler. Ondandır ki, namazın hareket ve zikirlerinde bu üç şey birlikte yer alıyorlar. Yine bundandır ki, namazdan sonra, namazın manasını tekit ve takviye için bu mübarek kelimeler otuzüç defa tekrar edilirler.[15]

İstiğfar ve Tevbe

Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle buyurulur:

> Sabredenleri, doğru olanları, huzurunda gönülden boyun büküp divan duranları, Allah için infak edenleri ve seherlerde istiğfar edenleri (Allah görmektedir). (Âl-i İmrân: 17)

Allahu Sübhânehû, yüce Kitab'ında, cennetliklerin güzel amellerini sıralar ve "Seherlerde *istiğfar* ederlerdi." buyurur. (Zâriyât: 18)

Bu iki âyet-i kerîmede, sabah namazını Rabb'lerinden mağfiret dileyerek kılanları ifade etmek için *seherlerde istiğfar edenler* deyimi kullanılmıştır. Böylece Kur'ân, namazı bir istiğfar eylemi olarak görmekte ve namaz kılma eylemini bu kavramla ifade buyurmaktadır.

İstiğfar kelimesinin aslı 'ğa-fe-ra'dır. Bu fiil, "bir nesneyi kirden ve pastan koruyan bir mahfaza ile örtmek" anlamını gösterir (Bkz: *el-Müfredat*, Râgıb el-Isfahânî, /FR maddesi). İstiğfar kelimesi, Kur'ân'da üç vecihde gelmiştir: a. Şirk ve küfürden geri dönmek (Hûd: 3, Nûh: 10); b.Namaz kılmak.

(Âl-i İmrân: 17); c. Günahların bağışlanmasını Allah'tan talep etmek (Mü'min: 55, Muhammed: 19, Nasr: 3)[16]

Yine Cenab-ı Hak şöyle buyurmaktadır:

> Günahına da istiğfar et ve akşam sabah Rabb'ini hamd ile tesbih et! (Mü'min: 55)

Bu âyette ise, "Akşam sabah namaz kıl!" emri ifade edilirken, beraberinde istiğfar zikredilmiştir.

Şu halde, namazın gayelerinden biri de istiğfardır; Allah'tan bağışlanma ve af dilemektir. Tevbe ve istiğfar dolu bir namaz, dosdoğru kılınan bir namazdır. İşte ancak böyle bir namazla fahşâ ve münkerden korunulabilir.

> Muhakkak ki namaz, fahşâ (iğrenç şeyler) ve münkerden(kötülükler) vazgeçirir. (Ankebût: 45)

İnsan, her an hata eden, sık sık günah işleyen aciz bir yaratıktır. Nefsinin ve şeytanın arzularına uyup günahkar olan ve bu günahları üstüste yığılan kul, hakikaten, merhamet sahibi olan yüce Allah'ın bağışlamasına ve affına ne kadar da muhtaçtır. Rabb'imizin /afûr ve Rahîm sıfatlarına sığınıp tevbe ve istiğfar etmekten başka çare mi var?

Rasûlüllah -salât ve selam üzerine olsun- şöyle buyuruyor:

> Nefsim kendi elinde olana yemin ederim ki, eğer siz günah işlemeseydiniz, Allah sizi yok eder ve sizin yerinize başka bir halk yaratırdı ki, günah işlesinler de Allah onları mağfiret etsin. [17]

Şu hadîs-i şerif ne kadar manidardır:

> Muhakkak, bazan kalbimi bir bulut kaplar ve muhakkak ben günde yüz defa Allah'a istiğfar ederim.[18]

O halde mü'mine düşen, günah işlediği zaman derhal istiğfar etmektir.

> Onlar 'çirkin bir hayasızlık' (fâhişe) işledikleri, yahut nefislerine zulmettikleri zaman, Allah'ı hatırlayarak hemen günahlarının bağışlanmasını dilerler (isteğferû). Günahları da Allah'tan başka kim bağışlayabilir? Bir de onlar, bile bile yaptıklarında ısrar etmezler. (Âl-i İmrân: 135)
> Kim bir kötülük yapar, yahut nefsine zulmeder de sonra Allah'tan mağfiret dilerse, Allah'ı Afûr (bağışlayıcı) ve Rahîm (esirgeyici) bulur. (Nisâ: 110)

Bu yüzdendir ki, Allahu Teâlâ kullarına istiğfarı tavsiye ve emreylemiştir; çünkü, kulun buna sürekli ihtiyacı vardır. Allah'ın Rasûlü -sallallahu aleyhi ve sellem- bile günde yüz defa tevbe ve istiğfara ihtiyaç duyduğuna göre, kulun buna yüzlerce kerre ihtiyacı var demektir.

> Allah'a istiğfar et! Şüphesiz Allah Afûrr ve Rahîm'dir. (Nisâ: 106)
> Allah'a istiğfar ediniz! Şüphesiz Allah Afûr ve Rahîm'dir. (Müzzemmil: 20)
> Bil ki, Allah'tan başka ilah yoktur. Hem kendinin, hem de erkek mü'minlerle kadın mü'minlerin günahları için istiğfar et! Allah, dönüp dolaşacağınız yeri ve varıp duracağınız yeri bilir. (Muhammed: 19)

Mü'minin en önemli özelliklerinden biri *müstağfir* (istiğfar eden) olmasıdır. (Âl-i İmrân: 17; Zâriyât: 18)

Ancak, hemen hatırlatmalıyız ki, istiğfarla yani Allah'tan bağışlanma dilemekle iş bitmez. Bağışlanması dilenen günahta ısrar etmemek ve hemen arkasından tevbe etmek gerekir.

> Rabb'inizden mağfiret dileyin, sonra O'na tevbe edin! (Hûd: 3, 52, 61, 91)

Tevbe; yapılan hata ve günahtan dolayı pişmanlık duyup ondan rücû etmek, masiyetten tâate dönmek demektir.

Tevbenin tam bir tevbe olabilmesi için de tekrar günaha dönmemek ve durumunu düzeltip ıslah olmak gerekir.

> Ancak, kim işlediği zulümden sonra tevbe eder, (davranışlarını) düzeltirse -eslaha-, şüphesiz Allah onun tevbesini kabul eder; çünkü Allah /afûr ve Rahîm'dir. (Mâide: 39)

Böylesine bir istiğfar ve tevbe eylemi... İşte namaz budur. Bu duygu ve eylemlerle birlikte kılınan bir namaz, mü'mini günaha, kötü ve iğrenç şeylere yönelmekten alıkoyar; çünkü, gerçek musallî hem müstağfir'dir, hem de tâib (tevbe eden).

İstiğfarın ve tevbenin gereğini yerine getirebilmek, kendini ıslah edebilmek, ancak namazını dosdoğru kılabilmekle mümkündür. Aksi halde, kişinin tekrar günah batağına saplanıp kalmaması için hiçbir engel yoktur. Bu yüzden tevbe; ibadetle, rükû ve sücûdla taçlandırılmalıdır:

> Tevbe eden, ibadet eden, hamdeden, seyahat eden, rükû eden, secde eden, iyiliği emredip kötülükten meneden ve Allah'ın sınırlarını koruyanları, mü'minleri müjdele! (Tevbe: 112)
> Rabb'imiz! Rahmet ve bilgi bakımından herşeyi kapladın. Tevbe edip senin yoluna uyanları bağışla! Onları cehennem azabından koru! (Mü'min: 7)

Namazla İlgili Diğer Kavramlar

Kunût, İnâbe, İhbât

Bu kelimeler; Allah'a yönelmeyi, O'nun huzuruna çıkmayı, divanına durmayı, O'na gönülden boyun eğmeyi ifade eden ve namazı hatırlatan kavramlardır.

Kunût; esas itibariyle 'divan durmak' manasındadır.

> Namazları ve orta namazı koruyun; gönülden bağlılık ve saygı ile Allah'ın divanına durun! (Bakara: 238)

Bu âyette ifade buyurulan *kânitîn* tabiri, Kur'ân'da değişik biçimlerde birkaç kez tekrarlanır: *Kânitîn* (Âl-i İmrân: 17; Ahzâb: 35; Tahrîm: 12); *kânitât* (Nisâ: 34; Ahzâb: 35; Tah-

rîm: 5); *kânit* (Nahl: 120) gibi...

Şu âyetlerde ise *kunût* kelimesi, açık bir şekilde 'namaza durmak' manasına kullanılır:

> Ey Meryem! Rabb'ine divan dur (uknutî), secde et ve rükû edenlerle beraber rükû et! (Âl-i İmrân: 43)
> Yoksa o, gece saatlerinde secde ederek, ayakta durarak kunût eden (kânit), ahiretten sakınan ve Rabb'inin rahmetini umut eden (gibi) midir? (Zümer: 9)

Namazda, ilk önce Allah'ın divanına durmak esas olduğundan, namaz esasen bir kunûttur. Dolayısıyla 'kânitîn', namaz kılanlar demek olur. Ayrıca kunût, birşeye aynı suretle devam edip sürekli o halde kalmaktır ki; taat, huşû, sükut ve kıyam manalarını içerir. Namazda kıyam ve kıraeti, duayı veya huşû ve sükutu uzatmaya da kunût denir. Dolayısıyla 'kânitîn'; "namaz kılanlar, huşû duyanlar ve sükut edenler" demek olur; fakat, özel olarak; vitir namazı ve sabah namazı gibi bazı namazlarda, kıyam esnasında bir tekbir ile dua ve beddua eyleyerek kıyamı uzatmaya *kunût* denilir.

Esas itibariyle, hayır nevbetine girmek, Allah'a yönelip O'na iman etmek, teslim olmak, tevbe ettikten sonra kesin olarak Allah'a, O'nun dinine dönmek manalarına gelen *inâbe* kavramı, Kur'ân'da; Allah'a tâatte bulunmak, gönülden itaat etmek, kulluk etmek, tevekkül etmek, öğüt almak, yalvarmak, iç çekerek dua etmek gibi manalarla birlikte ve içiçe kullanılmıştır. Ki bu anlamlar, bize hep namaz eylemini hatırlatırlar.

Tevbe edip Allah'a yönelmek, O'na teslim olmak manasına 'inâbe'ye şu âyetleri örnek verebiliriz:

> Size azab gelmeden önce Rabb'inize inâbe edin ve O'na teslim olun! (Zümer: 54)
> (Allah) kendisine inâbe edeni hidâyet eder. (Ra'd: 27, Şûrâ: 13)

İnâbe; "gönülden boyun eğmek, itaat ve kulluk" demek olduğu gibi, bu kelimeden türeyen 'münîb-münîbîn' de, "gönülden itaat eden, kalbiyle birlikte tam olarak Rabb'ine yönelen" demektir. Bir başka ifade ile münîb; Allah'a iman eden bir mü'min, itaat eden bir mûti, bir müslim ve O'na yönelen, yüzünü O'na döndüren bir musallî'dir.

> Tâğût'a kulluk etmekten kaçınan ve Allah'a inâbe edenlere müjde var! (Zümer: 17)
> Yalnız O'na *inâbe ediciler (münîbîn)* olun ve O'ndan korkun! (Rûm: 31)

Sebe': 9 ve Kâf: 8'de *münîb kul*dan söz edilir ve bunların; öğüt alan, Allah'ın âyetlerini düşünen, basiret sahibi kimseler olduğu belirtilir.

Ayrıca, şu âyetlerde; Allah'a tevekkül ve inâbe birlikte zikredilir: Mümtehine: 4; Hûd: 88; Şûrâ: 10.

İnâbe kavramının yukarıdaki manaları, genel olarak namazı hatırlatmaktaysa da aşağıdaki âyetlerde, inâbenin; namaz, dua, ibadet ve huşû gibi kavramlarla alakası daha açıktır:

> Yalnız O'na inâbe ediciler olun ve O'ndan korkun; namazı kılın ve Allah'a ortak koşanlardan olmayın. (Rûm: 31)
> İnsanlara bir zarar dokundumu Rabb'lerine inâbe ederek O'na dua ederler. (Rûm: 33; Zümer: 8)
> Dâvud, kendisini denediğimizi sandı da, Rabb'inden mağfiret diledi, rükû ile yere kapandı ve inâbe etti. (Sâd: 24)
> İşte size va'dolunan (gördüğünüz şu) cennettir ki, (o, Allah'ın tâatına) dönen, O'nun (hudûd ve ahkamına) riayet eden, Rahmân'a (bütün samimiyetiyle) gıyabi saygı gösteren, Hakk'ın tâatına yönelmiş -münib- bir kalb ile gelen kimselere hasdır. (Kâf: 32-33)

Kunût, inâbe ve huşû kavramlarıyla yakın anlamlı olan *ihbât* da; "Allah'a iman ile tatmin bulmak, Allah'tan korkmak, alçak gönüllü ve tevazu sahibi olmak, huşû ile ve kalbi ür-

pererek yalvarmak" manalarına gelir ki, namazla yakından alakalıdır. Bu kelimenin ism-i faili olan *muhbit* ise; "mütevazi, huşû duyan ve Allah'a imanla mutmain olan kimse, namazla, dua ve yalvarma ile Allah'a boyun eğen bir mûti ve O'na teslim olan bir müslim" demektir.

> İman edip salih ameller işleyenler ve Rabb'lerine gönülden huşû duyarak boyun eğenler (v'ehbetû); işte onlar cennet halkıdır. Onlar, orada ebedi kalacaklardır. (Hûd: 23)
> İlahınız tek bir ilahdır. Yalnız O'na teslim olun ve o muhbitleri (tevazu ile yalvaran temiz yürekli insanlar) müjdele! (Hacc: 34)
> Ve kendilerine ilim verilmiş olanlar da onun (Kur'ân'ın) Rabb'inden (gelen) bir gerçek olduğunu bilsinler de, böylelikle ona iman etsinler ve kalpleri ona tatmin bulmuş olarak bağlansın -tuhbite-. (Hacc: 54)

Dua, Tazarru', Teevvüh

Daha önce ifade edildiği üzere, *salât* kelimesi Arapça'da dua manasına gelmektedir. Gerçekte namaz, bir anlamıyla dua, niyaz, yalvarma, yakarma, iç çekerek ve ürpererek münâcâtta bulunmadır.

Kur'ân'da bazı âyetlerde *dua* kelimesi namazla eş anlamda kullanılır:

> De ki: Rabb'im bana adaleti emretti. Her mescidde yüzlerinizi O'na doğrultun ve dini yalnız kendisine has kılarak O'na dua edin! (A'râf: 29)

Burada, 'Dua edin!' emri, 'Namaz kılın!' manasındadır.

> Sabah akşam O'nun yüzünü (rızasını) dileyerek Rabb'lerine dua edenler... (En'âm: 52; İsrâ: 28)
> Yanları (gece namazına kalkmak için) yataktan uzaklaşır. Rabb'lerine korku ve umutla dua ederler. (Secde: 16)

Bu âyetlerde de, 'dua etme'nin, 'namaz kılmak' anlamında

kullanıldığı açıktır.

Allah Rasûlü -salât ve selam üzerine olsun- şöyle buyurmuştur:

> Dua ibadetin ta kendisidir.[18]

Nitekim, Peygamberimiz -sallallahu aleyhi ve sellem- namaz başlarında, secdelerde, iki secde aralarında, ka'de-i âhirelerde (son oturuşlarda) ve namazlardan sonra hep duayı tavsiye buyurmuş ve bu konuda en güzel örnekleri bizzat kendileri ifade etmişlerdir. (İlerideki bölümlerde bu dualardan örnekler verilecektir).

Şu halde namaz, baştan sona duadan ibarettir ve bu yüzdendir ki, namazı 'dua' olarak isimlendirmek mümkündür.

Kur'ân-ı Kerîm bize duanın mahiyetini ve nasıl yapılacağını açıklamış bulunmaktadır:

> Gerçek dua ancak O'na yapılır. O'ndan başka çağırdıkları ise, kendilerinin hiçbir isteklerini karşılayamazlar. (Ra'd: 14)

Dua yalnızca Allah'a yapılacağı gibi, ihlasla ve din olarak da sadece İslâm'ı kabul etmek şartıyla gerçek dua niteliğini kazanır.

> Dini yalnız kendisine hâlis kılarak O'na dua edin! (Mü'min: 14, 65)

Ayrıca dua, huşû içinde, Allah'tan korkarak ve Allah Teâlâ'nın duaları kabul edici olduğuna inanarak yapılır:

> Korkarak ve umarak O'na dua edin! (A'râf: 56)
> Umarak ve korkarak bize dua ederlerdi. (Enbiyâ: 90)
> Bana dua edin, duanızı kabul edeyim. (Mü'min: 60)
> Bana dua edenlerin dualarını kabul ederim. (Bakara: 186)

Duanın, yalvarma ve yakarma haliyle, tevazu içinde ve hafif bir sesle yapılması gerektiği gibi, duada Allah'ın yapmayacağı şeyler de istenmemeli ve kul, haddini aşmamalıdır:

> Rabb'inize yalvara yakara ve gizlice dua edin! Muhakkak ki Allah haddi aşanları sevmez. (A'râf: 55)

Dua; salâtla eş anlamlı olarak kullanılırsa da, esas itibariyle davet gibi 'çağırmak' manasına masdar olup, "aşağıdan yukarıya, küçükten büyüğe vâki bir talep ve niyaz" manasına gelir. İslâm ıstılahında ise; "kulun Rabb'inden medet beklemesi, yardım dilemesi veya bir istekte bulunmasıdır. Kulun, zillet ve tevazu içinde Hâlik'ına müracaatı ve kulluğunu arzetmesidir". Ve dua, yukarıdaki âyetlerde belirtilen şartlar içinde yapılmalıdır.

Duanın daha kuvvetli ve şiddetli hallerini ifade eden *tazarru'* ve *teevvüh* terimleri de, bir dua ve ibadet olmaları hasebiyle namazla yakından alakalıdırlar.

Nitekim Kur'ân-ı Kerîm, 'Sabah akşam namaz kıl!' emrini ifade buyururken 'tazarru'dan söz eder:

> Rabb'ini, içinden yalvararak -tazarru'an- ve korkarak, yüksek olmayan bir sesle sabah akşam an, gafillerden olma! (A'râf: 205)
> Rabbinize yalvararak -tazarru'an- ve gizlice dua edin! (A'râf: 55)

Tazarru'; daha çok yalvarıp yakararak ve kendini alçaltarak dua ve niyazda bulunma halini ve acz ile boyun bükmeyi ifade eder. Kur'ân âyetleri, zorlu ve sıkıntılı zamanlarda, hatta ilahi azaba uğranıldığında Allah'a yalvarıp yakarma manasıyla tazarrudan söz eder. (En'âm: 43, 63; A'râf: 94; Mü'minûn: 76)

Rasûlüllah -sallallahu aleyhi ve sellem-'in, Nesaî'de yer alan daha önce zikrettiğimiz hadîsinde de belirttiği üzere; "namaz; temekkün, tevazu, tazarru', teevvüh ve tenâdüm'dür".[19]

Teevvüh terimi Kur'ân-ı Kerîm'de ism-i fail olarak *evvâh* şeklinde geçer.

> Gerçekten İbrahim evvâh ve halîm idi. (Tevbe: 114)
> Gerçekten İbrahim halîm'dir, evvâh'dır, münîb'dir. (Hûd:75)

Evvâh, asıl itibariyle 'çok âh eden' manasındadır. Bu âh ediş bir hüzün ve elemden, veya aşk ve korkudan kaynaklanabilir. Dolayısıyla evvâh, "ince kalpli, aşık ve yanık adam" manalarına gelir. Selef müfessirleri, evvâh terimini; "çok dua eden, pek merhametli, çok tevbe eden, Allah'ı çok zikir ve tesbih eden, Kitabullah'ı çok okuyan, Allah korkusuyla çok âh u vah çeken, hatalarından dolayı istiğfar eden, tam manasıyla fakih olan, Allah'tan çok korkan ve yalvarıp yakaran..." gibi çeşitli manalarda açıklamışlardır.[20]

Bu yorumlara şunu da ilave etmek mümkündür: Evvâh, gerçek bir musallîdir.

Huşû, Temekkün, Tevazu

Kur'ân-ı Kerîm'de namazla yakından alakalı bir kavram olarak *huşû* ve bu kökten türeyen *hâşiîn-hâşiât* kelimelerine rastlıyoruz.

Huşû; aslı kalbde fakat belirtileri bedende olan bir eylemdir. Kalble ilgili kısmı, Allah'ın azamet ve celâli karşısında kendi küçüklüğünü göstererek nefsi, hakkın emrine boyun eğdirtecek, edep ve saygıdan başka bir duyguya iltifat etmeyecek biçimde kalbin son derece saygı hissi duymasıdır. Bedenle ilgili olan yanı ise, bu duygunun etkisi ile vücudun namazda sakin ve hareketsiz olması ve gözlerin secde yerine bakıp, şuna buna, sağa sola iltifat etmemesidir.[21] Yine huşû; sesin alçalması, gözün aşağı dikilmesi, her fiil ve sözde aczin ve tevazuun ortaya konulması, Hak Teâlâ karşısında kulun, zavallılığını, çaresizliğini ve zayıflığını izhar etmesidir. *Hâşiîn* ise, "derin bir saygı, acz ve alçak gönüllülükle namaz kılanlar" demektir.

Kur'ân-ı Kerîm, bazı âyetlerde 'huşû içinde namaz kılanlar'dan (hâşiîn) söz eder:

> Namazlarında huşû içinde olan (hâşiîn) mü'minler muhakkak felaha ermişlerdir. (Mü'minûn: 1-2)

> Sabırla ve namazla yardım dileyin; şüphesiz bu, huşû duyanlardan (hâşiîn) başkasına ağır gelir. (Bakara: 45)
> Gerçekten onlar hayır işlere koşarlar, umarak ve korkarak bize dua ederlerdi. Hem bize huşû duyanlar (hâşiîn) idi onlar. (Enbiyâ: 90)

Huşû, kalbin saygı dolu bir korku hali içinde olması demektir. Öyle ki, kalp, Allah korkusuyla ürperir ve titrer.

> Onlar ki, Allah anıldığı zaman kalpleri titrer. (Hacc: 35)

Bu durum, özellikle namaz kılarken veya Kur'ân okunur ve dinlenirken sözkonusu olur.

> Ağlayarak yüzleri üstü secdeye kapanırlar ve (Kur'ân) onların huşûunu artırır. (İsrâ: 109)

Rasûlüllah -sallallahu aleyhi ve sellem-'in Nesaî'de yer alan, "Şüphesiz namaz; ancak temekkün, tevazu, tazarru, teevvüh ve tenâdümdür."[22] hadîs-i şeriflerinde ifade buyurulan *temekkün* ve *tevazu* terimleri de, kulun namazda Rabb'ine karşı son derece saygılı, alçakgönüllü ve ağırbaşlı olması halini ifade eder ki, bu da huşû kapsamına girer. Hadîste geçen temekkün kelimesi, daha çok; sakin, ağırbaşlı ve hareketsiz olma anlamlarını içerir. Tevazu kavramı ise; kişinin kendisini zelil ve hakir görmesi ve bundan kaynaklanan bir alçakgönüllülük ve saygı hali demektir.

Namazın Dört Fiil Ögesi

Kur'ân-ı Kerîm'de namazdan söz edilirken, bazan namazın bedensel bir eylem olan ögelerinden biri veya birkaçı zikredilir ve genel manada namaz kastolunur. Bu ögeler kıyam, rükû, secde ve ka'de'dir.

Kıyam

Bu kavram, kelime anlamı olarak "ayaklar üzerinde dur-

mak, dikilmek, doğrulmak" gibi manalara gelirse de, ıstılah olarak; "Allah'a saygıda ve tazimde bulunmak amacıyla namazda ayakta durmak ve namaz için ayağa kalkmak" demektir.

Kur'ân, bazı âyetlerde sadece *kâme* fiilini kullanarak, genel manada namazı; kıyam, rükû, secde ve ka'de gibi bedensel eylemlerle tesbih, tekbir, hamd, dua, tevbe, istiğfar vb. gibi lisani, kalbî ve fikrî ibadetlerden oluşan namazı kasteder:

> Namazları ve orta namazı koruyun! Gönülden bağlılık ve saygı ile Allah için kıyam edin (kûmû)! (Bakara: 238)
> Az bir kısmı hariç olmak üzere gece kıyam et(kum)! (Müzzemmil:2)

Bu âyetlerdeki 'kıyam' emri, genel manada namaza kalkılması için yapılan bir emirdir; fakat, özel olarak, namazda ayakta durulup kıyamda bulunulacağını da ifade eder. Nitekim, Allah Rasûlü -salât ve selam ona olsun- bu ilahi emre uyarak farz ve nafile namazlarında kıyam etmiş ve bütün müslümanların da kendisi gibi kıyam etmelerini emretmiştir.

Ayrıca Kur'ân'da, namaz fiilini ve namaz kılanları ifade etmek için 'kâim' (kıyam eden), 'kâimîn' (kıyam edenler), 'kıyâmen' (kıyam ederek) vb. gibi aynı kökten türeyen çeşitli isim ve fiiller kullanılır:

> O (Zekeriyya) mihrab'da kıyam etmiş (kâim) namaz kılarken... (Âl-i İmrân: 39)
> İnsana bir darlık dokunduğu zaman, yanı üzere yatarak, oturarak yahut kıyam edici olarak (kâim) bize yalvarır. (Yûnus: 12)
> Bir zamanlar İbrahim'e Beyt'in yerini açıklamış (ve şöyle emretmiş)tik: Bana hiçbir şeyi ortak koşma ve tavaf edenler, kıyam edenler (kâimîn), rükû ve secde edenler için evimi temizle! (Hacc: 26)
> Onlar ki, gecelerini Rabb'lerine secde ederek ve kıyam ederek (kıyâmen) geçirirler. (Furkan: 64)
> O ki, (gece namaza) kıyam ettiğin (tekûmu) zaman se-

ni görüyor. (Şuarâ: 218)

Kıyam ettiğin (tekûmu) zaman Rabb'ini hamd ile tesbih et; gecenin bir kısmında ve yıldızların dönüp gittiği sırada da O'nu tesbih et! (Tûr: 48-49)

Onlara namaz kıldırdığın zaman, onlardan bir bölük seninle beraber kıyam etsin (fe'l-tekum). (Nisâ: 102)

Rükû

Rükû, "başı ve beli eğerek bükülmek" demektir. İslâm ıstılahında; "Allah'ın azameti ve büyüklüğü karşısında, kulun kendi küçüklüğünü ve güçsüzlüğünü itiraf için, namazda sırtı yere paralel oluncaya kadar boynunu öne doğru eğmesi"dir.

Kur'ân-ı Kerîm, bazan 'Namaz kılınız!' gibi genel bir ifade yerine, namazın fiilî ögelerinden biri olan 'rükû'u ve 'secde'yi emrederek namazı kasteder:

Ey iman edenler! Rükû edin (irke'u) ve secde edin! (Hacc:77)

Ey Meryem! Rabb'ine divan dur, secde et ve rükû edenlerle beraber rükû et (ve'rke'î)! (Âl-i İmrân: 43)

Mürselât suresinin 48. âyetinde, cehennemliklerin cehenneme giriş sebeplerinden biri olarak namaz kılmayışları zikredilir ve şöyle denilir:

Onlara 'Rükû edin (irke'û)!' denildiği zaman rükû etmezler (la yerke'ûn).

Bu âyetlerde ve özellikle Mürselât 48'de rükû, genel manada namazı kastetmekteyse de, bazı âyetlerde bizatihi rükû'u, yani namazdaki eğilme eylemini ifade eder.

Sizin veliniz ancak Allah, O'nun Rasûlü, rükû ediciler (râki'ûn) olarak namaz kılan ve zekatı veren mü'minlerdir. (Mâide: 55)

Kur'ân'da namaz kılanları ifade etmek için 'rükû edenler' manasında 'râki'ûn', 'râki'în' ve 'rukka' terimleri kullanılır:

Rükû edenlerle (râki'în) beraber rükû edin! (Bakara: 43)
Tevbe eden, ibadet eden, hamdeden, seyahat eden, rükû eden (râki'ûn), secde eden, iyiliği emredip kötülükten men eden ve Allah'ın sınırlarını koruyan kimseleri, o mü'minleri müjdele! (Tevbe: 112)
Muhammed, Allah'ın elçisidir. Onun yanında bulunanlar, kafirlere karşı şiddetli, kendi aralarında merhametlidirler, onların rükû ederek (rukke'an) ve secde ederek Allah'ın lütuf ve rızasını aradıklarını görürsün. (Fetih: 29)

Secde

"Alnını yere koymak, başını aşağı indirip eğilmek, hudû, tevazu ve tezellül ile boyun eğmek" manalarına gelen *secde*, İslâm ıstılahında; "sadece Allah için yapılan, mutlak bir teslimiyet ve mutlak bir saygı demek olan yere kapanma hali"ni ifade eder.

Kur'ân-ı Kerîm, bazan namazı 'secde' olarak ifade eder ve 'Namaz kılınız!' yerine 'Secde ediniz!' emrini tekrarlar:

Gecenin bir bölümünde O'na secde et (ve'scüd)! (İnsan: 26)
Secde et (ve'scüd) ve yaklaş! (Alak: 19)
Allah'a secde edin (fe'scüdû) ve O'na ibadet edin! (Necm: 62)

Keza, Hacc 77 ve Âl-i İmrân 43'te de 'secde' emriyle namaz kastolunur. Secde edenleri ifade eden *sâcidûn* (Tevbe: 112), *sâcidîn* (Hicr: 98; Şuarâ: 219), *sücced* (Meryem: 58; Fetih: 29; Furkan: 64; Secde: 15) ve *sücûd* (Bakara: 125,; Hacc: 26) tabirleri de namaz kılanlar anlamındadır.

...rükû eden, secde eden (sâcidûn) mü'minleri müjdele! (Tevbe: 112)
Rabb'ini hamd ile tesbih et ve secde edenlerden (sâcidîn) ol. (Hicr: 98)
Onlar ki, gecelerini Rabb'lerine secde ederek (süccedeen) ve kıyam ederek geçirirler. (Furkan: 64)
İbrahim ve İsmail'e, 'Tavaf edenler, ibadete kapananlar,

> rükû ve secde edenler (sücûd) için Beyt'imi temizleyin!' diye emretmiştik. (Bakara: 125)

Ka'de

Yukarıda ele alınan bu üç temel hareketten başka Kur'ân-ı Kerîm'de, oturarak Allah'ı anmak ve O'na yalvarmaktan bahsedilir. Biz, "namazda diz çökerek ayaklar üzerine oturma"ya *ka'de* diyoruz. Ancak Kur'ân, namazın dışında da oturarak ibadette bulunmaktan söz eder:

> Onlar ayakta, oturarak (ku'ûden) ve yanları üzerine yatarken Allah'ı anarlar. (Âl-i İmrân: 191)
> Namazı bitirdiğiniz zaman, ayakta, oturarak (ku'ûden) ve yanlarınız üzerine uzanarak Allah'ı anın! (Nisâ: 103)
> İnsana bir darlık dokunduğu zaman, yanı üzerine yatarken, otururken (kâ'iden), yahut ayakta bize yalvarır. (Yûnus: 12)

Namazla ilgili kavramları ve namazı meydana getiren temel hareketleri gördükten sonra; şimdi namaz eylemine geçebilir ve onu anlamaya çalışabiliriz.

DİPNOTLAR

1. *Hak Dini Kur'ân Dili*, Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, c. I, s. 190-191.
2. *el-Müfredât*, Râgıb el-Isfahânî, 'Salâ' maddesi; *Kur'ân'ı Anlama Metodu*; Dr. Beheştî, s. 26-30; *Felsefe-Revâni-i Siyasi: Namaz*, İntişarât-ı Encümen-i Nidâ-yı İslâm, s. 2.
3. *Hak Dini Kur'ân Dili*, E.H. Yazır, c. 1, s. 540-541.
4. *Hak Dini Kur'ân Dili*, E.H. Yazır, c. 7, s. 5577.
5. *Müntegâ*, İbn Teymiyye, c. 1, s. 348. h. no: 838.
6. *et-Tâc*, Seyyid Mansûr Ali Nâsıf el-Hüseynî eş-Şâfiî, c. 1, s. 307.
7. *Kırk Kudsi Hadîs*, Aliyy'ül-Kârî, s. 46.
8. İbn Mâce, 3810.
9. Tirmizî, *Dua*, 91 (3747).
10. *Hadîslerle Müslümanlık -Hayât'üs Sahâbe-*, M. Yusuf Kandehlevî, c. III, s. 1099.
11. Tirmizî, *Dua*, 3695.
12. Müslim, 2694; Tirmizî, 3696.
13. *Tefsîr'ül-Mîzân*, Muhammed Hüseyin Tabatabâî, c. 1, s. 36-37.
14. *Hak Dini Kur'ân Dili*, H. Yazır, c. I. s. 56-60.
15. *Sözler*, Said Nursî, s. 37.
16. *Kur'ân'da Günah Kavramı*, Dr. Sadık Kılıç, s. 371-372.
17. Müslim, *Tevbe*, h. 9; Tirmizî, *Davet*, h. 97.
18. Müslim, 2702.
19. Tirmizi, *Tefsir*, h. 3148; İbn Mâce, *Dua*, h. 1.
20. *Hak Dini Kur'ân Dili*, E.H. Yazır, Tevbe 114. âyetin tefsiri.
21. *a.g.e.*, Mü'minûn 1 ve 2. âyetlerin tefsiri.
22. *İhyâu Ulûm'id-Dîn*, İmam Gazâlî, c. I, s. 410.

Namaz Eylemi

*"Beni namaz kılarken gördüğünüz gibi namaz kılınız!"**
(Hz. Muhammed s.a.v.)

A. Namazın Vakitleri

Muhakkak namaz, mü'minler üzerine vakitli olarak (mevkûten) farz kılınmıştır. (Nisa: 103) Namaz, belirli vakitlerde kılınmak üzere bütün mü'minlere emredilmiş ve herbirine farz kılınmıştır. Namazın vakitleri, ilahi vahy ile belirlenmiştir:

> Güneşin (ufukta batıya doğru) kaymasından gecenin kararmasına (yatsı vaktine) kadar namaz kıl! Fecir vakti (namazda okunan) Kur'an şahitlidir. (İsrâ: 78)
> Gündüzün iki tarafında (sabah, akşam) ve gecenin (gündüze) yakın saatlerinde (zülef) namaz kıl!" (Hûd: 114)
> Güneşin doğmasından ve batmasından önce Rabb'ini hamd ile tesbih et; gece saatlerinden bir kısmında ve gündüzün taraflarında (O'nu) tesbih et ki memnun olasın. (Tâhâ: 130)
> Öyle ise akşama girerken ve sabaha ererken Allah'ı tesbih (etmeniz gerekir).(Rûm: 17)

---

* Buhârî, *Ezan*, 18/60, *Edeb*, 27; Ahmed; 5/53; Dârimî, *Salât*, 42.

> Göklerde ve yerde, günün sonunda da, öğleye erdiğiniz zaman da hamd O'na mahsustur. (Rûm: 18)

Abdullah bin Abbas'a göre; bu son iki âyet, beş vakit namazı içinde toplamaktadır. *Akşama girerken* tabiri, akşam ve yatsı namazlarına; *sabaha ererken* tabiri, sabah namazına; *aşiyyen (gündüzün sonu)* tabiri, ikindi namazına; *öğleye erdiğiniz zaman* tabiri de öğle namazına işarettir.[1]

Hûd 114'te geçen *zülef* tabiri, zülfe'nin çoğulu olup en az üç tür. Dolayısıyla bu âyette; iki gündüz tarafında üç de geceden olmak üzere beş vakit namaz emredilmiş olmaktadır. Sabah namazı cemaatle kılınırken Fatiha ve *surelerin* sesli okunması, bu namazın gece namazı sayıldığını gösterir.

Böylece; *gündüzün iki tarafı*ndan kasıt öğle ve ikindi, *gecenin züleflerin*den maksat da sabah, akşam ve yatsı olmuş olur.[2]

Özetle; sabah, öğle, ikindi, akşam ve yatsı namazlarının vakitleri yukarıdaki âyetlerle belirlenmiş olup, Rasûlüllah -aleyh'is-salâtu ve's-selam- tarafından da bu vakitlerin sınırları sarih olarak ortaya konulmuştur.

Beş Vakit Namaz: Beş Kez İnkılap

Acaba namazı günde beş ayrı vakitte kılmanın; bir başka ifade ile, günlük hayatın akışını beş defa durdurarak Allah'ın huzuruna çıkmanın hikmeti nedir? Allahu Teâlâ, kullarının gündelik işlerini beş defa bir kenara bırakarak namaz atmosferine girmelerini niçin istemektedir?

Rasûlüllah -salât ve selam üzerine olsun- şu hadîs-i şeriflerinde, sorularımıza cevap teşkil edecek müthiş bir temsili anlatım yapıyor:

> Ey insanlar! Siz alevlenip yanıyorsunuz; fakat, kalkıp sabah namazını kıldığınız zaman, o namaz ateşinizi söndürüyor. Sonra tekrar alevlenip yanmaya başlıyorsunuz.

> Öğle namazını kıldığınız zaman, o namaz ateşinizi söndürüyor. Sonra yine alevlenip yanmaya başlıyorsunuz. İkindi namazınızı kıldığınız zaman, o namaz ateşinizi söndürüyor. Sonra yine alevlenip yanmaya başlıyorsunuz. Akşam namazınızı kıldığınız zaman ateşiniz sönüyor. Namazdan ayrıldığınız zaman tekrar alevlenip yanmaya başlıyorsunuz. Yatsı namazınızı kıldığınız zaman ateşiniz tamamen sönüyor. Sonra yatıp uyuyorsunuz. Uyanıncaya kadar size birşey yazılmıyor.[3]
> Allah'ın her namaz vakti çağrıda bulunan bir meleği vardır. O melek şöyle der: '-Ey Âdemoğlu, kalk! Yaktığın ateşi söndür!'[4]

Bu ateş; dünyevi nimetlere olan sevgi ve bağlılıkların, şeytani arzu ve isteklerin, gönlümüzü doldurmaya başlayan kibir ve gurur gibi duyguların, nefsani ihtiras ve tutkuların tutuşturduğu yakıcı ve kavurucu bir ateştir... Kalbi, gönlü ve beyni yalayan kızgın bir alevdir...

Gerçekten, bu beş vaktin herbiri arasında geçen zaman içinde, zavallı ve zayıf bir yaratık olan insan, bu yalazlı ateşin yalayıcı sıcağını damarlarında hisseder. Öylesine cazip, öylesine süslü püslü ve büyüleyicidir ki, dünyanın nimetleri; insanoğlunu bütün hücreleriyle tutuşturuveren bir ateş olur ve onu adeta sarhoş eder.

> Kadınlara, oğullara, kantar kantar yığılmış altın ve gümüşe, salma güzel atlara (bineklere), hayvanlara ve ekinlere duyulan aşırı tutku, insanlar için süslendirilip çekici kılınmıştır. (Âl-i İmrân: 14)

İnsanoğlu, mala mülke ve dünyevi zevklere karşı büyük bir zaaf içerisindedir.

> Doğrusu o, malı çok sever. (Âdiyât: 8)

Bu sevgi ve tutkular, insana Rabb'ini, cenneti, cehen-

nemi, ölümü ve ahireti unutturur. Hanzale'nin -Allah ondan razı olsun- yakındığı ve ıstırabını çektiği durum çoğu zaman vâki olur:

> Ey Allah'ın Rasûlü! Biz senin yanında bulunuyoruz; sen bize cehennem ve cennet'ten söz ediyorsun, o kadar ki, onları görür gibi oluyoruz; fakat senin yanından çıkınca, zevcelerimiz, çoluk çocuğumuz, malımız ve mülkümüz bizi meşgul ediyor da çoğunu unutuyoruz".[5]

Oysa kul, bu nimetlerin gelip geçici olduğunu sık sık hatırlamalı ve nimetlerin sahibine, ezeli ve ebedi olan Allah'a hamd ve şükürde bulunmalıdır.

> Bunlar, dünya hayatının metaıdır. (Âl-i İmrân: 14)
> Ve dünya metaı azdır. (Nisâ: 77)
> Dünya hayatı, bir aldanma metaından başka birşey değildir. (Âl-i İmrân: 185)
> Asıl varılacak güzel yer, Allah'ın yanındadır. (Âl-i İmrân: 15)

Ebedi nimetlerin Allah katında olduğunu, insanın bu dünyaya yalnızca Allah'a kulluk etmek ve O'nun nimetlerini yerli yerinde kullanarak şükretmek, hamdetmek ve Rabb'ini zikr ü tesbih etmek için geldiğini unutan kul, sık sık uyarılmaya, hatırlatılmaya ne kadar da muhtaçtır. Günde en az beş kez ruhi bir inkılapla asli görevini idrak edip kendine gelemezse, bu unutkan varlığın hali nice olur? Şafakla beraber alevlenip tutuşan bu kızgın ateş, namazdan başka neyle ve nasıl söndürülebilir? Mü'min, dünya nimetlerinin bu efsunkar atmosferinden kurtulup, uhrevi duygu ve düşüncelere dalmak ve Rabb'ini anmak için namazdan başka hangi vasıtaya başvuracaktır?

İşte bu yüzdendir ki, her namaz vakti çok büyük ve önemli bir inkılabın başlangıcıdır. Şirk bataklığından tevhid atmosferine, dünyanın geçici zevklerinden ahiretin ebedi lezzet-

lerine, kibir ve gurur ortamından tevazu ve tezellül haline, tâğûtun ve şeytanın etki alanından Allah'ın hakimiyetine kesin bir geçiş ve intikal vakti. Sabah, öğle, ikindi, akşam ve yatsı vakitlerinin herbirinin girmesiyle beraber okunan ezan, mü'mini böylesine kutlu bir inkılaba çağırır. Günde beş kez şirkin, zulmün, münkerin, ğayyın (sapıklığın) ve küfrün saltanatına karşı isyan edip tevhidin, adaletin, ma'rufun, rüşdün ve imanın hakimiyetini ilan etmek için yapılan bir devrim çağrısıdır ezan. Bu çağrıyla irkilip kendine gelen kul, alevli ateşin harareti ile unuttuğu Rabb'ini hatırlayıp O'na yönelecek, hataları ve kusurları için tevbe ve istiğfar edecek, O'nun bahşettiği sayısız nimetlere hamd ve şükredecek, O'nu tekbir ve tesbih edecek, O'ndan dua ve niyazda bulunacak, Halik-ı zü'l-Celâl ile sohbet edip kalbini O'na teslim edecek ve böylece bu muazzam inkılabı gerçekleştirmiş olacaktır.

Bu inkılap saatlerinde, namaz kılan bir inkılapçı mü'minin duası, Rasul-i Ekrem'in -salât ve selam ona olsun- şu mübarek duası olmalıdır:

يَا مُقَلِّبَ الْقُلُوبِ ثَبِّتْ قَلْبِي عَلَى دِينِكَ

Yâ mukalli be'l-kulûb, sebbit kalbî 'alâ dînik.
Ey kalpleri inkılap ettiren (Allah'ım)! Benim kalbimi, senin dinin üzere sabit kıl![6]

B. Ezan: Diriliş Çağrısı

Ezân, "yüksek sesle yapılan bir çağrı ve tebliğ" demektir. *Nidâ* kelimesi de benzer manada olup "çağrıda bulunmak, toplantıya davet etmek" anlamlarına gelir. Kur'ân-ı Kerîm'de 'ezan'dan söz edilirken her iki fiil de kullanılır.

Namaza çağırdığınız (nâdeytüm) zaman... (Mâide: 58)
Ey iman edenler! Cuma günü namaz için çağırıldığı-

nız (nûdiye) zaman Allah'ın zikrine koşun! (Cum'a: 9)

'Ezan' ve 'müezzin' kelimeleri de şu âyetlerde geçer:

En büyük hac günü, Allah ve Rasûlü'nden insanlara tebliğdir (ezan). (Tevbe: 3)
Aralarından bir seslenici (müezzin), 'Allah'ın laneti zalimlerin üzerine olsun!' diye seslendi (ezzene). (A'râf: 44)

Ezan; namaz için yapılan bir davet ve yüksek sesle insanları camiye çağırmak demek olduğu gibi, genel manada bir tebliğ ve İslâm çağrısıdır da. İnsanları tevhide ve kurtuluşa çağıran teorik ve pratik bir tebliğ.

Ezan; yalnızca mü'minleri namaza davet maksadıyla yapılan bir çağrı değil, aynı zamanda tüm insanlığı tevhid'e, şahadet'e, tekbir'e, salât'a ve felah'a çağıran özlü bir davettir.

Ezan; Allah'ın hakimiyetini bütün cihana ilan eden bir özgürlük neşîdesidir.

Ezan; Allah'ın kullarını şirkin, zulmetin, münkerin ve ğayy'ın batağından kurtarmak için yapılan bir devrim çağrısıdır.

Bu kutlu çağrı, önce *'Allahu ekber!'* cümlesi ile başlar. Bu, iki kelimeden ibaret özlü slogan; büyüklük sıfatının ve en büyük olma vasfının yalnızca Allah'a ait bulunduğunu, yerde ve gökte azamet ve kibriya sahibi tek varlığın Allahu zü'l-Celâl olduğunu ilan eder. Buna karşılık, yeryüzünde büyüklük taslayanların, Allah'ın gücü, kudreti ve büyüklüğü karşısındaki hiçliğini haykırır. Dolayısıyla; sevilmeye, sayılmaya, ibadet edilmeye ve emirlerine kayıtsız şartsız uyulmaya layık yegane varlık O'dur. O halde, bütün insanlar, O'nun 'Ekımu's-salâte!' emrini yerine getirmek için bu çağrıya icabet etmeli, Allah'ı tekbir edebildiğince tekbir etmelidir:

Allâhu Ekber! Allâhu Ekber! Allâhu Ekber! Allâhu Ekber!

Sonra, Allah'tan başka ilah olmadığına şahadet edilir: *Eşhedü en-lâ ilâhe illallah!* Bu cümleyle, Allah'tan başka tapınılmaya ve ibadet edilmeye layık hiçbir varlığın bulunma-

dığı ilan edilir. İnsanların sıkıntı ve ihtiyaçlarını gideren, dualarını kabul eden, onlara zarar ve fayda vermeye gücü yeten tek varlık O'dur. Allah'tan gayrı ilahlık taslayanların hiçbiri bunlara güç yetiremez. Onların yaptıkları yalancılıktan başka birşey değildir. Dolayısıyla, hükümlerine, emir ve yasaklarına uyulması gereken mutlak otorite sahibi tek varlık Allahu Teâlâ'dır. İşte bu cümle, itaat edilmeye ve boyun eğilmeye layık yegane güç ve kuvvet sahibinin Allah Azze ve Celle olduğunu, helaller ve haramlar koyma, kanunlar vaz'etme yetkisinin sadece O'na ait bulunduğunu, O'ndan başkasının bu yetkilere sahip olmadığını ilan ve iddia eder. Tüm insanları bu gerçeğe davet eder ve herkesi tevhid bayrağı altında toplanmaya çağırır:

Eşhedü en-lâ ilâhe illallah! Eşhedü en-lâ ilâhe illallah!

(Allah'tan başka ilah olmadığına şahadet ederim).

Bu tevhid cümlesi, *Eşhedü enne Muhammed'en-Rasûlüllah* ile tamamlanmalıdır. Allah'ın uluhiyetini, yegane ilah olduğunu kabul ve ilandan sonra, gerçek kurtuluşa erebilmenin ikinci şartı olan Hz. Muhammed -sallallahu aleyhi ve sellem-'in Allah'ın Rasûlü olduğunun kabulü gelmelidir. Onun risaletiyle alem rahmet ve bereket bulmuş, insanlar kurtuluşa ve mutluluğa ermenin sırlarını öğrenmiştir. Hz. Rasûl -aleyh'is-salâtu ve's-selam-, sadece bize ilahi emir ve yasakları bildirmek ve Kur'ân'ı okumakla görevli bir aracı değil, aynı zamanda, ortaya koydukları sünnet-i seniyyeleri ile insanlık için pratik bir örnektir. İşte bu cümle, tevhid'in ikinci ögesi olan risalet hakikatini tüm cihana ilan ve tebliğ etmektedir:

Eşhedü enne Muhammed'en-Rasûlüllah! Eşhedü enne Muhammed'en-Rasûlüllah!

(Muhammed'in Allah'ın Rasûlü olduğuna şahadet ederim).

Saadetin ve kurtuluşun anahtarları olan bu esrar dolu kelimeler tebliğ edildikten sonra, insanlara pratik ve somut bir yol gösterilir:

Hayye ale's-salât! Hayye ale's-salât! (Gelin namaza.)

İşte, kurtuluşa ve huzura kavuşmanın en mükemmel yolu ve metodu olan namaz... Kalben tasdik ettiğiniz ve lisanen ilan ettiğiniz bu tevhid gerçeğinin pratik ve eylemsel biçimi olan namaz. Haydi koşun bu tevhid eylemine... Haydi koşun Allah'ı tekbir edip O'nun ilahlığını tekrar tekrar zikr ve itiraf etmeye... Haydi koşun O'nun Rasûlüne salât ve selam getirmeye... Haydi koşun sahte ilahlara ve büyüklük taslayan yalancı müstekbirlere karşı cihad etmeye... Haydi koşun zalimlere ve tağilere karşı kin ve nefret ilanına... Koşun mihrab'a; savaş alanına... Koşun salât'a; Koşun kıyam'a; küfre ve şirke başkaldırmaya.

Bu özelliklere sahip bir namaz, kurtuluşun ve felaha ermenin eşsiz bir vasıtasıdır. O halde namaza çağırmak; insanları felaha, kurtuluşa, huzura ve mutluluğa çağırmak demektir. Bu yüzden, salâta çağrı, felah için yapılan davetle tamamlanmıştır:

Hayye ale'l-felâh! Hayye ale'l-felâh!

(Gelin felâha-kurtuluşa.)

Bu cümle; sıkıntı, bunalım ve ıstırap içinde kıvranan tüm insanlara yönelik bir kurtuluş çağrısıdır. Kurtuluşun ilk adımı, tevhid'in kabulünden sonra bu ilahi çağrıya uyarak 'Allah'ın zikri'ne koşmaktır. Sonra temizlenerek, abdest alıp maddi ve manevi kirlerden arınarak huzur-ı ilahide divana durulur. Böylece, kurtuluşun ikinci adımı da atılmış olur. Nihayet, kalplerdeki dünyevi sevgi ve endişeler bir kenara atılarak ilahi aleme, huzur atmosferine girilir. Gönüller tâğût'a değil, Allah'a teslim edilir. Şeytan'la değil, Rabb-i zü'l-Celâl'le sohbete dalınır. Müstekbirlerin değil, azamet ve kibriyâ sahibi Allah'ın huzurunda eğilinir ve secdeye kapanılır. Kendisi yardıma muhtaç olan varlıklardan değil, herşeye kâdir olan Rahmân ve Rahîm'den yardım istenilir. Günah ve isyanlardan dolayı O'ndan bağışlanma ve af dilenir; çünkü o, tevbeleri kabul edendir. Bütün bunlardan sonra,

artık gönül huzuru ile ve mutmain bir kalble Allah'ın huzurundan ayrılınır. Mutluluğun ve saadetin tadına varan ve hakiki felahın reçetesini elde eden yepyeni ve dipdiri bir insan olarak halkın arasına ve iş dünyasına dönülür. Mustarip ve mutsuz insanlara da bu kurtuluş reçetesi takdim ve tavsiye edilir. Şahsi planda gerçekleştirilen bu ilahi devrim, başkalarında da gerçekleştirilmeye çalışılır. Bu kutlu devrimi, *enfüs*ten *âfâka* yaymak için durup dinlenilmeden gayret sarfedilir.

Sonra... Büyüklüğün yalnızca Allah'a ait olduğu tekrar hatırlatılır:

Allâhu Ekber! Allâhu Ekber!

Nihayet ezan, tevhid cümlesiyle son bulur:

Lâ ilâhe illallah! (Allah'tan başka ilah yoktur).

Şu halde, bütün müslümanlar; insanları bu ilahi inkılaba çağıran ezanı, bir devrim çağrısı olarak tüm aleme yöneltmeli ve onu şuurla tekrar etmelidir.

Vesîle

Rasûlüllah -salât ve selam üzerine olsun- şöyle buyurdu:

> Müezzini işittiğiniz zaman, onun söylediği gibi söyleyiniz. Sonra bana salât getiriniz; çünkü kim bana bir salât getirirse, Allah ona on salât getirir. Sonra bana vesîleyi isteyiniz. O, cennette Allah'ın kullarından yalnız bir kula verilecek bir menziledir; umarım ki o benim. Onun için, kim bana vesîle'yi isterse ona şefaatim helal olur.[7]

Nebi -sallallâhu aleyhi ve sellem-, ezanı dinleyen bir müslümanın şu duayı okumasını tavsiye etmiş ve bunu okuyana kıyamet gününde şefaatinin helal olacağını söylemiştir:

اَللّٰهُمَّ رَبَّ هٰذِهِ الدَّعْوَةِ التَّآمَّةِ، وَالصَّلَاةِ الْقَآئِمَةِ، آتِ مُحَمَّدَانِ الْوَسِيلَةَ وَالْفَضِيلَةَ وَابْعَثْهُ مَقَامًا مَحْمُودًا نِ الَّذِى وَعَدْتَهُ.

Allâhümme Rabbe hâzihi'd-da'veti't-tâmmeh, ve's-salâti'l-

> kâimeh, âti Muhammeden'il-vesîlete ve'l-fazîleh, ve'b'ashü makâm'en-mahmûden'illezî ve'adteh.
> "Ey şu da'vet-i tâmme ve salât-ı kâimenin Rabb'i olan Allah'ım! Muhammed'e vesîle, fazilet ve üstün dereceler ver. Ve onu, va'dettiğin o makâm-ı mahmûd'a ulaştır".[8]

Ey da'vet-i tâmme'nin; Allah adına yapılan gerçek bir davet, hak bir çağrı ve eksiksiz bir tebliğ olan şu ezanın Rabb'i Allahım!

Ey salât-ı kâime'nin; Allah için ikame edilen, dikilip ayağa kaldırılan, dini ve mü'mini dimdik ayakta tutan dinin direği şu namazın Rabb'i Allah'ım!

Rasûl'ün Muhammed -sallallâhu aleyhi ve sellem-'e, cennet'te mübarek bir menzile olan vesîle'yi ver. Ve ona fazilet ver. Ve ey Allah'ım! Rasûl'ünü, vadettiğin o övülen, hamdedilen büyük makama, kimsenin ulaşamayacağı makâm-ı mahmûd'a ulaştır.

Ezanın ardından yapılan bu duadan, bu vesîle duasından sonra mü'min, Rasûlüllah -aleyh'is-salâtu ve's-selam-'ın şefaatine ve Allah'ın rızasına kavuşmak için vesîle aramalıdır.

Vesîle; "Allah'ın kullarından yalnız bir kula, Muhammed -aleyh'is-selam-'a ait bir menzile olmaktan başka, diğer kullar için Allah'a yaklaşma sebebi ve kendisiyle maksud'a ulaşılan şey" olarak tanımlanır.

Allahu Teâlâ buyuruyor:

> Ey iman edenler! Allah'tan korkun ve O'na (yaklaşmaya) vesîle arayın! O'nun yolunda mücahede edin ki, felâha eresiniz. (Mâide: 35)

Vesîle; Allah'a iman edip O'ndan korkmak, O'nun rızasına uygun işler yapmak, salih ameller işlemek ve kulluk için çaba sarfetmek demektir. Emirlerini yerine getirip yasaklarından kaçınmak suretiyle her fırsattan yararlanarak Allah'a yaklaşmaya, kendimizi O'na sevdirmeye çalışmak ve uğraş-

maktı *Vesîle*'yi Hasen, Mücâhid, 'Atâ, Abdullah İbn Kesîr ve benzeri müfessirler 'Allah'a yaklaşmak' şeklinde; Katâde, 'Allah'a, tâat ve razı olacağı amellerle yaklaşmak' manasında; Süddî, 'istemek ve yaklaşmak' şeklinde; İbn Zeyd ise, 'Allah'a kendini sevdirmeye çalışmak' anlamında tefsir ettiler. Vesîle'yi; "kulun, dua ve ibadetlerinin kabulü için Allah'la kul arasında vasıtalık yapacak bir aracı" olarak yorumlamak kesinlikle bâtıl olduğu gibi, böyle bir aracıyı aramak ve onun aracılığını kabul etmek de şirktir.[9]

İşte Allah'a yaklaşmak, dua ve istekte bulunmak için en güzel ve en pratik bir fırsat: Namaz!

O halde ezanın çağırısına uy ve namaza koş!

Allah'a yaklaşmanın bundan daha güzel bir vesilesi olabilir mi?

C. Namaza Hazırlık: Abdest, Teyemmüm, Örtünme

Kul, bu ilahi çağrıya uyup Allah'ın zikrine yönelir; ancak, yüce Rabb'inin huzuruna çıkmadan önce her türlü kirden, pislikten ve necis şeylerden temizlenip ayıplarını örtmesi gerekir. Bu temizlik; sadece abdest azalarını yıkamaktan ibaret maddi bir temizlik değil, aynı zamanda manevi kirlerden, günah ve isyanlardan arınmak ve vazgeçmek demektir. Bunun gibi, *setr'ül-avret* (ayıp ve kusurları örtmek) de; sadece maddi olarak avret mahallini örtmekle yetinmeyip buna ilaveten, başkalarına gizli olan, ama Rabb'imizden asla gizleyemeyeceğimiz kusur ve günahlarla ayıpları ve utanılacak halleri de örtmek demektir. Peki, bunları örtmek nasıl mümkün olacaktır? Cenab-ı Allah'tan hiçbir şeyi gizlemenin imkanı olmadığına göre, yapılacak olan şey; Rabb-i zü'l-Celâl'den haya etmek, utanmak, O'nun huzurunda zelil ve mahcup olmak ve işlediğimiz günahlardan dolayı pişmanlık duyup Allah'tan korkmaktır.

Abdest almak ve elbiselerini temizleyip avret yerlerini ört-

mek namazın şartlarındandır. Dolayısıyla, bu konuları başlıklar halinde incelemeliyiz.

Abdest: Maddi ve Manevi Temizlik

> Ey iman edenler, namaza kalktığınız zaman, yüzlerinizi, dirseklere kadar ellerinizi yıkayınız; başlarınızı meshediniz ve iki topuğa kadar ayaklarınızı da (yıkayınız)! (Mâide: 6)

Arapça aslı *vudû* olan abdestin farziyeti bu âyet-i kerîme ile sabit olmuş olup, abdestin dört farzı da bu âyetle belirlenmiştir: 1. Yüzleri yıkamak; 2. Dirseklere kadar elleri yıkamak; 3. Başı meshetmek; 4. İki topuğa kadar ayakları yıkamak.[10]

Abdestin bu dört farzına Şâfiî, tertip ve niyeti, Ahmed bin Hanbel ise, ağıza ve burna su vermeyi ilave etmişlerdir. Ebû Hanîfe'ye göre, bunlar abdestin sünnetlerinden olup farz olan, âyette belirtilen dört şeydir.[11]

Önce de belirttiğimiz gibi, abdest sadece bu farzları ve sünnetleri yerine getirmek için yapılan bir yıkama ve temizlenme faaliyeti değildir. Ayetin devamında da belirtildiği üzere, abdestten maksat genel manada bir temizliktir.

> Allah size güçlük çıkarmak istemiyor; fakat sizi temizlemek ve size olan nimetini tamamlamak istiyor. (Mâide: 6)

Abdest, hem maddi hem de manevi kirlerden temizlenmek için yapılan bir ibadettir. Her türlü kir ve pastan, pislik ve necâsetten temizlenmenin yanısıra, tertemiz bir beden ve tertemiz bir kalple Allah'ın huzuruna çıkmak için yapılan kutlu bir ibadet... Dolayısıyla abdesti sadece bir beden temizliği, tıbbi amaçlar ve yararlar için yapılan basit bir suyla temas ve yıkama işlemi olarak görmek son derece yanlış olur. Abdestin belki de en çok ihmal ettiğimiz cephesi; onun aynı zamanda geçmiş günahlardan ve manevi kirlerden arınmak, pişmanlık duyup tevbe etmek ve böylece kalbi de manevi pisliklerden temizlemek amacına yönelik olduğudur.

Namaz kılmaya hazırlanan bir mü'min, herbir abdest azasını yıkarken, bu azalarla yaptığı günahlara tevbe edip manevi kirlerden de temizlenmelidir. Ağzı ve diliyle, kulaklarıyla, elleri ve ayaklarıyla, gözleriyle... hasılı tüm azalarıyla yaptığı günahlardan arınmış olmalıdır.

Düşününüz; kalben kirli, gönül olarak tâğûta, paraya ve dünyaya bağımlı, his ve heyecanları şeytan ve askerlerince yönlendirilen; ama abdest azaları suyla yıkanmış bir kimse, Allah'ın huzuruna çıkmak için yeterli temizliği yapmış, yani abdest almış olabilir mi?

Özetle abdestten asıl amaç, maddi temizlikten çok manevi temizliktir. Yukarıdaki âyet-i kerîmeden bu rahatlıkla anlaşılabildiği gibi, teyemmüm etmek suretiyle, herhangi bir yıkama faaliyetinde bulunmadan da Allah'ın arzu ettiği manevi temizliğe ulaşılabilmesi, bunu açıkça ortaya koymaktadır.

Şimdi, teyemmüm üzerinde kısaca duralım:

Teyemmüm

Abdest âyetinin devamında şöyle buyurulur:

> Eğer cünüp iseniz tam temizlenin. Hasta, yahut yolcu iseniz, yahut biriniz tuvaletten gelmişse, ya da kadınlara dokunmuş ve su bulamamışsanız temiz bir toprağa (sa'îd) teyemmüm edin; Allah size güçlük çıkarmak istemiyor, fakat sizi temizlemek ve size olan nimetini tamamlamak istiyor. Umulur ki şükredersiniz. (Mâide:6)

Bir başka âyet-i kerîmede de teyemmüm hakkında şunlar emir buyurulur:

> Ey iman edenler! Sarhoş iken ne dediğinizi bilinceye, cünüp iken de -yolcu olmanız hariç- yıkanıncaya kadar namaza yaklaşmayın! Eğer hasta ve yolculukta iseniz, ya da biriniz tuvaletten gelmişse, yahut da kadınlara dokun-

> muşsanız da su bulamamışsanız, bu durumda temiz bir toprağa (sa'îd) teyemmüm edin; niyetle yüzünüze ve ellerinize mesheyleyin! Şüphesiz Allah bağışlayandır, esirgeyendir. (Nisâ: 43)

Teyemmüm, lûgatte "kast ve niyet" demektir.

Dolayısıyla teyemmümde aslolan niyet ve kalp temizliğidir. Bu yüzdendir ki, niyetsiz teyemmüm olmaz.

Temizlenmeye, günahlardan arınmaya, hata ve isyanlardan vazgeçip tevbe etmeye niyet.

Kalpleri, gönülleri ve zihinleri tâğûtun, şeytanın, dünyanın, paranın-pulun, nefsin ve süfli arzuların sultasından kurtarıp azad etmeye niyet.

Sonra da, Allah'a kesin bir teslimiyetle itaate ve boyun eğmeye yöneliş.

Bunları kastetmeden teyemmüm amacına ulaşmış olmaz. Teyemmümün amacı, su ile yapılabilen bir maddi arınma olamayacağına göre, burada asıl olan manevi temizliktir. Şu halde, teyemmüme başlarken manen temizlenmeye niyet etmelidir.

Temizlenmek için yapılan bu hâlisane niyetin gerçekleşmesi için tertemiz bir sa'îd'e temas etmek gerekir.

Sa'îd; yeryüzü demektir; taş ve toprak, her ikisi de sa'îddir.

O halde teyemmüm, hem toprakla hem de taşla olur.[12]

Niyetten sonra, temiz bir taşa-toprağa elleri iki kere vurup birincisinde yüze, ikincisinde ise dirseklere kadar mesh kafidir.

Bu işlemin manasını kavramakta ilk bakışta güçlük çekilebilir; çünkü ortada maddi bir temizlenme görülmemektedir. Bu yüzdendir ki, teyemmüm, insana anlamsız bir zahmetmiş gibi gelir. Oysa, Allah -azze ve celle-, bize güçlük çıkarmak istemez. Her ilahi emirde derin anlamlar ve hikmetler vardır. Ayet-i kerîmedeki *'Allah sizi temizlemek ve size olan nimetini tamamlamak istiyor.'* ifadesi teyemmümün amacını apaçık ortaya koymaktadır.

Abdest Duaları

Kul, bu amaç ve niyetle abdest alır veya teyemmüm ederken Rasûlüllah -sallallahu aleyhi ve sellem-'den sabit olan duaları okuyarak tertemiz arzu ve isteklerini ifade eder. Abdest azalarını yıkarken, bu azalarla işlediği günahlardan dolayı tevbe ve istiğfarda bulunur:

اَللّٰهُمَّ اغْفِرْ لِى ذَنْبِى، وَوَسِّعْ لِى فِى دَارِى، وَبَارِكْ لِى فِى رِزْقِى

Allahümma'ğfirlî zenbî ve vessi'-lî fî-dârî ve bârik-lî fî-rızkî!
(Allah'ım! Günahlarımı bağışla, evimi geniş kıl ve rızkımı mübarek eyle!)

Abdest aldıktan sonra Rasûl-i Ekrem'in -salât ve selam ona olsun- tavsiye buyurduğu şu duaları okur:

أَشْهَدُ أَنْ لَآ إِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ.

Eşhedü en-lâ ilâhe illallâhu vahdehû lâ-şerîke leh. Ve eşhedü enne Muhammeden 'abdühû ve Rasûlüh.
(Şahadet ederim ki; Allah'tan başka ilah yoktur. O'nun ortağı yoktur. Yine şahadet ederim ki; Muhammed O'nun kulu ve Rasûlü'dür).

سُبْحَانَكَ اَللّٰهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، أَشْهَدُ أَنْ لَآ إِلٰهَ إِلَّا أَنْتَ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

Sübhânek'Allâhümme ve bi-hamdik. Eşhedü en-lâ ilâhe illâ ente, estağfiruke ve etûbü ileyk.
(Allahım! Sen'i hamdinle tesbih ederim. Şahadet ederim ki; Sen'den başka ilah yoktur, Sen'den istiğfar ister, Sana tevbe ederim).

اَللّٰهُمَّ اجْعَلْنِى مِنَ التَّوَّابِينَ، وَاجْعَلْنِى مِنَ الْمُتَطَهِّرِينَ.

Allâhümme'c'alnî min'et-tevvâbîn, ve'c'alnî min'el-mütetahhirîn!
(Allahım! Beni çok tevbe edenlerden ve çok temizlenenlerden kıl!)13

Örtünme (Setr'ül-Avret) ve Elbise Temizliği

Ezanın mübarek ve kutlu çağrısını işitip Allah'ın divanına durmaya hazırlanan her mü'min tabii olarak şöyle düşünür: Bana bunca nimetleri bahşeden, beni yaratıkların en şereflisi kılan ve şu aciz kulunu kendisine halife tayin eden Hâlik-ı zü'l-Celâl'in huzuruna çıkarken, kendime şöyle bir çekidüzen vermeliyim. Rabb'imin huzuruna, temiz bir kalp ve temiz bir bedenle çıkarken, elbisem de buna uygun olmalı. Güzel ve temiz bir elbiseye bürünerek O'nunla konuşmaya başlamalıyım; çünkü benim miracım, Rabb'imle sohbetim namazdan başkası değil...

Mü'min, namaza koşarken yüce Allah'ın şu buyruğunu mutlaka hatırlamalıdır:

> Ey Âdemoğulları! Her mescidde (namazda) güzelce ve düzgünce giyinin! (A'râf: 31)

Araplar, Allah'a; saçları başları dağınık vaziyette ve yarıçıplak ya da tam çıplak olarak ibadet edilmesi gerektiğine inanırlardı. Allahu Teâlâ, bu emriyle, onların bu anlayışlarının yanlışlığını ortaya koydu ve bu yanlış uygulamaya muhalefet etmelerini mü'minlere emretti.[14] Sadece ibadette değil, her zaman temiz ve güzel giyinmek mü'minin ayırtedici özelliklerinden biridir:

> Ve elbiseni temiz tut! (Müddessir: 4)

Abdest veya teyemmümle kalbî ve bedenî temizliğini yapan mü'min, kılık kıyafetiyle de namaz kılmaya müsait halde bulunmalıdır.

Allah ve Rasûlü'nün belirlediği örtünme kurallarına uyup, ayıp ve mahrem yerlerini setrettikten başka, üstünü başını da temizleyip düzenlemelidir; çünkü o, yüceler yücesi olan Rabb'inin huzuruna çıkmaktadır.

Günlük hayatımızda, şu veya bu sebeple önemli saydığımız günlerde giyindiğimizden daha özenli ve dikkatli olmalıyız, Rabb'imizin huzurunda. Bu; edebin, terbiyenin ve saygının bir gereğidir. Pis ve necis şeylere bulaşmış bir elbise ile namaza durmak yakışık almaz.

Özetle; ey mü'min! Elbisen de bedenin ve kalbin gibi temiz, saygıya, huşû ve hudû'ya uygun olmalıdır.

D. Namaza Yöneliş: Kıble, Tebettül, Niyet

Mü'min, bu hazırlık safhasını tamamladıktan sonra; Allah'ın huzuruna çıkmaya yönelir. Bunun için Allah'ın evine (Beytullah) doğru yüzünü döndürmeli, kafasındaki bütün düşünceleri bir kenara bırakarak tebettül (kalbini Allah'a teslim) ve Allah için namaz kılmaya gönülden niyet etmelidir.

Ka'be'ye Dönmek: Yönlerin En Güzelini Tercih

Namaz kılarken kıble'ye yönelmek namazın şartlarından biridir. Bu da, yönünü diğer yönlerden ayırıp Kabe'ye (Beyt'ül-Haram) çevirmekle olur. Yüce Allah buyuruyor:

> Biz, Peygamber'e uyanı, ökçesi üzerinde geriye dönenden ayıralım diye eskiden yöneldiğin Kabe'yi kıble yaptık. Bu, Allah'ın hidâyet ettiği kimselerden başkasına elbette ağır gelir. (Bakara: 143)
>
> Elbette seni hoşlanacağın bir kıble'ye döndüreceğiz. Artık, yüzünü Mescid-i Haram tarafına çevir. Siz her nerede olursanız, namazda yüzünüzü o Mescid tarafına çevirin. (Bakara: 144)

Bu âyet nazil olunca, Rasûlüllah -salât ve selam üzerine olsun- ve ashabı yönlerini derhal *Beyt'ül-Makdis*'ten *Beyt'ül-Haram*'a çevirdiler. Nebi -aleyhisselam- ashabına namazı nasıl kılacaklarını öğretti ve bir keresinde şöyle buyurdu:

> Namaza kalktığında abdestini tam al, sonra kıble'ye yönel, tekbir getir![15]

Kıble'ye dönmek, Allah'a yönelip O'nun emrine uymak demektir.

Bütün yönler Allah'ın, "doğu da, batı da Allah'ın"[16] olduğu halde Kab'e'ye yönelmek... Evet, niçin Ka'be?!...

Bu kutlu mekan için Allah Azze ve Celle şöyle buyuruyor:

> Şüphesiz, insanlar için ilk kurulan ev Mekke'de olandır. Alemlere bereket ve hidayet kaynağı olarak konulmuştur. (Âl-i İmrân: 96)

Ka'be... Alemlere bereket ve hidayet kaynağı olarak insanlar için kurulan ilk ev...[17] insanlar için toplantı ve güven yeri kılınan Allah'ın evi...[18] Savaşmanın, kan dökmenin yasaklandığı emin yer...[19] Küfrün ve şirkin her çeşidine ve Allah'ın hakimiyetini tanımayanlara karşı insanlar için bir kıyam merkezi kılınan Kabe...[20] Tavaf edenler, kıyam edenler, rükû ve secde edenler için temizlenen mübarek Mescid...[21] Varlığın, imanın, sevginin ve hayatın merkezi Ka'be... Evrenselliğin, mutlaklığın ve sonsuzluğun sembolü Beytullah... Allah'a yönelen tüm duygu ve düşüncelerin odaklaştığı mihver... Yüce Rabb'in divanına duranların yüzlerini döndürdükleri kıble... Mescid-i Haram...

Ka'be; renksiz, süssüz ve sade bir yapı... Bütün yönleri içine alan, ama aynı zamanda yönsüzlüğü sembolize eden bir 'küp'... Doğu, batı, kuzey, güney, yukarı, aşağı... hepsine bakar; ama hiçbirine de bakmaz... Allah'ı yönsüzlük ve her yanda olmak itibariyle hatırlatacak başka bir eser düşünülebilir mi? Açık bir alan ve boş bir oda... Ne mimari bir hü-

ner ve güzellik, ne bir sanat ve yazı, ne de bir başka olağanüstü özellik... Allah hakkındaki duygu ve düşüncelerimizi karıştıracak, mutlak'ı ve sonsuz olan'ı düşünmemize engel olacak hiçbir fevkaladelik yok... Tüm dikkatler, tüm hisler Allah'a yönelik...[22]

Kıble'ye yönelmek; Kabe'ye yönünü döndürmek, istikamet olarak Beytullah'ı seçmek demektir. Kalbini, gönlünü, duygu ve düşüncelerini, Ka'be'yi sembol edinerek Allah'a yöneltmek, O'nun emrine vermekle istikbal-i kıble gerçekleşmiş olur. Kabe'yi kıble edinenin, tüm varlığıyla kendisini Allah'a döndürmesi, diğer yönlere ve kıblelere itibar etmeyip onları reddetmesi gerekir; çünkü her milletin ve her dinin bir kıblesi, herkesin yüzünü döndüreceği bir yönü ve istikameti vardır. Mümin, Allah'ın dinini tanımayanların kıblesine tabi olamaz. Onlar da İslâm'ın kıblesine tabi olmazlar.

> Sen kitab verilenlere her türlü âyeti (delili, mucizeyi) getirsen yine *onlar senin kıblene uymazlar; sen de onların kıblesine uyacak değilsin. Onlar, birbirlerinin kıblesine de uymazlar.* Sana gelen ilimden sonra, onların hevâlarına uyarsan, o takdirde sen mutlaka zalimlerden olursun. (Bakara: 145)

Rasûlüllah -sallallâhu aleyhi ve sellem- zamanında yahudiler Sahre'ye, hıristiyanlar da gündoğusuna dönerlerdi. Kıble âyeti gelmeden önce, müslümanlar Beyt'ül-Makdis'e yönelerek namaz kılıyorlardı. Bu durum yahudilerin hoşuna gitse bile, o zamanki bu şekli yöneliş özdeki yönelişi etkilemez. Kıble âyetinden sonra Beyt'ül-Haram'a yönelmekle özde bir değişiklik olmamıştır. Aslolan Allah'a yüzünü ve özünü döndürmektir; çünkü bütün yönler Allah'ındır. Mümin, Rabb'ine yönelmek için Kâ'be'ye döner. Başkaları ise, kendi ilahlarını sembolize eden nesnelere ve yönlere dönerler. Her insanın, kendi dinine göre değişen bir kıblesi ve istikameti vadır.

Herkesin yöneldiği bir yönü (viche) vardır. (Bakara: 148)

Şu halde kıble; kalplerdeki imana, kafalarda taht kuran düşünce sistemine ve ferdin kendisini tümüyle teslim ettiği "ilâh"a göre değişen bir yön ve istikamettir. Örneğin, Allah Rasûlü'nün *kadınlarını kıble edinen* bir neslin geleceğinden söz ettiği rivayet edilir.

İşte mümin, namaz kılmak için, yegane ilah olan Allah'ın huzuruna dururken, O'nun insanlar için bereket ve hidayet kaynağı olsun diye koyduğu eve; Kâbe'ye yönelmekle, yalnızca Allah'a ve O'nun dinine tabi olduğunu ortaya koymakta, buna karşılık tüm batıl dinlerin ve sahte ilahların kıblesine itibar etmeyerek onlara asla tabi olmayacağını ilan etmektedir.

Tebettül: Dünyaya Veda Eden Gibi Olmak

Kul, namaz kılmak için Allah'ın huzuruna çıktığında dünyayı adeta terketmeli, Allah'tan başka her şeyi unutup onlara veda etmelidir:

> Namaz kıldığın zaman veda eden gibi namaz kıl.[23]

Sonra da kalbindeki her türlü dünyevi heva ve hevesi atıp boşaltmalı ve herşeyle alakası kesilen bu kalple Allah'a yönelmelidir.

> Rabbinin adını zikret ve herşeyden kalbini boşaltarak *-tebtîl-* O'na bütün kalbinle yönel *-tebettel-* O, doğu'nun da, batı'nın da Rabb'idir, O'ndan başka ilah yoktur. Yalnız O'nu vekil tut. (Müzzemmil: 8-9)

Tebettül; kelime anlamı olarak "kesivermek" demektir. Yani Allah'tan başka herşeyden ve herkesten ilgi ve alakayı kesmek, dünyayı ve dünyevi sevgileri gönülden silip atıvermektir. "İnsanlar için sevimli hale getirilen kadınlardan, oğullardan, kantar kantar altın ve gümüşten (paradan), nişanlı atlar ve develerden (taşıtlardan), ekinlerden"[24] ilgi ve alakayı

kesmek, onları unutuvermek... Tüm sevgileri, ilgi ve alakaları "doğu'nun ve batı'nın Rabbi" olan Allah'a yöneltmek. İşte, namaz kılmak için Allah'ın huzuruna duran mümin, ancak bu suretle Yüce Rabb'in *ve tebettel ileyhi tebtîlâ* buyruğunu yerine getirilebilir. İslâm dini, öyle bir teslimiyettir ki, kalplerde Allah sevgisinden başka hiç bir sevgiye yer bırakmaz:

> De ki: 'Babalarınız, oğullarınız, kardeşleriniz, eşleriniz, akrabanız, elde ettiğiniz mallar, durgun gitmesinden korktuğunuz ticaret, hoşunuza giden meskenler size Allah'tan, rasûlünden ve Allah yolunda bir cihaddan *daha sevimli ise*, Allahın azap emri gelinceye kadar bekleyin. (Tebve: 24)

Kul, namaza başlamadan tüm bunlara ait düşünceleri bir kenara bırakmalı, insanı cezbeden bu dünya metalarının Allah'tan, rasûlünden, cihaddan, ibadet ve taatten daha sevimli olamayacağını hatırlamalıdır. İşte *tebettül* budur.

Tebettülde bulunmadan, kalbi meşgul eden şeyleri bir kenara bırakmadan zaten Allah'a yönelmek, O'nu vekil tutmak mümkün değildir. Allah'tan başkalarının ilahlığını reddetmeden Allah'ın ilahlığını kabul nasıl mümkün değilse, tağutları inkar etmeyen kalbin Allah'a yönelmesi nasıl imkansızsa, dünyevi ilgi ve sevgilerden boşalmamış bir kalbin de "Âlemlerin Rabb'i" olan Allah'a yönelmesi ve O'nu vekil tutması mümkün değildir.

Abdest alırken hangi namaz için alındığı, namaza dururken hangi namaza durulduğu bilinmeli, sonra Hak Teâlâ'ya hamdü senâ edilmeli, O'nun azameti ortaya konulmalı, O'na layık hususlar kalpten geçirilmeli, kalp Cenab-ı Hak'tan başka herşeyden boşaltılmış olmalıdır. "Kim böyle bir abdest alırsa; geçmiş günahları kendisi için mağfiret olunmuştur. Namazı ve mescide kadar yürümesi de bir nafile ibadet olmuştur."[25]

Niyet

Her işin başında bir niyet, kesin bir irade ve azim sözkonusudur. Başlanılan her işten umulan bir gaye ve maksat vardır. Niyetsiz ve gayesiz hiç bir iş yapmak mümkün değildir. Eğer amaçsız bir iş yapılıyorsa, kişi boş yere yoruluyor, havanda su dövüyor demektir. Şu halde her iş, her eylem belli bir amaca yöneliktir ve her işin başlangıcında gönüllerde yatan bir niyet vardır.

Her dini faaliyet de belli bir amaç ve niyet taşır. Müminin bütün ibadetlerinin tek bir amacı vardır: Allah'ın rızasını kazanmak.

Kul namaza başlarken "Allah rızası için" diyerek bu amacını ve niyetini belirtir. Bu niyetin kalple yapılması esastır. Dilde kalan, kalpte ve beyinde şekillenmeyen bir niyet sözcüğü, gerçek niyet olamaz. İmam Rabbani, dille yapılan niyetin bid'at olduğu ve sünneti, hatta farzı ortadan kaldırmak anlamına geldiği kanaatindedir. İbn'ül-Kayyım el-Cevzi de; dille niyet hakkında; "Rasûlüllah'tan sahih, zayıf, müsned veya mürsel olarak kesinlikle bir kelime bile rivayet edilmeyen bid'attır" demektedir.[26] Gerçekten de, kafalar ve gönüller Allah'tan gayri düşünce ve endişelerle dolu iken, O'ndan başkasına yönelik sevgi ve bağlılıklar kalplerde taht kurmuşken, sadece lisanla yapılan bir niyetin ne anlamı olabilir?

Rasûlüllah aleyhisselâm'ın şu hadisi de kalbî niyetin esas olduğunu ortaya koymaktadır:

> Ameller niyetlere göredir; herkes için de ancak niyet ettiğinin karşılığı vardır.[27]

Namaz kılmak için kıble'ye yönelen, kalbini herşeyden arındıran mü'min, Allah'ın rızasını elde etmek niyetiyle namaza başlarsa, -inşaallah- bu temiz niyetinin karşılığını görecektir. Gösteriş olsun diye veya başkalarının rızası için namaz kılanlar ise, Allahu Teâlâ'nın *Yazıklar olsun o kimselere!*[28] hitabına muhatab olacaklardır; lisanen Allah rızası için deyip namaza dursalar da.

Şu halde namaza niyet; kişinin, Allah'ın rızasını kazanmaya, nimetlerinden ötürü Allah'a hamdetmeye, günahlarından tevbe ve istiğfar etmeye, dua ve niyazda bulunmaya, yalnız Allah'a itaat edeceğine ve yalnızca O'ndan yardım dileyeceğine dair söz vermeye kalben azmetmesidir. Bu niyet ve azim öylesine samimi ve derûnî olmalıdır ki, namaz boyunca her harekette ve her ifadede bu amaç ve niyet güdülmelidir.

E. Namaza Giriş: İftitah Tekbiri, Başlama Duaları ve İstiâze

Mü'min, yönünü kıble'ye döndürüp kalbini herşeyden boşaltarak Allah'a yönelttikten sonra O'nun rızasını kazanmaya niyet ederek *namaza yöneliş* safhasını tamamlamış olur. Şimdi 'Allâhu ekber!' kelime-i tayyibesi ile, kesin olarak namaza başlayabilir. Ancak, kırâete geçmeden yapacağı dualarla Allah'ı tesbih ve tenzih edip sonra da şeytanın vesvesesinden ve şerrinden Allah'a sığınmalıdır.

Başlangıç (İftitah) Tekbiri: Allâhu Ekber

Rasûlüllah -sallallahu aleyhi ve sellem- namaza başladığında, ellerini omuzlarının hizasına kadar kaldırıp öyle tekbir alırdı.[29]

Namaza tekbir (Allâhu ekber) ile başlamak farzdır. İslâm alimlerinin hemen hepsinin ictihadı bu istikamettedir. Bu tekbire *iftitah tekbiri* denildiği gibi *tahrîme tekbiri* de denilir. Bir hadîs-i şerifte namazın tahrîmesinin (dünya işleriyle ilgili hareket ve konuşmaların haram olmasının) tekbir ile başladığı ifade buyurulur.[30]

'Allâhu ekber!' diyerek namaza başlayan bir mü'minin, artık dünya ile, dünyevi düşünce ve kaygılar ile olan bağlantısını kesmiş, kalbini yüceler yücesi olan Allah'a bağlamış olması gerekir. Tekbir alırken, elleri omuz hizasına kadar kal-

dırmanın ifade ettiği sembolik anlam şöyle yorumlanabilir:

Bu hareketle, bir taraftan Allahu Teâlâ'nın büyüklük ve yüceliğe layık yegane ilah olduğu itiraf ve teslim edilirken, diğer taraftan da Allah'tan gayrı güç ve kuvvetler ile dünyevi ve maddi düşünce, endişe, sevgi ve tutkular geri plana itilmiş olur. Tekbirden sonra elleri saygı ve huşû ile bağlamakla da 'Allâhu ekber'in derin anlamı kabul edilip onaylanmış olur.

Böylece; başlangıç veya tahrîme tekbiri, diğer intikal tekbirlerinden daha farklı bir anlam kazanır. Daha namazın başında, Allahu Teâlâ'nın azamet ve yücelikte rakipsiz olduğu ilan ve itiraf edilmekle kalınmaz; aynı zamanda yeryüzünde büyüklük iddiasında bulunan, kibirlenen, haddi aşan güç ve kuvvetlerin, azgınlaşan nefsin, putlaştırılan sevgi ve bağlılıkların, gönüllerde taht kuran tutkuların hiçliği ve küçüklüğü de ifade edilmiş olur. Yine bu tekbirle en üstün kanun ve nizamın Allah'ın koyduğu İslâm nizamı olduğu, bunun dışındaki tağuti düzen ve sistemlere ise itibar edilmediği belirtilmiş olur.

Başlama Duaları:

Tesbih, Tekbir, Tevhid, Hamd, Övgü...

Allah Rasûlü -aleyhi's-salatü ve's-selam-, namaza en güzel sözleri ihtiva eden dualarla başlardı. Bu duaların içinde en çok tavsiye edileni şudur:

سُبْحَانَكَ اَللّٰهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، وَتَبَارَكَ اسْمُكَ وَتَعَالٰى جَدُّكَ وَلَآ إِلٰهَ غَيْرُكَ.

Sübhânek'Allâhümme ve bi-hamdike. Ve tebâreke'smüke. Ve Teâlâ ceddüke... Ve la ilâhe ğayrüke.
(Ey Allah'ım! Seni tesbih ederim -noksanlıklardan uzak tutarım- ve sana hamdederim. İsmin pek mübarek, şanın pek yücedir. Ve senden başka ilah da yoktur).[31]

Sübhâneke duası, Kur'ân'dan sonra en güzel sözleri içerir; çünkü, Kur'ân'dan sonra en üstün sözler, 'Sübhânallah, Elhamdülillah, Lâ ilâhe illallah ve Allâhu ekber' kelimeleridir. İftitah tekbiri ile Sübhâneke tüm bunları ihtiva etmektedir. Ayrıca Sübhâneke, övgüyü en katıksız biçimde Allah'a has kılmaktadır. Diğer başlangıç duaları daha çok yakarış ihtiva etmektedir. Oysa Sübhâneke tümüyle senâdır (övgü). Dolayısıyla namaza Sübhâneke ile başlanmalıdır.[32]

Tekbir, hamd ve tesbih ifade eden bir başka dua da şöyledir: Bir rivayete göre, Allah Rasûlü -salât ve selam üzerine olsun- bu duayı Sübhâneke'ye ilave eder, sonra da e'ûzü okurdu:

اَللّٰهُ أَكْبَرُ كَبِيرًا وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ كَثِيرًا. سُبْحَانَ اللّٰهِ بُكْرَةً وَأَصِيلًا.

Allâhu ekber kebîrâ. Ve'l-hamdü li'llâhi kesîrâ. Subhanâllahi bükraten ve esîlâ. (Üçer kez).
(Allah en büyüktür. Çok hamd Allah'a hastır. Sabah ve akşam Allah'ı eksikliklerden uzak bilirim).[33]

Daha namazın başında, kulun sadece Allah'a yönelişini, O'na olan teslimiyetini ve yalnızca Allah'ı ilah tanıyışını en güzel cümlelerle ifade eden şu dua ile Nebi -aleyhisselam-'ın namaza başladığı da rivayet edilmiştir:

وَجَّهْتُ وَجْهِيَ لِلَّذِي فَطَرَ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضَ حَنِيفًا مُسْلِمًا وَمَا أَنَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ، إِنَّ صَلَاتِي وَنُسُكِي وَمَحْيَايَ وَمَمَاتِي لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ، لَا شَرِيكَ لَهُ، أُمِرْتُ وَأَنَا مِنَ الْمُسْلِمِينَ.

Veccehtü vechiye li'llezî fetara's-semavâti ve'l-ardı hanîfen, müslimen ve mâ-ene min'el-müşrikîn. İnne salâtî ve nüsükî ve mahyâye ve memâtî li'llâhi rabbi'l-âlemîn. Lâ şerîke lehu ve bi-zâlike ümirtü ve ene min'el-müslimîn
(Ben gökleri ve yeri yaratana hanîf ve müslim olarak

yüzümü ve özümü yönelttim. Ve ben şirk koşanlardan değilim. Namazım, bütün ibadetlerim, hayatım ve ölümüm alemlerin Rabb'i olan Allah içindir. O'nun ortağı yoktur. Ben bununla emrolundum ve ben O'na teslim olanlardanım).[34]

Rasûlüllah -sallallâhu aleyhi ve sellem-'den rivayet olunan diğer dualarda tevbe, istiğfar, hamd, övgü, tekbir, tevhid, teslimiyet ve Allah'ı vekil tutma gibi ögeler bolca yer alır. İşte bu dualardan birkaçı:

Ey Allah'ım! Melik Sen'sin! Sen'den başka ilah yok! Sen benim Rabb'imsin. Ben de Sen'in kulunum. Ben nefsime çok zulmettim. Günahımı işte itiraf ediyorum. Sen de bütün günahlarımı bağışla; zira Sen'den başka günahları mağfiret edecek yok! Beni ahlakın en güzeline hidayet et! O'nun en güzeline ancak Sen hidayet edersin. Ahlakın kötülerini benden defet! Onun kötüsünü defedecek ancak Sen'sin. Lebbeyk yâ Rab! İşte Sen'in davetine, emrine icabet ediyorum. Bütün hayırlar Sen'in elindedir. Şer sana varamaz. Ben Sen'inle varım ve sana döneceğim. Mübarek ve yücesin. Sen'den af dilerim ve sana tevbe ederim. Ey Allah'ım! Yalnız sana hamdolsun ki, göklerin, yerlerin nuru Sen'sin. Yalnız sana hamdolsun ki, gökleri, yerleri görüp gözetmekten hiç gafil olmayan yalnız Sen'sin. Yalnız sana hamdolsun ki, göklerin, yerlerin ve içlerinde olanların Rabb'i yalnız Sen'sin. Hak Sen'sin. Va'din haktır, sözün haktır, sana kavuşmak haktır. Cennet haktır, cehennem haktır, kıyamet gününün geleceği haktır. Allah'ım! Yalnız sana teslim oldum, yalnız sana iman ettim, yalnız sana tevekkül ettim, yalnız sana yöneldim. Hasmıma karşı kuvvetimi Sen'den aldım. Hakkı inkar edenlerle kendimin arasına Sen'i hakem ettim. Evvelden yaptığım, sonradan yapacağım, gizlediğim, açığa vurduğum bütün günahlarımı sen bağışla! Sen benim ilahımsın. Sen'den başka ilah yok.

> Ey Cebrail'in, Mikail'in, İsrafil'in Rabb'i olan Allah'ım! Gökleri ve yeri yoktan var eden Allah'ım! Gayb ve şahadeti bilen Allah'ım! İhtilaf ettikleri şeylerde kullarının arasında hüküm veren Sen'sin. Üzerinde ihtilaf edilen hakka kendi izninle beni hidayet et. Dilediğini sırât-ı müstakîm'e hidayet eden Sen'sin.
> Ey Allah'ım! Batı ile doğuyu birbirinden uzaklaştırdığın kadar benimle günahlarımın arasını da uzaklaştır! Allah'ım! Beyaz elbise kirden nasıl temizlenirse, beni de günahlarımdan öyle temizle! Allah'ım! Benim günahlarımı kar ile, su ile ve dolu ile yıka![35]

Namazın başlangıcında okunan bu dualardan herhangi biri, düşünülerek ve idrak edilerek okunduğu takdirde kulu dünyevi duygulardan kurtarıp namaz atmosferine sokmaya yetecektir. Ancak, iş bununla bitmez. Şeytan'ın fısıltı, vesvese ve iğvâsından korunmak için ihmal edilmemesi gereken bir başka tedbir daha vardır: İstiâze...

İstiâze; Şeytan'ın Şerrinden Allah'a Sığınmak

> Kur'ân okumak istediğin zaman koğulmuş şeytandan Allah'a sığın! (Seni şeytanın vesveselerinden korumasını Allah'tan iste, "E'ûzü bi'llâhi min'eş-şeytân'ir-racîm." de)! (Nahl: 98)

Kur'ân'ın anası (ümm'ül-Kur'ân) olan Fatiha'yı ve diğer Kur'ân âyetlerini okumadan önce Şeytan'ın şerrinden, vesvese ve dürtüklemesinden Allah'a sığınmak yukarıdaki ilahi buyrukla emredilmiştir; çünkü şeytanın görevi, insanları saptırmak, onlara Allah'ı anmayı unutturmak, gönüllerine kötü düşünceler fısıldamak, vesvese ve iğvada bulunmak, nihayet onları tamamen kuşatarak ayaklarını kaydırmaktır.[36]

O halde, Kur'ân âyetlerini gereği gibi okuyup idrak edebilmek, onun mana derinliklerine dalabilmek, gönlünü ve ruhunu ilahi hislerle doldurabilmek için şeytani duygu ve

düşüncelerden, kuruntulardan uzak kalabilmeli, bunu temin için de ihlasla *e'ûzü bi'llâhi min'eş-şeytân'ir-racîm* demelidir. Aksi halde Allah korusun okunulan âyetler, yapılan dualar kupkuru birer mırıltıdan ibaret kalır. Böylece, alışkanlık gereği dil bazı şeyleri tekrar eder durur da ne söylenildiğinin farkında bile olunmaz. Öyle ki, Allah'ın âyetlerini düşünüp algılama yeteneğini kaybeden kafa ve gönüller şeytanın kontrolüne giriverir de sonuçta Allah'ın şu hitabına maruz kalırlar:

> Yazıklar olsun o namaz kılanlara! Ki onlar kıldıkları namazdan habersizdirler. (Mâûn: 4-5)

Kul, bu âyetin muhatabı olmamak istiyorsa, namaz kılarken kendisini tümüyle Allah'a teslim etmeli, dünyayı adeta unutmalı, şeytani dürtüklemelerden kurtulmaya gayret etmelidir.

Rasûlüllah -sallallâhu aleyhi ve sellem- de; nefsî, şeytani ve dünyevi duygularla dolu bir atmosfer içinde kılınan ve sadece şekilden ibaret kalan namaz için şöyle buyurmaktadır:

> Nice namaz kılanlar vardır ki, onların namazdan nasipleri yorgunluk ve zahmetten başka birşey değildir.[37]

O halde, dosdoğru namaz kılabilmek için şeytanın şerrinden Allah'a sığınmak, onun fitne ve iğvâsına karşı Allah'tan yardım dilemek mutlaka gereklidir. Allah Rasûlü -salât ve selam üzerine olsun-, şeytandan Allah'a sığınmak için şu ifadeleri kullanmıştır:

أَعُوذُ بِاللّٰهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ.

E'ûzü bi'llâhi min'eş-şeytân'ir-racîm.
(Koğulmuş şeytanın şerrinden Allah'a sığınırım.)

أَعُوذُ بِاللّٰهِ السَّمِيعِ الْعَلِيمِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ

E'ûzü bi'llâhi's-semî'il-'alîmi min'eş-şeytân'ir-racîm.

(Kovulmuş şeytanın şerrinden herşeyi işiten ve bilen Allah'a sığınırım.)

أَعُوذُ بِاللّٰهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ مِنْ نَفْخِهِ وَنَفْسِهِ وَهَمْزِهِ

E'ûzü bi'llâhi min'eş-şeytân'ir-racîmi min-nefhıhî ve nefsihî ve hemzihî
(Kovulmuş şeytandan, onun üflemesinden, tükürmesinden ve ısırmasından Allah'a sığınırım).[38]

Namaz kılan bir mü'minin şeytanla Allah'ın huzurunda birlikte bulunmaları mümkün değildir. Huzur-ı ilahiden kovulmuş bulunan şeytandan Allah'a sığınarak onun şerrinden emniyette olan musallî (namaz kılan), Allah'ın âyetlerini kırâet etmeye başlayabilir.

Ancak, Fatiha çevresinde ve okunacak diğer sure veya âyetlerle ilgili yorumlara geçmeden önce, 'kırâet' ve 'tilâvet' üzerinde biraz durmak, bazı uyarılarda bulunmak gerekmektedir.

F. Kırâet ve Hançerelerin Ötesi

Namazda Kur'ân'dan bir miktar âyet okumak farzdır.

> Namazda Kur'ân'dan kolayınıza geleni okuyun! (Müzzemmil: 20)

Kur'ân âyetlerini nasıl kırâet etmek gerekir? Namazda yaptığımız okuma eyleminin gerçek bir kırâet ve tilâvet olabilmesi için nelere dikkat edilmelidir? İşte bu çok önemli bir husustur. Kur'ân'ın nasıl okunması gerektiğini, yine Kur'ân-ı Kerîm ve hadîs-i şerifler olanca çarpıcılığı ile ortaya koymaktadır:

> Tilâvet
> Kendilerine kitap verdiğimiz kimseler, onu tilâvetinin hakkını vererek okurlar. (Bakara: 121)

Kur'ân; temiz bir kalp ve temiz bir ağızla, saygı ve edep kuralları içinde, hakkını vere vere ve anlamını, ahkamını düşünerek okunmalıdır. Tilâvetin hakkını vermek, âyetler üzerinde düşünmeyi, azap âyetleri okunurken Allah'a sığınmayı, müjdelerle ilgili âyetlerde hamdetmeyi, emredilenleri kabul edip yapmaya azmetmeyi, yasaklananları ise haram sayıp yapmamaya söz vermeyi ifade eder. Nitekim Rasûlüllah -sallallâhu aleyhi ve sellem-, namazda Kur'ân okurken yavaş yavaş okur, tesbih âyetleri geçtiği zaman tesbih eder, istiâze âyetleri geldiği zaman Allah'a sığınır, bazı âyetlerde dua eder, tasdik ve ikrarda bulunurdu:[39]

Tertîl

Kur'ân'ı tam bir tertîl üzere oku! (Müzzemmil: 4)

Ayette geçen *tertîl* kavramı; "birşeyi dosdoğru yapmak, güzel bir şekilde düzenlemek, kusursuz bir biçimde ve açık açık, hakkını vererek açıklamak" manasına gelir. Gayet güzel ve hafif aralıklı parlak dişler için 'r.t.l.' fiili kullanıldığı gibi; tane tane, yavaş yavaş, durarak, güzel ve tatlı bir açıklama ile konuşmaya da *sözün tertîli* denilir. Kur'ân'ın tertîl üzere okunması ise; işte böyle, her harfinin, edasının, nazmının, manasının hakkını doyura doyura vererek tilâvet edilmesi demektir.

Yukarıdaki âyette geçen *rettil* emrinin, daha sonra gelen *tertîlâ* masdarıyla kuvvetlendirilmesi de, bu tertîl'in en güzel bir biçimde yapılmasının istendiğini gösterir.

Bir söz, ne kadar güzel olursa olsun, gereği gibi okunmayınca güzelliği kalmaz. Kelamın tertîl üzere okunması ise; sadece ses güzelliği ile, gelişigüzel eze-büze teganni etmek, saz teli gibi sade ses üzerinde yürümek kabilinden bir musıki işi değildir. Nazmın, mana ile ilişkisi ve lisan, fesahat ve belagatı hakkıyla gözetilerek, ruhi ve manevi bir uyumla, yerine göre şiddet, yerine göre yumuşaklık gösterilerek, manayı duyup

yaşayarak ve başkalarına da duyurmak üzere tecvide dikkat ederek okuma işidir.

Müzemmil suresinde ifade buyurulan *gece kalkıp Kur'ân'ı tertîl üzere okumaktan* maksat, Kur'ân'ın hem namazda hem de namaz dışında okunması, öğrenilip öğretilmesi ve tebliğ edilmesi olabilirse de örfte namazda okunmasıdır.[40]

Şu halde, Kur'ân'ı her okuyuşumuzda ve özellikle de namazda tertîl üzere, yaşayarak ve duyarak okumalıyız. Her âyetin manası üzerinde iyiden iyiye düşünmeli, muhtevaya göre ses tonumuzu ayarlayarak tüm benliğimizle Kur'ân'ı hissetmeliyiz. Mesela; rahmet âyetlerinde sesimizi yükselterek ona rağbetimizi, azap ayeti gelince sesimizi alçaltarak ondan korktuğumuzu, tesbih, tazim ve hamd âyetleri geldiğinde de hamd, tesbih ve tazim hislerimizi kırâetimizde göstermeliyiz. Ayrıca, Allah'ın va'dini ümit etmeli, va'îdinden korkmalı, emrini yapmaya, nehyinden kaçınmaya azmetmeli, âyetlerdeki vaaz ve kıssalardan ders almalı, nimetlerine de şükretmeliyiz.[41]

> Biz onu, Kur'ân olarak, insanlara *dura dura okuyasın* diye (âyet âyet, sure sure) ayırdık; yine onu peyderpey indirdik. (İsrâ: 106)

Rasûlüllah -sallallâhu aleyhi ve sellem-, Kur'ân'ı Allah'ın emrettiği gibi, tane tane, harfleri belirte belirte okurdu. Hızlı okumaz, yavaş yavaş okurdu. Öyle ki, onun tertîl üzere okuduğu bir kısa sure, daha uzun bir sure okuyanınkinden daha fazla sürerdi.[42] Ayrıca her ayetin sonunda bir miktar durur, onu sonraki ayete eklemezdi.[43]

Düşünmek ve Öğüt Almak İçin Kur'ân Okumak

Allah Rasûlü -salât ve selam üzerine olsun- Kur'ân'ı hissederek, yaşayarak ve tefekkür ederek okurdu. Kur'ân okurken acele etmez, ashabına da ağır ağır okumalarını ve acele etmemelerini tavsiye buyururdu:

> Kim Kur'ân'ın tamamını üç günden az bir zamanda okursa, onu anlamamış olur.[44]

Kur'ân, öğüt almak, iyiden iyiye düşünmek, anlamak, hissetmek, hidayet bulmak, imanı artırmak, basiret kazanmak... amacıyla okunur:

> Kur'ân'ı düşünmüyorlar (*tedebbür* etmiyorlar) mı? Yoksa kalpleri üzerinde kilitler mi var? (Muhammed: 24)
> (Bu Kur'ân,) âyetlerini iyiden iyiye düşünsünler (tedebbür) ve temiz akıl sahipleri öğüt alsınlar (*tezekkür*) diye sana indirdiğimiz mübarek bir kitaptır. (Sâd: 29)
> Allah'ın size olan nimetini ve size öğüt vermek için indirdiği Kitab ve hikmeti düşünün (zikredin)! (Bakara: 231)
> Allah, düşünesiniz (*tefekkür*) diye size âyetlerini böyle açıklıyor. (Bakara: 219, 266)
> Bak, anlasınlar (*fıkhetsinler*) diye âyetleri nasıl açıklıyoruz? (En'âm: 65)
> Mü'minler o kimselerdir ki, Allah anıldığı zaman yürekleri ürperir, kendilerine Allah'ın âyetleri okunduğu zaman (o âyetler onların) *imanlarını artırır* ve onlar Rab'lerine *tevekkül* ederler. (Enfâl: 2)
> Bu Kur'ân, insanlar için bir *beyan* , muttakiler için de bir *hidayet ve rahmettir*. (Âl-i İmrân: 138)
> Bu Kur'ân, insanların *basiretlerini açacak bir nur*, kesin olarak inanan bir toplum için de bir hidayet ve rahmettir. (Câsiye: 20)

Kur'ân'ın tefekkür, tedebbür, tezekkür, tefakkuh ve tevekkül için indirilmiş bulunduğunu ifade eden âyetlerin sayısı bir hayli fazladır. Toparlamak gerekirse; Kur'ân, anlamak, öğrenmek, düşünmek, öğüt ve ibret almak; Allah'ı, O'nun emir ve yasaklarını hatırlamak ve hatırlatmak, imanı ve takvayı artırmak, hidayete ermek, kalp gözünü açmak, huzur ve sükun bulmak için okunur.

Hançerelerin Ötesine Geçmeyen Kırâet

Bu amaçlar için değil de, kuru kuruya, şarkı söyler gibi teganni yaparak okumak, Kur'ân'ın kastettiği kırâet ve tilâvet değildir. Böyle bir kırâette hayır yoktur. Okuyucuya bir fayda da sağlamaz.

Hz. Ali -Allah ondan razı olsun- kırâet hakkında şöyle buyurur:

> Kendisinde anlayış ve idrakin bulunmadığı hiçbir ibadette ve yine kendisinde tedebbürün (düşünmenin) bulunmadığı hiçbir kırâette hayır yoktur![45]

Rasûlüllah -sallallahu aleyhi ve sellem-, Kur'ân okuyan, ancak okudukları hançerelerinden öteye geçmeyen şarkıcı tipler hakkında şunları söyler:

> Kur'ân'ı Arap lahnı (fonetiği, üslubu) ile okuyunuz! Onu, fâsıkların, Yahudi ve Nasarâ'nın lahnı ve tavrı ile okumaktan sakınınız! Benden sonra bir topluluk gelecek, onlar Kur'ân'ı şarkıcıların, rahibelerin ve yas tutan kadınların üslubu ile okurlar. Okurlar ama, okudukları hançerelerinden öteye geçmez. Onların da, bu okuyuşlarından hoşlananların da kalpleri fitne ile dolmuştur".[46]
>
> "Sizin içinizden öyle zümreler türeyecektir ki, siz, onların namazlarının yanında kendi namazlarınızı, onların oruçlarının yanında kendi oruçlarınızı, onların iyi işleri yanında kendi salih amellerinizi küçük göreceksiniz. Onlar Kur'ân da okuyacaklar;fakat Kur'ân'ın feyzi ve tesiri onların hançerelerini geçmeyecek. Onlar, okun avı delip çıktığı gibi dinden çıkarlar".[47]

Ne Okuduğunu Bilmeyenler

Buraya kadar yapılan izahlardan anlaşılmış olmalıdır ki; anlamak, idrak edip düşünmek, öğüt almak ve ilahi hakikatleri hatırlamak için değil de, ses gösterisi için, teganni yapmak için, para-pul için, adet yerini bulsun için Kur'ân oku-

mak, Kur'ân'dan *sâhûn* (habersiz ve gafil) olmak demektir. Namazda bu türden bir kıraetin faydası olmadığı gibi, dil alışkanlığı ile birşeyler mırıldanmanın da hayrı yoktur.

Nitekim Mâûn suresinde şöyle buyurulur:

> Yazıklar olsun o namaz kılanlara ki, *onlar kıldıkları namazdan habersiz ve gafildirler (sâhûn)*. Onlar gösteriş yaparlar. (Mâûn: 4-6)

Ne söylediğini bilmeden namaz kılmanın bir anlamı olmadığı şu âyette daha açık bir şekilde belirtilmiştir:

> Sarhoş olduğunuz zaman, *ne söylediğinizi bilinceye kadar* namaza yaklaşmayın. (Nisâ: 43)

Rasûlüllah -sallallâhu aleyhi ve sellem-, namazda okunanları iyi dinlemeyen ve anlamayanları şiddetle uyarır:

Nebi -aleyhisselam-, kıldığı bir namazda bir âyet atlamıştı. Namazdan çıkınca!

-"Ne okudum?" diye sordu.

Herkes sükut etti, bilemedi. Bunun üzerine Übeyy bin Ka'b'a sordu. O da:

-"Falan sureyi okudunuz, filan ayeti de atladınız; âyet mensuh mu oldu, yoksa kaldırıldı mı, bilemedik!" dedi. Rasûlüllah -aleyhisselam-:

-"Senin aklın başında; sen bildin ya Übey!" buyurdu.

Sonra diğerlerine dönerek; şöyle dedi:

-"Bu ne haldir? Bir topluluk ki, namaza hazırlanır, saflarını düzeltirler ve peygamberleri de kendi aralarında olduğu halde, onlara Rab'lerinin kitabından ne okuduğunu bilmezler. Dikkat edin! İsrâiloğulları da böyle yaptı ve Allah Azze ve Celle, peygamberine vahyetti ki: 'Ümmetine söyle; *bedenleriniz ile bana ibadete hazırlanır, dilleriniz ile de okursunuz; fakat kalpleriniz benden uzaklaşır*'. Bu yaptığınız batıldır".[48]

Hüzünlenerek, Ağlayarak ve Korkarak Okumak

Kur'ân; yaşayarak, hissederek, duygulanarak, hüzünlenerek, ürpererek, korkarak, titreyerek, gözyaşları içinde okunması gereken bir kitab-ı ilahidir.

Kur'ân'ın nasıl okunması gerektiğini bizzat Kur'ân âyetleri oldukça çarpıcı biçimde ortaya koymaktadır:

> *Ağlayarak yüzüstü kapanırlar. Kur'ân, onların huşûunu artırır.* (İsrâ: 109)
> Siz bu Kur'ân'a mı hayret ediyorsunuz? *Ona mı gülüyor da ağlamıyorsunuz?* (Necm: 59-60)
> Allah, âyetlerini birbirine benzeyen ve yer yer tekrar eden kitabı sözlerin en güzeli olarak indirmiştir. *Rab'lerinden korkanların, bu kitabdan tüyleri ürperir. Sonra hem derileri ve hem de kalpleri Allah'ın zikriyle yumuşar ve yatışır.* İşte bu kitap, Allah'ın hidayet rehberidir, onunla istediğini doğru yola eriştirir. Allah kimi de saptırırsa, artık ona yol gösteren bulunmaz. (Zümer: 23)
> Biz bu Kur'ân'ı bir dağa indirseydik, muhakkak ki onu, Allah korkusundan baş eğerek parça parça olmuş görürdün. Bu misalleri insanlara düşünsünler diye veriyoruz. (Haşr: 21)

Yüce Rabb'imizin, Kur'ân'ı anlama, uygulama ve uygulatma sorumluluğunu omuzlarına yüklediği biz aciz kullar, bu misaller üzerinde ne kadar düşünsek azdır.

Rasûlüllah -sallallâhu aleyhi ve sellem-, Kur'ân'ı hüzünlenerek ve korkarak okumayı tavsiye buyurmuştur:

> "Kur'ân hüzün ile inmiştir. Onu okurken (kusurlarınıza ve ilerideki tehlikelere karşı) üzüntünüzü gösterin!"[49]
> "Kur'ân okurken ağlayın, eğer ağlayamazsanız, ağlar gibi yapın!"[50]
> "Kur'ân okuma bakımından insanların en güzel seslisi, onu Kur'ân okurken dinlediğinizde Allah'tan korktuğunu anladığınız kişidir".[51]

Allah'ın Rasûlü -salât ve selam üzerine olsun- namazda veya herhangi bir zaman Kur'ân okurken çok duygulanır ve çok ağlardı.

Rasûlüllah, İbn Mes'ud'a Kur'ân okutur; o Kur'ân okumaya başladığında gözyaşlarını tutamazdı.[52]

Abdullah bin Şıhhîr şöyle anlatıyor:

"Bir gün Rasûlüllah'ın yanına gelmiştim. Namaz kılıyordu ve ağlamaktan göğsü kaynar gibi ötüyordu".[53]

Yine bir gün, Nebiyy-i Ekrem -aleyhisselam-, kıldığı bir gece namazında "Eğer onlara azab edersen, şüphesiz onlar senin kullarındır; eğer onları mağfiret edersen, şüphesiz sen Azîz ve Hakîm'sin!" (Mâide: 118) ayetini okuyunca öylesine duygulandı ki, bu âyet-i Kerîmeyi sabaha kadar tekrar etti.[54]

Sahabe-i kiram da aynı şekilde hareket ederdi: Bir keresinde Temîm-i Dârî'nin Câsiye suresinin 21. ayetini, Sa'îd bin Cübeyr'in ise Yasin suresinin 59. ayetini sabaha kadar tekrar ettikleri rivayet olunur.[55]

Hasan-ı Basrî'nin konuyla ilgili şöyle dediği nakledilir:

Kur'ân'ı inanarak okuyanların hüznü artar, sevinci azalır; ağlaması çoğalır, gülmesi azalır; meşgalesi çoğalır, tembelliği ve huzuru azalır.[56] Hiç şüphe yok ki, Kur'ân'ı en iyi okuyup anlayan, onu okurken en çok duygulanan Allah'ın Rasûlü -aleyhisselam- ve onun temiz arkadaşları idi. Müslümanların, giderek imani ve amelî konularda zaafa uğramaları, Kur'ân ve sünneti ihmal edip bir kenara iterek dünyaya meyletmeleri, Allah'ın âyetlerini sadece camilerde, kabirlerde ve belli merasimlerde şarkı okur gibi kırâet eder hale gelmeleri, onları Kur'ân'ı anlayıp duygulanmaktan mahrum bırakmıştır. Maalesef, Kur'ân'la aramıza perdeler girmiştir.

Kur'ân'ın Önündeki Perdeler

İmam Gazâlî, Kur'ân'ı anlamamıza engel olan perdeleri dört grupta toplar:

1. *Bütün gayret ve dikkatini harflerin mahreçlerini çıkarmaya yöneltip manasını düşünmemek.*

2. *Taklid yolu ile bir mezhebe bağlanarak, inceleme yapmadan, yalnız duyduğuna inanmak suretiyle körü körüne orada donup kalmak.* Böyle bir kişinin taklid ile edindiği inancı, başka birşey düşünmesine mani olduğu için müşahedesi hissine bağlanmış olur. Şayet kendisine bir ışık deliği açılır da inancının aksine bir gerçeğe ulaşırsa, hemen taklid şeytanı ona saldırarak, "Ecdadının inancına uymayan bu gibi şeyleri nasıl hatırına getiriyorsun?" der...

3. Kibirli, günahkar, nefsinin esiri kimseler, kalpleri paslanıp karardığı için Kur'ân'ın manalarını anlayamazlar. Kalp, dünyevi düşünce ve endişelerden ayrıldığı nisbette Kur'ân'ı anlar.

Rasûl-i Ekrem -sallallâhu aleyhi ve sellem- şöyle buyurmuştur:

> *Ümmetim, gümüşe ve altına fazla değer verdikleri zaman, onlardan imanın heybeti kalkar. Emr-i bi'l-ma'ruf ve nehy-i ani'l-münker'i terkettikleri zaman vahyin bereketinden mahrum olurlar.*

4. *Tefsir kitaplarındaki zâhirî yorumlardan başka manalar vermenin doğru olmadığına inanmak* da Kur'ân'ın esrarını anlamaya manidir.[57]

Öyleyse; ey muvahhid bir mü'min olarak namazını ikame etmek için Rabb'inin huzuruna çıkan değerli musallî (namaz kılan)!

Namazda okuyacağın Kur'ân âyetlerinin anlam derinliklerine öylesine dalmalı, kalbini ve ruhunu âyetlerin akışına öylesine kaptırmalısın ki, Kur'ân seni şu maddi dünyadan alıp kendi ulvi alemine götürmeli ve sen onunla hüzünlenip duygulanmalı, onunla korkup titremeli, onunla ağlayıp gözyaşı dökmeli ve yerinde de ümitlenip sevinmelisin!

Bu yüzden, namazda okuyacağın âyet ve sureleri, manasını daha iyi anlayıp duygulanabileceğin, kolayına gelen âyet ve surelerden seçmeli, âyet âyet, kelime kelime Kur'ân'ı tedeb-

bür ve tefekkür etmeli, onu içine sindire sindire okumalısın.

Bil ki, kırâetin hakkı budur ve böyle yapılmayan bir kırâette hayır yoktur.

G. Fatiha Çevresinde...

Fatiha'sız namaz olmaz; çünkü o, Kur'ân'ın anahtarı, özeti ve kalbidir. Hamd, şükür, övgü, tevhid, tekbir, tenzih, dua, zikir, yalnız Allah'tan yardım ve medet bekleme gibi temel İslâmi ögeler Fatiha'da özlü bir biçimde yeralırlar. Bu yüzden Fatiha'ya *ümm'ül-Kur'ân* veya *ümm'ül-Kitab* (Kur'ân'ın anası) denilmiştir. Kur'ân'ın önsözü ve anahtarı olması bakımından *Fatihat'ül-Kitab* olarak da isimlendirilmiştir. Kur'ân'ın insanlığa sunduğu mesajın özü olması ve yukarıdaki manaları içermesi dolayısıyla, yine Fatiha suresine *Hamd suresi, Şükür suresi, Şifa suresi, Dua suresi ve Esas sure* gibi isimler de verilmiştir. Ayrıca Fatiha suresi, sürekli tekrar edilen yedi âyetten müteşekkildir. Bu yönüyle de ona 'Seb'ul-Mesânî'[58] denilir.

Rasûlüllah -sallallâhu aleyhi ve sellem-, bu sure hakkında; "Fatihat'ül-Kitab'ı okumayanın namazı yoktur!" buyurmuştur.[59] Bundan dolayı Fatiha suresine *Sûret'üs-salât* (namaz suresi) de denilmektedir.

Namaz; kul ile Allah arasında günde beş kez gerçekleştirilen bir sohbet, bir ahitleşme ve bir miracdır. Fatiha da özü itibariyle kulun Allah'a söz vermesi ve ahd ü misakta bulunmasıdır. O halde Fatiha ve namaz arasında oldukça kuvvetli bir irtibat sözkonusudur ve Fatiha'sız bir namaz düşünülemez.

Allah Rasûlü -ona salât ü selam ederiz- Fatiha ile namazın ayrılmazlığını, her ikisinin de Allah'la kul arasında bir sözleşme niteliği taşıdığını şöyle açıklar:

> "Yüce ve mübarek olan Allah buyurdu ki: 'Namazı kendimle kulum arasında ikiye ayırdım. Yarısı benim içindir, diğer yarısı da kulumundur, kuluma dilediği verilir'.

(Nebi -aleyhisselam- devamla buyurdu):
"Okuyunuz: Kul 'el-Hamdü li'llâhi Rabb'il-âlemîn.' deyince, yüce Allah 'Kulum beni hamdetti.' der.
"Kul 'er-Rahmân'ir-Rahîm.' deyince, yüce Allah 'Kulum beni övdü.' der.
"Kul 'Mâlik-i yevm'id-dîn.' deyince, yüce Allah 'Kulum beni yüceltti.' der.
"Kul 'İyyâke na'büdü ve iyyâke nesta'în.' deyince, yüce Allah 'Bu benimle kulun arasında bir ahiddir, kuluma dilediği verilir.' der.
"Kul; 'İhdina's-sırât'el-müstakîm, sırât'ellezîne en'amte 'aleyhim, ğayr'il-mağdûbi 'aleyhim ve le'd-dâllîn.' deyince, yüce Allah, 'Bunlar kulumundur ve kuluma dilediği verilir.' buyurur".[60]

Besmele: 'Allah Adına ve Allah İçin'

Kul, Rabb'i ile yapacağı bu ilahi sözleşmeyi imzalarken, işe besmele ile başlar: *Bismi'llâh'ir-Rahmân'ir-Rahîm*: Rahmân ve Rahîm olan Allah adıyla!

Bütün hayırlı işlerin başı bu kelimedir. Hayırın kapısı bu kelimeyle açılır, şerrin kapısı bu kelimeyle kapanır. Allah'ın rızasını kazanmaya ve hayra yönelik tüm faaliyetlerimize Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla başlarız. Böylece, daha işin başında, yapmakta olduğumuz işle neyi amaçladığımızı ortaya koymuş oluruz. Besmele ile başlanılan her iş, Allah'ın rızasına uygun ve onu kazanmaya yönelik olmalıdır. Dolayısıyla mü'minin besmele ile başladığı tüm fiil ve eylemleri bir tek amaçta birleşir: Allah'ın rızası... İşte bu tevhid'dir; yani onun her işi Allah için, Allah adına ve Allah namınadır.

Ayrıca başlanılan her işin, ancak Allah'ın rahmeti ve lütfu ile sona erdirilebileceği hakikati, ancak Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla cümlesini işin başlangıcında tekrar etmekle hatırlanabilir. Böylece şu denilmek istenir: *'Allah'ın izni ve müsaadesi ile'*, *'O'nun lütfu ve keremi ile'*, *'O'nun yardımı*

ve inâyeti ile', 'O'nun koruması ve gözetimi ile'...

Muhammed Abduh, Fatiha suresini tefsir ederken 'besmele' hakkında şöyle bir izahta bulunur:

> Bütün milletlerde ve özellikle Araplarda maruf olduğu üzere; birisi, bir hükümdar veya bir büyük zat adına ve hesabına, yalnız onun için bir iş yapmak istediği zaman, kendisini dışlayarak; Filan namına der ve o zatın ismini söyler, ki; o ve onun emri olmasaydı ben bu işi yapmazdım veya yapamazdım demek olur. Bir müslüman da 'Bismi'llâh'ir-Rahmân'ir-Rahîm ile ben bu işe başlıyorum!' derken; 'Ben bu işi kendim için değil, O'nun emri ile ve ancak O'nun için yapıyorum.' demiş olur.[61]

Mü'minin bütün ibadet ve tâatleri de Allah için ve O'nun rızasını kazanmaya yöneliktir. Allah rızası için yapılan ibadetlerin en başta geleni hiç şüphesiz namazdır. Fatiha'yı okumadan önce 'Bismi'llâh'ir-Rahmân'ir-Rahîm' demekle, namaza niçin, hangi amaçla başladığımızı ortaya koymuş oluruz: "Allah adına, Allah için, O'na hamdetmek, tevbe ve istiğfarda bulunmak için, O'nu tesbih ve tenzih etmek için, yalnız O'ndan yardım dilemek, yalnız O'na boyun eğmek için, O'nu tazim ve tekbir için, dua için, zikir için..." Böyle bir amaçla başlanılmayan namaz, -Allah korusun- eğilip kalkmaktan ibaret beyhude bir hareket olmaktan öteye geçemez. Tıpkı, pusulası olmadığı için hangi istikamete gideceğini bilmeyen bir gemi kaptanının, okyanusun ortasında gayesiz ve başıboş bir vaziyette dolaşması gibi. Oysa, şuuruna varılarak söylenen bir besmeleyle mü'min; niyetini, yönünü ve ulaşacağı hedefini tayin etmiş ve Allah'a ulaşmak için yola çıkmış demektir.

Şu halde, besmele; mü'minin ibadet ve faaliyetlerinin istikametini, menzilini ve gayesini gösteren bir pusuladır. Böylece kutlu yolculuğa başlamış oluruz. Allah'ın rahmet evine girmek için açmamız gereken ilk kapıyı ancak besmele ile aralarız. Yine ancak besmele ile yüce divanın eşiğine ilk adımı atarız.

Said Nursî'nin dediği gibi; "O Rahmet'in arşına yetişmek için bir mirac var. O mirac 'Bismi'llah'ir-Rahmân'ir-Rahîm'dir".[62]

İstikametimizi belirleyip gayemizi ortaya koyduktan ve Rahmân'ın huzuruna çıkmak için ilk adımı attıktan sonra, artık sıra Rabb'imizle söyleşip sohbet etmeye ve her an sâdık kalmamız gereken o ulvi ahitnameyi okuyup imzalamaya gelmiştir:

'Alemlerin Rabbi'ne Hamd ve Sena

el-Hamdü li'llâhi Rabb'il-âlemîn: Tüm övgüler, teşekkür ve hamdler alemlerin Rabbi olan Allah'a özgüdür. Bütün varlıkların yaratıcısı (Mü'min; 62), yarattığı herşeyi güzel yapan (Secde: 7) ve bütün yaratıklarına kendi cemal sıfatlarından bir güzellik ihsan eden Allahu Teâlâ'ya hamd u senâlar olsun.

Allahu Teâlâ bütün güzel isimlerin ve sıfatların sahibidir ve tüm güzellikler O'ndan kaynaklanır:

> Allah'tan başka ilah yoktur ve en güzel isimler O'nundur. (Tâhâ: 8)

Bu yüzden Allah Azze ve Celle, hamde ve övgüye en fazla layık olandır. Tüm bu güzelliklerden dolayı teşekkür edilecek yegane merci O zü'l-Cemâl'dir.

> O'nu hamd ile tesbih etmeyen hiçbir şey yoktur. (İsrâ: 44)

Kainat her zerresiyle sürekli Allah'a hamd ü senâda bulunmaktadır:

> Gök gürültüsü de O'nu hamd ile tesbih eder. (Ra'd: 13)

Kainatın bir parçası olarak, her türlü güzelliklerle bezenmiş olan insanoğlunun asli görevi, bu güzellikleri ve nimetleri kendisine bahşeden yüce Yaratıcı'ya hamdetmektir.

Yukarıda iki örneğini verdiğimiz pek çok âyette, hamd ve tesbih birlikte zikredilmiştir. Bu, Allahu zü'l-Celâl'i gerçek

manada tesbih edebilmenin ancak hamdle birlikte mümkün olabileceği anlamına gelir. Kul, bir taraftan Allah'ın noksan sıfatlardan uzak ve kemal sıfatlarıyla muttasıf olduğunu ikrar ederken, diğer taraftan da O'na sonsuz hamd ü senâda bulunmalıdır. Allah'ı gereği gibi tesbih edenler, O'na gerçekten hamdedip dini yalnızca Allah'a tahsis edenlerdir.[63]

> Allah, onların nitelendirmekte oldukları sıfatlardan münezzeh ve yücedir; fakat Allah'ın muhlis olan kulları başka. (Sâffât: 159-160)

Allah'ın muhlis kulları, tüm övgüleri Allah'a yöneltirler ve Allah'ın vasıflarını da O'na has bilirler.

Fatiha suresinin daha sonraki âyetlerinde yüce Rabb'imiz, kendisine nasıl hamdedilmesi gerektiğini, kullarının ağzından şöyle ifade buyurmaktadır:

İyyâke na'büdü ve iyyâke nesta'în: Yalnız Sana ibadet eder ve yalnızca Sen'den yardım dileriz.

Allah'a hamdetmek, sadece lisanla, yani laf ile olmaz. Allah'a gerçekten hamdedebilmek için, ibadet kapsamına giren tüm davranışlarımızı yalnız O'nun için yapmak ve yine yalnızca O'ndan yardım ve medet beklemek gerekir. Söz ile 'Elhamdülillah' dediği halde; Allah'tan başkalarına boyun eğen, O'ndan başkalarından yardım ve imdat dilenen, Rahmân ve Rahîm olan yaratıcı'dan başkasına karşı minnet ve şükran hisleri besleyen, O'ndan başkalarını yüceltip tazim eden; sadece bu ifadeyi kullandığı için Allah'a hamdetmiş olmaz.

el-Hamdü li'llâhi Rabb'il-âlemîn ifadesiyle kul, herşeyden önce Allah'ın rubûbiyetini -Rablığını- kabul ve itiraf etmekte ve O'nu her türlü hüküm ve yetkiye, tasarrufa sahip, bütün ihtiyaçlarını gidermeye gücü yeten, mutlak manada itaat edilip sözü dinlenilen bir yaratıcı olarak görmektedir. Dolayısıyla, Rablığının bir gereği olarak kullarına bahşettiği ve bahşedeceği bunca nimet ve rızıktan dolayı yalnızca O'na hamd

ve şükretmelidir. Kainatın tüm güzellik ve ahenginin O'ndan kaynaklandığını bilerek O'na minnet ve şükran duymalıdır. Buna karşılık; insanlara rızkı ve nimeti kendilerinin verdiklerini, onlara çeşitli imkanlar bahşettiklerini iddia eden ve dolayısı ile teşekkür edilmeye, hamdedilmeye ve övülmeye kendilerinin de layık olduklarını vehmeden -Firavun ve Kârun gibi- tâğûtların bu hakka sahip olmadıklarına kesin olarak inanmalı ve onlara itibar etmemelidir.

Hamd ifadelerini namazda sürekli tekrar eden bir musallî, böylece her rekatta Allah'ın rubûbiyetini teslim ve ikrar ederek her an O'na şükran hissini tazelemekte, buna karşılık ise yeryüzünün ilahlarına karşı nefret ve isyan ruhunu pekiştirip güçlendirmektedir.

'Rahmân ve Rahîm'e Hamd ve Senâ

Hamd, şükür ve övgünün her türlüsü 'alemlerin Rabbi' olan Allah'a mahsustur; çünkü o Allah, Rahmân ve Rahîm'dir.

> Rahmeti, kainatta bulunan herşeyi kuşatmıştır. (A'râf: 156)

Evrende yeralan tüm güzellikler, iyilikler, hayırlar ve nimetler o yüce Rahmân'ın birer ihsanından ibarettir.

'Rahmân' ve 'Rahîm'; Allahu zü'l-Celâl'in güzel isimlerinden ikisidir. Her ikisi de aynı kökten (ra-hi-me) türemiş olmakla beraber, ilahi rahmetin iki ayrı yönünü gösterirler. Her ikisi de mübalağa ifade etmekle beraber, Rahmân'daki mübalağa Rahîm'e nisbetle daha fazladır.

Rahman; yalnızca Allah için kullanılabilen bir sıfat-isimdir. "Çok merhamet eden, rahmeti herşeyi kuşatan, ihsanı herşeye yaygın olan, bütün varlıkları nimetlerle donatan" gibi manaları kapsadığını söyleyebiliriz; ancak bu kelimenin dilimizde tam bir karşılığını bulmak mümkün değildir. Rahmân'ın rahmeti, iyiye de, kötüye de; mü'mine de, kafire de ulaşır. Bütün varlıklar, Rahmân'ın rahmeti ile yaratılırlar ve

hayatlarını devam ettirirler.

Rahîm ise; "çok merhametli, rahmeti ahirette yalnız mü'minlere şâmil olan, esirgeyici, verdiği nimetleri yerinde kullananları ödüllendirici" demektir. İyilerin mükafat, kötülerin ceza görmesi, Rahîm'in rahmetinin eseridir. Allah'ın adaleti, mükafatı ve cezası, O'nun Rahîmlik sıfatının muhtevasına dahildir".[64]

İşte kul; "*el-Hamdü li'llâhi Rabb'il-âlemîn er-Rahmân'ir-Rahîm:* Alemlerin Rabbi olan, Rahmân ve Rahîm olan Allah'a hamdolsun!" dediği zaman; bu hamdin, evrendeki tüm güzellik ve ihsanların, tüm nimet ve iyiliklerin sahibi olan, rahmeti mü'mine de kafire de şâmil olan, bahşettiği sonsuz imkan ve nimetleri kendi yolunda kullananları mükafatlandıran, fakat bunları kötüye kullanarak nankörlük edenleri cezalandıran yüce Rahmân'a ve Rahîm'e ait olduğunu ifade ediyor demektir.

'Din Gününün Maliki'ne Hamd ve Senâ

Kendisine hamd ü senâda bulunulan yüce Yaratıcı'nın 'alemlerin Rabbi', 'Rahmân' ve 'Rahîm' olduğu ifade ve itiraf edildikten sonra, sıra O'nun *Din Günü'nün Mâliki* olduğunu hatırlayıp ikrar etmeye gelir.

Şüphesiz Allah, 'Din Günü'nün sahibi ve mâlikidir: *Mâlik-i Yevm'id-Dîn.* Bu cümlenin ifade ettiği manaları anlayabilmek için 'Din', 'Din Günü', 'Mâlik' ve 'Melik' kavramlarının iyice anlaşılması gerekir.

Din kelimesi; Arapça'da "ceza, hesap, hüküm, siyaset, tâat, adet, hal, kahr ve nihayet bunlarla alakalı ve hepsine kaynak ve mi'yar (ölçüt) olan millet ve şeriat" manalarına gelir. Din kelimesinin doğrudan doğruya kıyamet manası yoktur; ancak bu âyetteki din kelimesi hem ceza olarak, hem de bilinen 'hak din' manasında tefsir edilmiştir.

Din Günü ise; birinci manasıyla 'Ceza Günü', yani her işin

karşılığının verilip bitirileceği son gün, veya başka bir ifade ile istikbalde ödül ve cezaların dağıtılacağı vakit demektir. 'Yevm/gün' kelimesi; gece ve gündüzden ibaret bir yirmidört saat olmayıp gerek gün, ay, yıl, asır, devir gibi bildiğimiz ve gerekse bilmediğimiz zaman ölçülerinden herhangi biri olabilir. 'Yevm'üd-Dîn', bütün ümitlerin ve ümitsizliklerin mîzân-ı Hak'tan geçerek gerçekleştikleri son andır. 'Din'i, millet ve şeriat manalarıyla aldığımızda ise, *Yevm'üd-Dîn*; 'Din'in malum olan mühim günü' demek olur ki, bundan da bizzat ahiret anlaşılır.

Mâlik-i Yevm'id-Dîn ayetindeki Mâlik ibaresi, bazı kıraât imamlarınca Melik olarak da okunmuştur. Bu yüzden, hem 'Mâlik', hem de 'Melik' kelimelerinin anlamları üzerinde durmalıyız.

Melik ve *Melikiyet* kavramı; rey ve tedbir, emir ve nehiy, va'd ve va'îd, taltif ve tahrim gibi hukuk ve yetkilerle akıl sahibi insan nüfusu üzerinde tasarruf ve hüküm icra ederek bir toplumu idare etme ve bunu bir tek şahsiyet halinde temsil eden müstakil velâyet-i âmme/genel velâyet kudretini ifade eder.

Mâlik ve *Mâlikiyet* kavramı ise; ferdin kendi malını kendi menfaati için hür olarak tasarruf ve idare etmesi demek olan velâyet-i hâssa/özel velâyet kudretini ifade eder.

Mutlak mâlikiyet ve mutlak melikiyet, Rabb'ül-âlemîn olan Allah'a mahsustur. İnsanların bir mülke mâlik olmaları veya bir memlekete melik, yönetici olmaları izafi ve niyâbîdir. İnsanlar her ikisine de Allah'ın 'halifesi' veya vekili olarak sahip olurlar ve Allah'ın çizdiği hudutlar dahilinde tasarrufta bulunabilirler; ama insanlar, mâlikiyet ve melikiyette kendilerini mutlak ve yegane tasarruf sahibi sanmışlar; *mülk*ün -mal üzerinde tasarruf- ve *milk*in -insanlar üzerinde tasarruf- gerçek sahibi olan Allah'ı unutmuşlardır. İşte bu âyet, insanlara, gerçek hükümdarlığın, herşeyin sahibi olan Allah'a ait

olduğunu hatırlatmakta ve 'Din Günü'nde de zaten kendisine ait olan mâlikiyet ve melikiyetin tekrar kendisine rücû edeceğini tebliğ etmektedir.[65]

Yine bu âyet, 'Din Günü'nde herşeyin Allah'ın elinde olduğunu, dilediğine azap etme ve dilediğini de affetme yetkisine sahip olduğunu tebliğ ve ilan eder. O günde kul kendi azığıyla başbaşadır. Herkes, bu dünyada yaptığının karşılığını, hiçbir zerresi bile ihmal edilmeksizin alacaktır. O öyle bir gündür ki; "O günde hiç kimse, kimsenin yerine birşey ödeyemez, kimseden şefaat (aracılık ve iltimas) kabul edilmez, kimseden fidye de alınmaz ve onlara hiçbir yardım da yapılmaz". (Bakara: 48) Ne anne ve baba, ne para ve pul, ne makam ve mevki... Hiçbiri fayda vermez. Allah izin vermedikçe hiçbir şefaatçinin şefaati de yarar sağlamaz: "O'nun izni olmadan kendisinin katında kim şefaat edebilir?" (Bakara: 255)

Rabb'inin yüce divanına durarak huşû içinde Fatiha'yı okumakta olan kul, *Mâlik-i Yevm'id-Dîn* ayetini telaffuz ettiği an, böylesine dehşetli bir günde yalnızca Allah'la muhatap olacağını düşünmeli ve o dehşetli günün heyecanını yaşamalıdır. Kişiyi cehennem azabından kurtaracak olan tek şeyin, Allah için yaptığı ve yapacağı salih ameller olduğunu düşünmelidir. Bu dünyada eteğine yapışılan saltanat sahibi tâğûtların, okuyup üfleyen cibtlerin, mal ve mülk sahibi mütreflerin, para karşılığı teganni yapan mevlûthanların, sihirbazların, şeyhlerin, baba ve efendilerin 'Din Günü'nde hiçbir kıymet-i harbiyeleri yoktur. Unutulmamalıdır ki, bu dinde, Ortaçağ papazlarının para karşılığı cennet'ten köşeler sattığı endülijans uygulamasına benzer bir mekanizma mevcut değildir. "*Allah dilediğini bağışlar, dilediğine de azap eder.*" (Âl-i İmrân: 129)

"Yalnız Sana Boyun Eğer ve
Yalnız Senden Yardım Dileriz"

Artık sözleşmenin Allah'a ait olan birinci bölümü bitmiş, kula ait olan ikinci bölümüne başlanmıştır. Yüce Rabb'imizin "Bu Benimle kulum arasında bir ahiddir ve kuluma dilediği verilir!" buyurduğu ifadeye sıra gelmiştir: *İyyâke na'büdü ve iyyâke nesta'în...*

Namazında bütün ihlas ve samimiyetiyle *iyyake na'büdü* diyen kul, Rabbine şöyle seslenmekte ve şöyle söz vermektedir:

"Yâ Rab! Biz yalnızca sana ibadet ve itaat eder, yalnızca sana boyun eğer ve yalnızca Sen'in rubûbiyetini ikrar ederiz. Başkasına değil, sadece sana arz-ı zillet eder ve sadece sana aczimizi itiraf ederiz. Başkasına değil, sadece sana tâatte bulunarak, başkasının değil sadece Sen'in divanına yüz sürerek huzur ve sükun bulur, mutmain oluruz.

"Bütün korku ve ümitlerimizin ilk ve son mercii Sen'sin yâ ilahi! Sen korku vermezsen korku yok, Sen ümit vermezsen ümit yok!

"Yâ Rab! Azametin ve yüceliğin karşısında kendimizi hiçe sayıyor, kibir ve gururumuzu ayaklar altına alıyoruz. Yâ ilahi! Karşısında boyun eğilmeye, ibadet ve itaat edilmeye layık olan yalnızca Sen'sin! Bütün tazim ve hürmetler, tekbir ve tebciller, saygı ve sevgiler sanadır yâ Rab!

"Ey Allah'ım! Yalnızca sana kul ve köleyiz. Sen'den başkasına karşı hür ve özgürüz. Sen'den gayrısına itibar etmeyiz. Tâatimizi yalnızca sana has kılar, sadece Sen'in emrine râm oluruz. Sen'in ma'ruf olarak bildirdiklerini ma'ruf bilir ve onunla amel ederiz. Sen'in münker olarak bildirdiklerini münker bilir ve ondan kaçınırız. İnsanları hayra çağırır, şerre aman vermeyiz. Allah için sever, Allah için buğzederiz. Her çabamız Hak için ve her işimiz Hakk'a yöneliktir. Özgürlüğümüze yalnız ve yalnız hudûdullah gem vurur. Hiçbir engel istiklalimizi kısıtlayamaz. Bu canı, bu vicdanı, bu

hürriyeti bize Kahhâr ve Cabbâr olan yüce Rabb'imiz emanet etti. O değerli emaneti ancak O'nun uğruna feda ederiz. Bu canı ve bu istiklali geri almak ve tekrar iade etmek yine O'nun elindedir".

Biz Allah için varız ve yine O'na döneceğiz. (Bakara: 156)

Yine bütün ihlas ve samimiyeti ile *iyyâke nesta'în* demekle de, kul, Rabbine şöyle seslenmiş olmaktadır:

"Yâ Rab! Biz ihtiyaçlarımızı yalnızca Sana arzeder ve yalnızca Sen'den yardım dileriz. Yegane istinadgâhımız Sen'sin. Dertlerimizin biricik çare-sâzı, ihtiyaçlarımızın şerîksiz gidericisi yine Sen'sin. Bütün işlerimiz, bütün arzu ve isteklerimiz Sen'in lütf u kereminle gerçekleşir yâ Erham'er-Râhimîn! Aldığımız her nefesi, işittiğimiz her sesi, Sen'in rahmet ve merhametine borçluyuz ey yüce Rahmân!

"Ey Allah'ım! Sen Rahmân ve Rahîm'sin. Sen Rezzâk'sın (tüm mahlukatın rızkını verensin). Vehhâb (çeşit çeşit nimetleri bağışlayıp hibe eden), Ganî (çok zengin ve hiçbir şeye ihtiyacı olmayan) ve Muğnî (dilediğini zengin yapan) yine Sen'sin. Biz aciz kulların, Sen'den başka kime yalvaralım? Sen'den başka kimden yardım dileyelim? Yâ Rab! Sen Azîz, Cebbâr ve Mütekebbir'sin. Sen Kahhâr ve Muktedir'sin. Sana yalvaranların istediğini veren (Mücîb) yine Sen'sin. Yâ ilahi! Tüm iyilikler, güzellikler ve faziletler Sen'in katındandır. Biz yalnızca Sen'in fazlından ve kereminden isteriz. Sen'den gayrısından yardım ve minnet dilemeyiz. Kendileri yardıma muhtaç olan aciz yaratıklardan yardım beklemek biz mü'min kullarına yakışmaz".

Mü'min; *iyyâke na'büdü ve iyyâke nesta'în* ahdini her tekrar edişte, ibadet ve istiâne kavramlarının kapsadığı tüm fiil ve davranışları yalnızca Allah'a has kılacağına dair kesin söz verdiğinin şuurunda olmalıdır.

Bu kitabın ilk bölümlerinde ibadet kavramının içerdiği

manalar yeterince açıklanmıştı. Burada 'isti'âne' kavramı üzerinde biraz durmak yerinde olacaktır.

İsti'âne; yardım istemek, yardım talep etmek veya dilemek demek olup rızkın temini, ihtiyaçların giderilmesi, bir menfaatin elde edilmesi veya bir belanın defedilmesi gibi konularda sözkonusu olur. Kul, bütün bunları yalnızca 'alemlerin Rabbi' olan Allah'tan istemelidir.

Rasûlüllah -sallallâhu aleyhi ve sellem-; "İstediğin zaman Allah'tan iste! İsti'âne ettiğin zaman Allah'tan et!" buyurmaktadır.[66]

Yine bir başka hadîs de şöyledir: "Rızkı Allah'tan isteyiniz!"[67]

Yalnız Allah'tan istemek, yalnız Allah'tan yardım talep etmek, yalnız O'na boyun bükmek, yalnız O'na el açmak, yalnız O'na dua ve niyazda bulunmak. İşte İslâm'ın temel espirisi budur.

Dikkat edilirse, yukarıda geçen hadîste *Allah'tan rızık isteyiniz!* değil de Rızkı *Allah'tan isteyiniz!* buyurulmuştur. Bu; "Rızkı yalnızca Allah'tan isteyiniz; Allah'tan başkasından birşey dilemeyiniz!" manasına gelir.

Nitekim bir âyet-i kerîmede de şöyle buyurulur:

> Allah'ın fazl u kereminden isteyiniz! (Nisâ: 32)

Eğer kul, rızkı Allah'tan isterse, Allah'a kul ve muhtaç olmuş olur; ama bir mahluktan rızık isterse, ona kul ve köle olmuş olur. Bu yüzdendir ki, bir mahluktan birşey istemek, yani dilenmek haram kılınmıştır. Ancak zaruret sözkonusu olursa mübah olur. Şu hadîsler, kuldan istemeyi kesinlikle yasaklamaktadır:

> Başkasından istemeye devam eden sizden herhangi biriniz, kıyamette Allah'ın huzuruna, yüzünde bir parça olsun et bulunmayarak gelir.[68]

Nebi -aleyhisselam-, ashabının ileri gelenlerine, insanlardan birşey istememelerini bizzat vasiyet etti. Gerçekten, Ebû Bekr'in -Allah ondan razı olsun- elinden bastonu düşerdi de, hiç kimseye "Şunu bana ver!" demezdi. Kendisi derdi ki: "Sevgili efendim Muhammed Mustafâ -aleyhisselam-, bana, insanlardan hiçbir şey istemememi emretti".[69]

Avf b. Mâlik, bir cemaatle birlikte Rasûlüllah -sallallâhu aleyhi ve sellem-'e biat ettiğinde, Allah'ın Rasûlü ona gizli bir kelime vasiyet etti: "İnsanlardan birşey istemeyiniz!" Bu cemaatten bazıları, bundan sonra ellerinden kırbaçları da düşecek olsa, başka birine, "Şunu bana ver!" demezlerdi.[70]

Özetle, yalnızca Allah'tan yardım dilenilmelidir. İstiâne ve istimdatta (medet bekleme) bulunmak bâtıl ve haramdır.

İşte kul; *iyyâke na'büdü ve iyyâke nesta'în* derken, sahabenin bu hassasiyet ve şuurunu yakalamaya çalışmalıdır.

Ayrıca, bu esrar dolu cümleyi namazında huşû ile tekrar etmekte olan bir mü'min, yalnız ve tek başına olmadığının kesinlikle şuurunda olmalıdır. Bir başka ifade ile, kul, bu ayetin ifade ettiği manayı tasdik etmekle, evrensel bir cemaatin, 'Hizbullah'ın (59/22) şerefli bir mensubu olduğunu kabul ve ilan ediyor demektir; çünkü o; *'A'budü/İbadet ederim.'* ve *'Esta'în/Yardım dilerim.'* gibi tekil bir ifade kullanmamakta, tam tersine *'Na'büdü/İbadet ederiz* ve *'Nesta'în/Yardım dileriz.'* diyerek çoğul ifade kullanmaktadır. Böylece ait olduğu müminler cemaati ile birlikte toptan Allah'a söz vermekte ve onlarla beraber ahitleşmede bulunmaktadır. Bu birliktelik, bu *biz* ruhu, bu cemaat halinde bulunuş öylesine önemlidir ki; namaz kılan biri; *'İyyâke a'büdü ve iyyâke esta'în*/Yalnız Sana ibadet *ederim* ve yalnız Sen'den yardım *dilerim.'* dese namazı fâsid olur. Öyleyse, musallî; bu ayeti okurken, Rabb'ine verdiği sözü sadece kendi adına değil, içinde bulunduğu İslâm cemaati adına, muvahhid ve musallî kardeşleri adına da tekrarladığını bilmek zorundadır.

Ve Dua: "Bizi Sırât-ı Müstakîm'e Ulaştır!"

Bu ahid ve misaktan sonra, kısa bir nefes alıyor ve hemen bu hükmü uygulamaya koymak için duaya başlıyoruz:

"İhdina's-Sırât'al-Müstakîm!"

Yâ Rab! Bizi, dosdoğru yol olan Sırât-ı Müstakîm'e hidayet eyle!

"Sırâta'llezîne en'amte 'aleyhim, ğayr'il-mağdûbi 'aleyhim ve le'd-dâllîn!"

O Sırât-ı Mustakîm; kendilerine nimet verdiğin kimselerin yolu ve şeriatıdır. Allah'ın hışmına ve gazabına uğrayanların, sapıkların ve dalâlette olanların değil...

Bu dua; isti'ânenin en mühim ve en geniş uygulama biçimi ve açıklamasıdır; çünkü, 'nesta'în' durağında nefes alırken, bu yardım talebine nereden ve ne suretle başlayacağımızı düşünmek kaçınılmazdır. İşte bu ihtiyacımıza cevap olarak Allah Azze ve Celle bu duayı telkin ve emrediyor:

"*İhdinâ*: Bize hidayet et, rehberlik et, yol göster!"

Kuru bir rehberlik ve yol gösterme değil istediğimiz. Hayra, lütf-ı ilâhîye, Sırât-ı Müstakîm'e hidayet... Zaten şu veya bu amaca ulaşmak ve ulaştırmak için yapılan alelade bir kılavuzluğa 'hidayet' denmez. Hidayet; ancak gayesinde hayır ve güzellik bulunan bir rehberliktir.

Ey yüce Hâdi! Bizi, başka bir menzile veya yöne değil, *Sırât-ı Müstakîm*'e hidayet eyle!

Ey dilediğini hidayet eden ve dilediğini saptıran Allah'ım! Bizi, 'kendisinde hiçbir eğrilik ve meyil bulunmayan, dosdoğru ve dümdüz bir yol olan' Sırât-ı Müstakîm'e; inişsiz ve yokuşsuz yola ulaştır! Bizleri, Allah'ın şeriatına; kendisinde en küçük bir eğriliğin, en ufak bir eksikliğin bulunmadığı Şeriat-ı ilahiye'ye ulaştır ve orada sabit kıl!

Ey yüce Şâri'! Bizi hak yola, ilahi yola, İslâm'a ilet! Tüm peygamberlerin ve Nebiyy-i Ekrem'in yolu olan tevhid yoluna bizi ulaştır yâ Rab! O yol; kendilerini tâat ve ibadetinle,

Sırât-ı Müstakm'inle nimetlendirdiğin kimselerin, nebilerin, sıddîkların, şehidlerin, salihlerin ve muvahhidlerin yoludur.

Ve ey ilahi! Bizi, bildikleriyle amel etmedikleri için Allah'ın hışmına uğrayan, Cenab-ı Kahhâr'ın gazabına mahkum olan, Azîz ve zü'ntikam'ın intikam aldığı kimselerin yolundan uzak eyle! Hele hidayete erdikten sonra sapanların, hidayetten uzak olan müşrik, münafik ve kafirlerin yoluna hiç yaklaştırma!

Âmin!

H. Fatiha'dan Sonra Kur'ân Okumak: Allah'ın Ziyafetine Katılmak

> *Namazda Kur'ân'dan kolayınıza geleni okuyunuz!* (Müzzemmil: 20)

Yüce Rabb'imizin bu emrine uyarak, Rasûlüllah -sallallâhu aleyhi ve sellem-'in yaptığı gibi, namazda Fatiha'dan sonra ya uzunca bir âyet veya uzun ya da kısa bir sure okumak gerekir. Okunacak surelerin seçiminde, musallî, kolayına geleni tercih etme hakkına sahiptir. Ancak, Rasûl-i Ekrem -aleyhisselam-'ın yaptığı gibi; sabah ve öğle namazlarında uzun, ikindi ve yatsı namazlarında orta, akşam namazlarında ise bazan kısa, bazan da uzun sureler okumak şüphesiz daha efdaldir. Yine onun uygulamasını örnek alarak; sabah namazında Kâf ve Rûm, Tekvîr, Zilzâl, Felak ve Nâs, Mü'minûn (Cuma sabahları Secde ve İnsan) surelerini, öğle namazında bazan Secde, bazan da A'lâ ve Leyl ile Bürûc ve Târık surelerini, ikindi namazında öğle kırâetinin yarısı veya tamamı kadar, akşam namazında A'râf, Tûr veya Mürselât, bazan Sâffât ve Duhân, A'lâ ve Tîn, Felak ve Nâs sureleri ile kısa sureleri (ancak akşam namazında devamlı kısa sureler okumak hoş görülmemiştir), yatsı namazında ise Tîn, Şems, A'lâ, Leyl ve benzeri sureleri okumak daha uygun ve sünnete muvafıktır.[71]

Fatiha'dan sonra okunacak olan Kur'ân surelerinin tilâvetinde aslolan, tane tane, hakkını vere vere, hissederek ve yaşayarak kırâet etmektir. Bunu yapabildikten sonra, Allah'ın ziyafet sofrası olan Kur'ân'ın hangi bölümünden, hangi sure ve âyetlerinden okursak okuyalım, farketmez; çünkü, bu Kitab:

"Ayetleri *düşünülsün* ve *aklı olanlar öğüt alsın* diye indirilmiş mübarek bir kitabdır". (Sâd: 29)

"Şüphesiz bu Kur'ân, *insanları en doğru yola götürür*". (İsrâ: 9)

"İşte bu kitab; Allah'ın *doğruluk rehberi*dir, onunla dilediğini doğru yola eriştirir. Allah, kimi de saptırırsa, artık ona yol gösteren bulunmaz". (Zümer: 23)

Bu Kur'ân; "Herşeyi *açıklayan* ve müslümanlara *doğruyu gösteren bir rehber, rahmet ve müjde* olarak" indirilmiştir. (Nahl: 89)

Bu Kur'ân; "Bir *öğüt*, kalplerde olana bir *şifa*, inananlara *doğruyu gösteren bir rehber* ve *rahmet*" olarak gelmiştir. (Yûnus: 57)

Bu Kur'ân; "Allah'tan bir *nur* ve *apaçık* bir kitabdır. Allah, rızasını gözetenleri onunla *selamet yollarına eriştirir*; onları, izni ile *karanlıklardan aydınlığa çıkarır* ve onları *Sırât-ı Müstakîm'e hidayet eder*. (Mâide: 15-16)

"O aziz bir Kitab'dır. Onun önünden ve ardından onu bâtıl kılacak yoktur. Hikmet sahibi ve çok övülen Allah'tan indirilmiştir". (Fussılet: 41-42)

O, "*sözlerin en güzelidir*". (Zümer: 23)

O, "*Allah'ın ipidir*". (Âl-i İmrân: 103)

> Şüphesiz bu Kur'ân; *Allah'ın bir ziyafetidir*. Öyle ise, O'nun ziyafetine gücünüz yettiğince katılınız. Muhakkak şu Kur'ân, *Allah'ın sağlam ipidir ve nûr-ı mübîndir. Faydalı şifadır*; ona sarılanı koruyucu, ona tabi olanı kurtarıcıdır...[72]
>
> Kur'ân; *hak ile bâtılın arasını fasledici ve ayırdedicidir. Şa-*

ka değildir. Cebbâr kimselerden kim onu terkederse, Allahu Teâlâ onu dalâlete düşürür. O, Allah'ın sağlam ipidir. O, *zikr-i hakîmdir.* O, *Sırât-ı Müstakîm*'dir. Hevâlar, ancak onunla hakkın dışına meyletmezler. Hiçbir lisan ona karışmaz. *Alimler ona doyamaz. O, tekrar olunmaktan eskimez.*[73]

Rasûlüllah (s.a.v)'in Namazda Okumayı Adet Edindiği Surelerden Örnekler ve Bazı Yorumlar

Allah Rasûlü'nün -salât ve selam onadır- yukarıda özetini aktardığımız uygulamasından başka; sabah ve akşam namazlarının sünnetinde Kâfirûn ve İhlas surelerini ve yine sabah namazının sünnetinde, çoğu kez birinci rekatta *Bakara 136*, ikinci rekatta da *Âl-i İmrân 64.* âyetleri ve devamını okuduğu rivayet edilmektedir.

Şimdi, sözünü ettiğimiz bu sure ve âyetlerden bazı örnekler vererek üzerinde birlikte düşünelim:

De ki: Ey kafirler!
Ben sizin tapmakta olduklarınıza tapmam.
Şu anda siz de benim kulluk ettiğime kulluk etmiyorsunuz.
Ben de sizin taptıklarınıza asla tapacak değilim.
Öyle ya, siz de benim kulluk ettiğime kulluk etmezsiniz.
O halde, sizin dininiz size, benim dinim bana. (Kâfirûn suresi)
De ki: O Allah bir tek'tir.
Allah sameddir (hiçbir şeye muhtaç olmayan, aksine herşey kendisine muhtaç olan).
O doğurmamış ve doğurulmamıştır.
Hiçbir şey O'na eş ya da denk değildir. (İhlas suresi)
De ki: Yarattığın şeylerin şerrinden, karanlığı çöktüğü zaman gecenin şerrinden, düğümlere üfürüp büyü yapan üfürükçülerin şerrinden ve kıskandığı vakit kıskanç kişinin şerrinden sabahın Rabb'ine sığınırım! (Felak suresi)

De ki: Cinden olsun, insanlardan olsun; insanların kalplerine şüphe ve tereddüt sokan, vesveseci ve sinsi (şeytanın ve insanın) şerrinden, insanların Rabb'ine, insanların Melik'ine, insanların ilah'ına sığınırım! (Nâs suresi)
Biz, Allah'a, bize indirilene, İbrahim'e, İsmail'e, İshak'a, Yakub'a ve torunlarına indirilene, Musa ve İsa'ya verilene ve bütün peygamberlere Rab'leri tarafından verilene inanırız; onlar arasında bir ayırım yapmayız, biz Allah'a teslim olanlarız.
Eğer onlar da sizin inandığınız gibi inanırlarsa doğru yolu bulmuş olurlar; dönerlerse mutlaka anlaşmazlık içine düşerler. Onlara karşı Allah sana yeter. O, işitendir, bilendir.
Allah'ın boyası (ile parlayın). Boya yönünden Allah'tan daha güzeli kimdir? Biz ancak ona kulluk ederiz.
Söyle (onlara): "Allah, bizim de sizin de Rabb'iniz iken, O'nun hakkında bizimle tartışıyor musunuz? Bizim yaptıklarımız bize, sizin yaptıklarınız da size aittir. Biz O'na gönülden bağlananlardanız. (Bakara: 136-139)
De ki: "Ey kitap ehli! Bizim ve sizin aranızda eşit olan bir kelimeye gelin: Yalnız Allah'a tapalım, O'na hiçbir şeyi ortak koşmayalım, Allah'ı bırakıp da birbirimizi Rab'ler edinmeyelim". Eğer yüz çevirirlerse; "Şahit olun, biz müslümanlarız!" deyin! (Âl-i İmrân: 64)

Dikkat edilirse; Rasûlüllah -sallallâhu aleyhi ve sellem-'in namazda okumayı alışkanlık haline getirdiği sure ve âyetlerin ortak özelliği tevhîdî konuları işlemesidir. Nebiyy-i zî-Şân -aleyhisselam-'ın çeşitli hadislerinde 'Kur'ân'ın üçte birine denk olduğu'nu belirttiği ve her fırsatta okunmasını tavsiye buyurduğu İhlas suresi; her kelimesiyle Allah'ın tek ve yegane ilah olduğunu, hiçbir tâğûtî kuvvetin asla ona denk olamayacağını ilan ediyor. Bu yüzden surenin bir diğer adı da *Tevhid suresi*dir. Aynı şekilde, Kâfirûn suresi de *tevhid* ile *şirk* arasındaki farkı kesin hatlarıyla ortaya koyuyor ve cahiliye'ye karşı mü'minlerin nasıl bir tavır takınmaları gerekti-

ğini "De ki!" hitabıyla kafalara nakşediyor: "Biz, yegane ilahımız olan Allah'ı bırakıp da sizin sahte ilahlarınıza itaat ve ibadet etmeyiz! Sizler tâğûtlara ve cebbârlara tâbi olduğunuza göre, zaten bir olan Allah'a tapmamış olmaktasınız. Sizin 'din'iniz -sisteminiz, düzeniniz- size, bizim yegane hak nizam olan İslâm nizamımız bizedir".

Sadece namazlarda değil, her türlü kötülük ve şerrden korunmak için sık sık okunması tavsiye buyurulan *Muavvizeteyn* (Felak ve Nâs) sureleri de; insan ve cin şeytanlarının, üfürükçülerin, gece karanlığının, hasetçilerin, vesvesecilerin, mü'minin gönlüne ve kafasına sinsice tevhid inancını zedeleyici düşünceler sokmaya çalışanların şerrinden, insanların yegane Melik'i ve ilah'ı olan Allah'a sığınmayı, yine "De ki!" hitabıyla gönüllere yerleştiriyor.

Bakara 136'da, bütün peygamberlere Allahu Teâlâ tarafından bildirilen vahyin aynı hakikati -tevhid hakikatini- ifade ettiği ve müslümanların hiçbir ayırım yapmaksızın bunlara iman edip teslim oldukları anlatılırken; tevhid gerçeğinden uzaklaşarak şirke düşenlere nasıl bir çağrıda bulunulacağı da Âl-i İmrân 64'te açık ve net ifadelerle belirleniyor. Kendilerine kitap verildiği halde tevhid'den uzaklaşıp şirk batağına saplananlara yapılacak çağrı işte bundan başkası olamaz: "Gelin; yalnızca Allah'a tapalım, O'na hiçbir ilah ve tâğûtu ortak koşmayalım; Allah'ı ve O'nun eşsiz şeriatını bırakıp da bizim gibi birer insan olan aciz yaratıkların kanunlarını kendimize şeriat edinerek birbirimizi rabbler edinmeyelim". Yüz çevirirlerse vereceğimiz cevap yine gayet net ve açıktır: "Biz, Allah'ın şeriatını ve ilahlığını kabul ederek sadece O'na teslim olan müslümanlarız".

Böylece, namazında bu ve benzeri sureleri okuyan bir mü'min, kafasında tevhid gerçeğini sürekli canlı ve diri tutmakta, müşriklerden nasıl yüz çevirileceğini ve onlarla aramızdaki kesin ayırım çizgisinin hangi ifadelerle belirleneceğini yeniden hatırlamış olmaktadır. Zaten namaz; davet için

bir hazırlık, emr-i bi'l-ma'ruf ve nehy-i an'il-münker için bir heyecan kaynağı ve cihad için de bir dinamizm ve güç kazanma vesilesi değil midir?

Keza; Rasûlüllah -sallallâhu aleyhi ve sellem-'in öğle namazlarında okumayı adet edindiği *Bürûc suresini* okuyan bir muvahhid, tevhid davasının sorumluluğunu yüklenen her müslümanın karşılaşabileceği çetin ve zorlu şartları hatırlayacak ve Cenab-ı Kahhâr Hazretleri'nden namazla ve sabırla yardım dileyecektir:

> Burçlar sahibi göğe andolsun;
> Va'dedilen güne andolsun;
> O gün şahidlik edene ve şahidlik edilene andolsun ki;
> Ashâb-ı Uhdûd (ateş dolu hendeklerde mü'minleri yakarak işkenceyle öldüren hendek sahipleri) lanetlenmiştir (yahut öldürüldü).
> *İşkenceleri alevli ateştendi.*
> *O vakit (o zalimler) ateşin etrafında oturmuşlardı,*
> *Ve mü'minlere yaptıklarını seyrediyorlardı.*
> *Mü'minler, sırf Azîz ve hamdedilmeye layık olan Allah'a iman ettikleri için, onlar bu mü'minlerden intikam alıyorlardı.* (Bürûc: 1-8)

Hz. Peygamber -aleyhisselam-'ın, namazlarında okuduğu surelerin önemli bir kısmı; kainattaki muazzam ahenkten, ayın ve güneşin hareketlerinden, gece ile gündüzün birbirini takip etmesinden, insanın bizzat kendisindeki harikulade hikmetlerden bahsederek mü'mini düşünmeye sevkederken; diğerleri de ahiret hayatından, kıyametin dehşetinden ve hesap gününden bahsederek mü'minin, korku ile ümit arasında sürekli olarak ibadet ve tâate devam etmesini sağlamaktadır. Şems, Tekvîr ve Zilzâl sureleri bu konuda örnek olarak verilebilir:

> Güneşe ve onun aydınlığına andolsun!

Onu takip ettiği zaman aya andolsun!
Güneşi ortaya çıkardığı zaman gündüze andolsun!
Onu sarıp örttüğü zaman geceye andolsun!
Göğe ve onu bina edene andolsun!
Yere ve onu yayıp döşeyene andolsun!
Nefse ve onu şekillendirene,
Sonra da ona isyanını -fücûr- ve itaatini -takva- öğretene andolsun ki;
Nefsini temizleyip örten iflah olmuş,
Onu kirletip örtense ziyana uğramıştır. (Şems: 1-10)

Güneş dürüldüğü zaman,
Yıldızlar kararıp döküldüğü zaman,
Dağlar yürütüldüğü zaman,
On aylık gebe develer başıboş bırakıldığı zaman,
Vahşi hayvanlar biraraya toplandığı zaman,
Denizler kaynatıldığı zaman,
Nefisler çiftleştiği zaman,
Ve sorulduğu zaman o diri diri toprağa gömülen kıza:
'Hangi günahı yüzünden öldürüldü?' diye.
Amel defterleri açılıp yayıldığı zaman,
Gökyüzü sıyrılıp açıldığı zaman,
Cehennem alevlendirildiği zaman,
Cennet yaklaştırıldığı zaman,
Her can ne yapıp getirdiğini bilir.
(Tekvîr: 1-14)

Yer, o yaman sarsıntı ile sarsıldığı,
Yer bağrındaki ağırlıklarını dışarı çıkardığı,
Ve insan 'Ona ne oluyor?' dediği zaman!
İşte o gün yer, haberlerini söyler;
Çünkü Rabb'in ona vahyetmiştir.
O gün insanlar, ayrı ayrı gruplar halinde çıkarlar ki,
yaptıkları kendilerine gösterilsin.
Artık kim zerre ağırlığınca hayır yapmışsa onu görür.
Ve kim zerre ağırlığınca şer yapmışsa onu görür. (Zilzâl: 1-8)

Namazında Kur'ân'dan dilediğini okumak isteyen bir mü'min; ister Rasûlüllah -sallallâhu aleyhi ve sellem-'in okuduğu sureleri kırâet etsin, ister kolayına gelen başka sureleri okusun, isterse de -Bilal-i Habeşî'nin yaptığı ve Nebi aleyhisselam'ın onayladığı üzere- bir konuyla ilgili âyetleri tilâvet etsin,[75] durum değişmez. Yeter ki, yapılan kırâet; tam bir tertîl üzere, düşünerek, yaşayarak ve hissederek ve hakkını vere vere eda edilmiş olsun.

Kırâet ile ilgili bölümde belirttiğimiz üzere; Hz. Rasûl -aleyhissalâtü ve's-selâm-, Kur'ân'ı nasıl gözyaşlarıyla, hüzünlenerek ve duygulanarak okuyor idiyse, güzîde aradaşları da aynen öyle Kur'ân okuyorlardı:

Hz. Ebu Bekr -Allah ondan razı olsun-, Kur'ân okurken çoğunlukla gözyaşlarını tutamazdı.

Aynı şekilde Hz. Ömer de -Allah ondan da razı olsun- Kur'ân okurken ağlardı. Bir keresinde, yatsı namazını kıldırırken Yûsuf suresini okumaya başlamıştı. "Ben, taşan kederimi ve mahzunluğumu yalnız Allah'a şikayet ediyorum." mealindeki ayete gelince öylesine duygulandı ki, yüksek sesle ağlamaya başladı. Öyle ki, en geri safta bulunanlar bile bunu işittiler.[76]

Yûsuf suresinin ilgili âyetlerini dikkatle ve hissederek gözden geçirelim:

> (Yakup) dedi ki: "Bilakis nefisleriniz size (böyle bir) işi güzel gösterdi. (Bana düşen) artık güzel bir sabırdır. Umulur ki, Allah onların hepsini bana getirir; çünkü O çok iyi bilendir, hikmet sahibidir.
> "Ve onlardan yüz çevirdi de gamını yutarak dedi ki: "Ey Yûsuf'un üzerindeki gamım! (Gel, senin zamanındır!)" Ve üzüntüden iki gözü ağardı (görmez oldu).
> (Oğulları) "Allah'a andolsun ki, sen hala Yûsuf'u anıyorsun. Sonunda ya hasta olacaksın, ya da helak olacaksın! dediler.

(Yakup) Ben sadece gam ve kederimi Allah'a arzediyorum. Ve "ben sizin bilemeyeceğiniz şeyleri Allah tarafından (vahy ile) biliyorum." dedi.
Ey oğullarım! Gidin de Yûsuf'u ve kardeşini iyice araştırın, Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin; çünkü kafirler topluluğundan başkası Allah'ın rahmetinden ümidini kesmez. (Yûsuf: 83-87)

Bu âyetleri okuyup da duygulanmamak, hüzünlenmemek mümkün mü?

O halde ey müslüman! Sen de bu eşsiz şahsiyetleri örnek alarak, Kur'ân okurken, anlamaya, hissetmeye, duymaya ve düşünmeye gayret etmelisin.

Aksi halde, anlamını ve nelerden bahsettiğini bilmediğin mırıltılar veya teganniler, sana hiçbir şey kazandırmayacaktır.

I. Namaz'da Dört Temel Eylem

Namaz; bedenle, dille, kalple ve beyinle yapılan topyekün bir ibadet türüdür. İnsan, Allah'ın huzuruna çıktığı zaman, bütün azalarıyla, hatta tüm hücreleriyle O'na boyun eğmeli, saygı ve tazimde bulunmalıdır. Namazda yapılan her bedenî hareket, Allah'a tazimde bulunmaya, O'nu tekbir ve tesbih etmeye yöneliktir. Kıyam, rükû, secde ve ka'de; bunların herbiri saygının, hürmetin, tevazu ve tezellülün fiilî ifadeleridir. Öyle ki; bu hareketler, Allah'a itaat ve tâatte bulunmanın değişik merhaleleri olarak karşımıza çıkarlar. Her eylem, kendine has biçimleriyle, zikir, hamd, tesbih ve dualarıyla giderek artan bir saygı ve tazim ifadesi olur.

Allah İçin Kıyam

Gönülden boyun eğiciler olarak Allah için kıyam edin! (Bakara: 238)

Kul, Allah'ın huzurunda kalbî bir teslimiyet, derin bir te-

vazu ve eziklik duyarak ayakta namaza başlar. İnsanların pek çoğunun gurur ve kibirle yukarılara kaldırdığı başını, Allah'ın azamet ve celâli karşısında saygı ve hürmetle öne eğer, mutedil ve sakin bir tavırla O'nun divanına durur. Allah'tan başka herşeyi bir kenara bırakarak O'nun emir ve iradesine tâbi olur. Mü'min, yalnız ve yalnız Allah için ve Allah adına kıyam eder; başkaları adına veya şunun bunun rızası için değil. Bu eylem; bir taraftan tüm saygı, sevgi, huşû, hudû, tâat, itaat, tazim, hürmet, hamd, tesbih ve tekbirlerin yalnızca Allah'a ait olduğunu ortaya koyarken, bir taraftan da kendilerine saygı ve tazimde bulunulmasını isteyen tâğûtî güç ve otoritelere karşı bir başkaldırı niteliği taşır.

Kıyam; böylece Allah adına ve Allah için yapılan iki yönlü bir eylem demek olur; yani musallî (namaz kılan), kıyamda iken, karşısında huşû ve hudû içinde ayakta durulmaya layık yegane varlık olarak Allah'ı görürken, buna karşılık beşerî kuvvetlerin karşısında saygıyla ayakta durulamayacağının şuurunda olmalıdır.

Allah Rasûlü'nün -salât u selam üzerine olsun- bu konudaki kesin tavrı ve buyrukları, namazdaki kıyam eyleminin özünü ve ruhunu ortaya koymaktadır:

Rasûlüllah -sallallâhu aheyhi ve sellem-, bir topluluğa gelmiş, onlar ayağa kalkmışladı. Bunun üzerine şöyle buyurdu:

> Birbirine tazim eden Acemler gibi ayağa kalkmayın![77]

Yine o, bir keresinde, benzer bir olay üzerine çok daha kesin ve net bir ifade ile Allah'tan başkası karşısında ayağa kalkılmasını yasakladı:

> *Ayağa kalkmayın! Çünkü, ancak Allahu Teâlâ'nın huzurunda ayağa kalkılır.*[78]

Ayrıca, Rasûlüllah -sallallâhu aleyhi ve sellem-, herhangi bir kimsenin, büyüklenerek, başkalarının kendisi karşısında

ayağa kalkmalarını istemesini cehenneme girme sebebi olarak açıklamıştır:

> Allah'ın kullarının, kendisi için ayağa kalkmasına sevinen kimse, kendisine cehennemden bir yer hazırlasın.[79]

Herhangi bir kimsenin karşısında saygıyla ayakta beklemek konusunda Hz. Ali'den -Allah ondan razı olsun- şöyle bir hadîs nakledilir:

> Cehennem ehlinden bir adamı görmek istiyorsanız, kendisi oturduğu halde etrafındakileri ayakta tutan bir kimseye bakınız.[80]

Şu halde mü'min, ne kimsenin karşısında tazim ve saygı maksadıyla ayakta el-pençe divan durmalı, ne de başkaları kendisine tazimde bulunsunlar diye onları ayakta bekletmelidir. Bir şahsın huzurunda ayakta durarak beklemek kesin bir saygı ifadesi olduğuna göre, kul saygı ve hürmeti Allah'tan başkasına karşı gösteremez. Dolayısıyla, namazda tazimle ayakta beklerken, bu eylemin yalnızca Allah için yapılabileceğini bilmek ve hatırlamak gerekir.

Aslında namaz, başlıbaşına bir kıyam, bir isyan ve bir başkaldırıdır. Küfrün ve şirkin her çeşidine, tapınma ve bağlanmanın her türlüsüne, nefsin ve şeytanın tüm istek ve arzularına karşı Allah adına yapılan bir kıyam! Unutulmamalıdır ki; İslâm, bir yandan Allah'a teslim olmayı, öbür yandan da tüm bâtıl anlayış ve inanışları reddedip onlarla mücahede etmeyi imani bir vecîbe sayar. Cihad, mücadele, isyan ve kıyam bu dinin özünü oluşturur. İslâm, hayatın her alanında bâtıla muhalefet esasına dayanır. Temel ideolojik ve fikrî konulardan tutun da ikincil, hatta çok önemsiz gibi görülen konulara kadar her sahada küfre ve şirke muhalefet... Sakal ve bıyıkta farklı olmaktan, kılık kıyafette gayr-i müslimlere benzememeye, oruçları değişik gün ve zamanlarda tut-

maktan, ayakkabıyla namaz kılarak yahudilere muhalefette bulunmaya kadar pek çok İslâmi gelenek, Allah adına tâğûta, tevhid adına şirke, hak adına bâtıla, iman adına küfre, ma'ruf adına münkere karşı yapılan toplumsal kıyamın çeşitli göstergeleridir.

Öyleyse musallî, İslâm'ın bu kavgacı ve mücadeleci özüne uygun olarak kıyam etmeli; tekbir, tesbih ve hamdlerinde hep bu muhalefet ruhunu yaşamalıdır. Başlangıç dualarında, istiâzede, Fatiha'da, kıraet ettiği diğer sure ve âyetlerde aynı kıyamcı düşünceyi tekrarladığını bilmelidir. *'Allâhu ekber kebîrâ!'* derken, yalnızca Allah'ı büyük tanımakla kalmayıp O'nun dışındakileri küçük tanımalı, hamd ifadelerini kullanırken, sadece Allah'a şükür ve övgüde bulunmakla kalmayıp O'nun dışındakilerin hamde layık olmadığını ifade etmeli, *'Sübhâneke.'* veya *'Sübhanallâhi.'* derken de Allah'ı kemal sıfatlarıyla vasıflandırıp O'ndan başkalarını eksik ve noksan bilmelidir. Keza *'İyyâke na'büdü.'* derken ibadeti sadece O'na hasretmekle kalmayıp, O'nun dışındakilere kulluk etmeyeceğine söz vermeli; *'İyyake nesta'în.'* derken de yardım dilenecek yegane makamın Cenab-ı Rabb'ül-âlemîn olduğunu bilmeli ve Allah'ın kullarından medet beklenmeyeceğini hatırlamalıdır.

Yalnız Allah'ın Huzurunda Rükû

Kıyamı böylece tamamlayıp Allahu Teâlâ'ya bunca hamd ü senâda bulunduktan sonra, O'nu yeniden tekbir etmek için 'Allahu ekber!' diyerek saygı ve tazimin bir ileri aşamasına, yani rükûa geçilir:

> Ey iman edenler! *Rükû edin*, secde edin, Rabb'inize ibadet edin, hayır işleyin ki kurtuluşa eresiniz. (Hacc: 77)
> Onları *rükûa varırken*, secde ederken görürsün. Allah'tan lütuf ve rıza isterler. Yüzlerinde secdelerin izinden nişanları vardır. (Fetih: 29)

Ayakta durarak huşû içinde kıyamda bulunmak, tapınmanın ilk aşaması; rükû ederek Allah'ın ululuğu ve yüceliği karşısında kendi aczini ve zaafını itiraf etmek, kulluk eyleminin ikinci aşaması, secde ise son aşamasıdır; kul, Rabb'ine karşı hürmetini kıyamdakinden biraz daha ileri seviyede göstermek istiyorsa, saygı ile eğilip rükûa varmalıdır. Rükû etmek, mü'minin ayırtedici vasıflarından biridir:

> O mü'minler namazlarını kılarlar, zekatlarını verirler ve *onlar rükû edenlerdir.* (Mâide: 55)
> Namazınızı kılın, zekatınızı verin ve *rükû edenlerle beraber rükü edin!* (Bakara: 43)

Mü'minin, alemlerin Rabbi olan Allah'ın karşısında eğilmesi; O'nun azameti, gücü ve kudreti karşısında kendi güçsüzlüğünü, acizliğini ve zayıflığını itiraf etmesi anlamına gelir. Kafirler ve müşrikler ise, Allah'ın karşısında eğilmekten kaçınırlar ve bu yüzden cehennem azabını hak ederler; çünkü onlar, yeryüzünde ilahlık taslayan zavallı yaratıklar karşısında iki büklüm olmakta bir beis görmezler:

> O gün yalanlayanların vay haline!
> *Onlara; 'Allah'ın huzurunda rükû edin!' denildiği zaman rükû etmezler.*
> O gün yalanlayanlara çok yazık! (Mürselât: 47-49)

Rükû, yalnızca Allah'ı tazim etmek ve yüceltmek için yapılan bir eylem türü olup Allah'tan başkasına karşı yapılamaz. Yalnız Allah'ın huzurunda eğilmek, İslâm'ın mü'minlere kazandırdığı büyük bir onur ve şereftir. Namaz kılan bir mü'minin huşû içinde rükûa gitmesi; bir yandan Allah'a sınırsız bir sevgi ve bağlılık göstererek O'nu ululama anlamına gelirken, diğer yandan da insanların kendi güçleri ve kuvvetleri karşısında eğilip teslimiyet göstermelerini isteyen zorbalara karşı kesin bir cevap niteliği taşır. Alemlerin Rabbi

karşısında rükû eden bir kul adeta şöyle haykırmaktadır, yeryüzünün zorbalarına:

"Ben, sizin sahte ve geçici saltanatınız karşısında değil, yegane kuvvet ve galebe sahibi olan Allah'ımın huzurunda eğilirim".

Dolayısıyla, ilahi divana durarak namaz kılan bir kul, rükû eylemiyle tâğûtlara ve müstekbirlere karşı büyük bir zafer kazandığının şuurunda olmalıdır. Ca'fer b. Ebî Tâlib'in Habeş Necâşîsi karşısındaki tavrı, bu konuya ışık tutması bakımından ne kadar manidardır:

Habeşistan'a hicret eden müslümanların temsilcisi olarak Necâşî'nin huzuruna çıkan Hz. Ca'fer -Allah ondan razı olsun-, hiçbir eziklik duymadan vakur ve dimdik başıyla ona selam verir. Son derece kritik ve nazik bir durumla karşı karşıya bulunmalarına rağmen, en ufak bir yaranma ve yaltaklanma belirtisi yoktur davranışlarında. Necâşî şöyle seslenir:

-Niçin huzurumda eğilerek yer öpmediniz ve bana layık bir şekilde tazimde bulunmadınız?

Ca'fer b. Ebî Tâlib şu muhteşem cavabı verir:

-Biz, alemlerin Rabbi olan Allah'tan başkası karşısında eğilmez ve O'ndan başkasına secde etmeyiz. Cenab-ı Allah, bize bir Rasûl gönderdi ve zâtından başkasına secde etmemizi yasakladı. Peygamberimiz -aleyhisselam- da, cennet ehlinin tahiyyelerinin selam olduğunu bize haber verdi. Bunun için, sana aramızda kullandığımız o selamla hürmet ettik.[82]

İşte mü'min, Allah'tan başkası karşısında eğilip yerlere kapanmanın haram olduğunu haykıran Ca'fer'in ruh halini yaşayarak rükûa gitmelidir. Müslüman bilmelidir ki; dünyevi güç ve kuvvetlerin, para ve makam sahiplerinin, zalim veya adil yöneticilerin, kendilerine sevgi veya korkuyla bağlanılan başkan ve liderlerin, büyücü, sihirbaz ve sahtekar cibt'lerin[83] karşısında isteyerek ve tazimle eğilmek ya da secdeye kapanmak şirktir; zira bu davranışlar yalnızca Allah'a yapılır.

Mümin, Rabb'inin; "Ey iman edenler, rükû edin ve secde edin!" (Hacc: 77) emrine uyarak O'nun huzurunda eğilirken, rükûun bu engin anlamını duymak ve yaşamak zorundadır. Allah Rasûlü -salât u selam ona olsun- rükû esnasında, mü'minin bütün hücreleriyle Allah'a teslimiyet hali içinde bulunması gerektiğini, tavsiye buyurduğu veya bizzat okuduğu dualarla ortaya koymuştur.

İşte Rasûlüllah -sallallâhu aleyhi ve sellem-'in rükûda okuduğu tesbih ve dualardan bazıları:

سُبْحَانَ رَبِّيَ الْعَظِيمِ

Sübhâne Rabbiy'el-Azîm.[84]
(Azamet sahibi olan Rabb'imi -noksan sıfatlara sahip yaratıklara benzemekten uzak bilir- tesbih ederim).

سُبْحَانَكَ اَللّٰهُمَّ رَبَّنَا وَبِحَمْدِكَ اَللّٰهُمَّ اغْفِرْ لِي

Sübhâneke Allâhümme Rabbenâ ve bi-hamdike, Allâhümma'ğfirlî![85]
(Ey bizim Rabb'imiz olan Allahu zü'l-Celâl! Seni, yine sana mahsus olan hamd ile tesbih ederim. Allah'ım! Benim günahlarımı bağışla!)

اَللّٰهُمَّ لَكَ رَكَعْتُ وَبِكَ آمَنْتُ وَلَكَ أَسْلَمْتُ خَشَعَ لَكَ سَمْعِي وَبَصَرِي وَمُخِّي وَعَظْمِي وَعَصَبِي.

Allâhümme leke reka'tü ve bike âmentü ve leke eslemtü, haşe'a leke sem'î ve basarî ve muhhî ve azmî ve asabî.[86]
(Allahım! Senin için rükû ettim, Sana iman ettim. Sana teslim oldum. Kulağım, gözüm, beynim, kemiğim ve sinir sistemim Sana huşû etti).

سُبُّوحٌ قُدُّوسٌ رَبُّ الْمَلَائِكَةِ وَالرُّوحِ

Subbûhun, kuddûsün, Rabb'ül-melâiketi ve'r-rûh.[87]
(O, çok tesbih edilen ve çok takdis edilendir, meleklerin ve ruhun Rabbidir).

سُبْحَانَ ذِي الْجَبَرُوتِ وَالْمَلَكُوتِ وَالْكِبْرِيَاءِ وَالْعَظَمَةِ.

Sübhâne zi'l-ceberûti ve'l-melekûti ve'l-kibriyâi ve'l-azameti.[88]
(Zorlama ve tasarruf sahibi, kibriyâ ve azamet sahibi olan (Allahım)! Seni tesbih ederim).

Mümin, bu dualarla Rabbini tesbih ve tazim ettikten sonra, Rasûlüllah aleyhi's-salâtü ve's-selam'ın yaptığı gibi tekrar doğrulur ve rükûdan kalkarken "*Semi'Allâhu li-men hamideh*/Allah kendisine hamdedeni işitir!" der. Tamamen doğrulduğu zaman da "*Allâhümme Rabbenâ leke'l-hamd*/Ey Rabb'imiz olan Allah! Hamd Sanadır!"[89] diyerek, kendisini doğru yola ilettiği ve Rabb'ini rükû ile tesbih edebildiği için, ona hamd ü senâda bulunur.

Musallî, rükûdan doğrulduktan sonra, ayakta bir miktar beklerken, Rasûlüllah -sallallâhu aleyhi ve sellem-'in okuduğu şu duaları okuyabilir:

اَللّٰهُمَّ رَبَّنَا لَكَ الْحَمْدُ مِلْءَ السَّمٰوَاتِ وَمِلْءَ الْأَرْضِ وَمِلْءَ مَاشِئْتَ مِنْ شَيْءٍ بَعْدُ.

Allâhümme Rabbenâ ve leke'l-hamdü mil'e's-semâvâti ve mil'e'l-ardı ve mil'e mâ şi'te min-şey'in ve ba'dü.[90]
(Ey Rabbimiz olan Allah! Hamd Sana mahsustur; gökler dolusu, yerler dolusu, bunlardan ötede ne yaratmayı dilediğinse hepsinin dolusu...)

Bu duaya 'ba'dü'den itibaren şu da eklenebilir:

Ehl'es-senâi ve'l-mecdi, ehakku mâ kâle'l-'abdü ve küllünâ leke 'abdün, Allâhümme la-mâni'a limâ a'tayte ve lâ-mu'tıye limâ-mena'te ve lâ-yenfe'u ze'l-ceddi minke'l-ceddü.[91]
(Ey övgü ve şeref sahibi! Kulun söylediği en güzel şeye en çok layık Sen'sin ve hepimiz Sana kuluz. Senin verdiğine mani olacak yok, vermediğini de verecek yok. İtibar sahiplerine Sen'in yanında itibarları fayda sağlamaz).

Ayrıca şu dua da okunabilir:

اَللّٰهُمَّ طَهِّرْنِى بِالثَّلْجِ وَالْبَرْدِ وَالْمَاءِ الْبَارِدِ، اَللّٰهُمَّ طَهِّرْنِى مِنَ الذُّنُوبِ وَنَقِّنِى مِنْهَا كَمَا يُنَقَّى الثَّوْبُ الْأَبْيَضُ مِنَ الْوَسَخِ.

Allâhümme tahhirnî bi's-selci ve'l-berdi ve'l-mâ'i'l-bâridi. Allâhümme tahhirnî mine'z-zünûbi ve nekkınî kema yünekka's-sevbü'l-ebyadu mine'l-vesahi.[92]
(Allahım! Beni kar ile, dolu ile, soğuk su ile temizle! Allahım! Beyaz elbise kirden nasıl temizlenirse, beni de günahlarımdan ve hatalarımdan öylece temizle!)

Rifâ'a b. Râfi' -Allah ondan razı olsun-, 'Semi'Allâhu limen-hamideh.' den sonra, aşağıdaki ibareyi söyleyince; Rasûlüllah -sallallâhu aleyhi ve sellem- ona, "Otuz küsur melek gördüm, senin o sözünü daha evvel yazmak için yarışıyorlardı." diyerek müjde verdi:

رَبَّنَا لَكَ الْحَمْدُ حَمْدًا كَثِيرًا طَيِّبًا مُبَارَكًا فِيهِ.

Rabbenâ ve leke'l-hamdü, hamden kesîran, tayyiben, mübâreken fîh.[93]
(Rabbimiz! Hamd -çok, temiz ve mübarek kılınan hamd- Sana'dır!)

Bu mübarek duaları okuduktan sonra, mü'min Rabb'ine daha fazla tazimde bulunmak ve O'na daha yakın olmak ih-

tiyacı duyacaktır. İşte bu noktada kulu Rabb'ine en çok yaklaştıran secdeye kapanma eylemine sıra gelmiştir:

Allah'a Yaklaşmak İçin Secde

Kıyam ve rükûdan sonra, tevazu ve tezellülün en son noktası olan secdeye varılır. Kibrin ve gururun, yerini sonsuz bir teslimiyete terkettiği kutlu bir eylemdir secde... Kulun Allah'a en yakın olduğu, tüm benliğiyle Rabb'ine teslim olduğu vecd hali... Nefsin hiçe sayıldığı, gururun ayaklar altına alındığı, en şerefli uzuv olan başın yere serildiği; ama o oranda da Allah Azze ve Celle'nin yüceltildiği, tekbir ve tesbih edildiği bir mübarek an...

Secde et ve (Rabb'ine) yaklaş! (Alak: 19)

Kişi, ister Allah'ın huzurunda yere kapansın, isterse bir başkasının; bu hal, mutlak bir boyun eğmeyi ve kesin bir bağlılığı ifade eder. Öyle ki, secde eden kişi (sâcid) kim için ve kimin karşısında başını yere koyuyorsa, o makama karşı hudutsuz bir saygı ve nihayetsiz bir muhabbet besliyor demektir. Bu saygı ve tazim, ister korkudan kaynaklansın, isterse de derin bir hayranlık duygusundan, durum değişmez. Bir makamı veya şahsı göklere çıkarıp yüceltmenin secdeden daha ileri ve daha aşırı bir biçimi düşünülemez. Makam sahipleri, karşılarındaki insanların, kendilerini en iyi bir şekilde böyle ululayacaklarını bildikleri için secde ile tazim edilmekten pek hoşnut olurlar. Firavunlar, Nemrutlar ve onların çağdaş takipçileri, insanların saygıyla karşılarında eğilmelerini ve hatta yere kapanmalarını istemişler ve böylece mabud haline gelmişlerdir. Bu yüzdendir ki, İslâm dini, Allah'tan başkasına secde etmeyi şer'an küfür saymıştır; çünkü, yalnız ve yalnız Allah için secdeye kapanılır. Yüceltilmeye, tazimde bulunulmaya layık yegane makam Allâhu Azîm'uş-Şan'dır.

> Mescidler (yahut mescedler/secdeler veya secde azaları) yalnızca Allah'a mahsustur. Öyleyse Allah ile beraber başka hiçbir şeye (ve kimseye) kulluk etmeyin! (Cin: 18)

Bu âyette geçen *mesâcid* tabiri, asıl itibariyle 'mescidler' anlamındaysa da, bir başka kırâette *mesâced* şeklinde okunmuştur. Bu ise, *mescedler* demektir ki; secde, secde uzvu veya secde mekanı manalarına gelir. Dolayısıyla bu ayeti şöyle anlayabiliriz: "*Secdeler ve secde azaları Allah'a aittir; öyleyse Allah'tan başkasına secde etmeyin!*"

Sa'îd b. Cübeyr -Allah ondan razı olsun- bu âyet hakkında şöyle demiştir: "Secde azaları olan mescedler Allah'ındır, yani Allah'ın mahlukudur. Dolayısıyla, onlarla Allah'tan başkasına secde etmeyin! Aklını kullanan Allah'tan başkasına secde etmez".[94]

Rasûlüllah -aleyh'is-salâtü ve's-selâm- secde azalarını şöyle açıklamıştır: "Yedi kemik (aza) üzerine secde etmekle emrolundum: (Biri) alın -eliyle burnunu da işaret etti-, (ikisi) eller, (diğer ikisi) dizler, (ikisi de) ayak uçları".95

Allah'ın, kullarına en büyük ihsanlarından biri olan vücut azaları, nimetlere nankörlük edip küfretmek için değil, şükretmek için kullanılmalıdır. Sadece secde azaları değil, göz, kulak, ağız, dil... hepsi Allah'ın emrine râm olmalı, helâllere yönelmeli, haramlardan sakınmalıdır. Nitekim, kul bu azalarıyla kıyamda bulunur, rükû ve secdeye gider; iliklerine varıncaya kadar herşeyiyle Allah'a huşû ve hudûda bulunur. Rükû ve secde esnasında yapılan dualarda, mü'minin tüm azalarıyla Allah'a teslimiyeti ifade edilir.

Yüce Allah'ın yarattığı bu vücut azaları, yine Allah'ın yarattığı aciz yaratıkları tazim etmek için kullanılmaz. Bu, Hâlik-ı zü'l-Celâl'e karşı nankörlük ve küfür demek olur. Allah'tan başkasının huzurunda saygıyla divan durulamayacağı gibi, kula kulluk etmek için rükû ve secdeyi hatırlatan reveranslarda da bulunulamaz. Bu tür davranışlar, eşref-i mah-

lukat olan insan için bir züldür.

Mü'min, Allah'ın yarattığı basit varlıklar karşısında eğilip yere kapanmak gibi bir zillete katlanamaz. O, yalnız ve yalnız Allah'ı secdeye layık bilir ve o, sadece yüce Rabb'inin huzurunda kendisini hor ve hakir kılmak için secdeye kapanır. En şerefli azası olan yüzünü, insanların üzerinde gezinip tepindikleri toprağa sürerek, kendisini işte şu topraktan yaratan Yaratıcı'nın karşısında ne kadar basit ve aciz olduğunu hatırlar. Mü'min, kendisini yalnızca Azîz ve Mütekebbir olan Rabb'inin huzurunda zelil hisseder.

İşte bu noktada, insanın alnını toprağa sürmesi ile secdenin derin anlamı arasındaki sıkı bağ karşımıza çıkar: Kul, her aynaya bakışında gururla ve beğenerek seyrettiği şerefli başını, secde anında toprağa koymakla, menşeini hatırlayıp kendine dönmekte ve şu çok değer verdiği vücudunu değersiz bir nesneden yaratarak ona şekil ve biçim veren yüce Halik'a yönelmektedir. Böylece; topraktan yaratıldığını ve yine toprak olacağını, Allah'tan geldiğini ve tekrar Allah'a döneceğini hatırlayarak Rabb'ine daha yakın hissetmektedir kendisini.

> Allah sizi *yerden* bir ot gibi bitirdi.
> Sonra sizi oraya döndürür ve yine oradan çıkarır. (Nûh: 17-18)
> Yarattığı herşeyi güzel yaratan, insanı başlangıçta çamurdan yaratan, sonra onun soyunu bayağı bir suyun özünden yapan, sonra onu şekillendirip ruhundan ona üfleyen Allah'tır. Size kulaklar, gözler, kalpler verilmiştir. Öyleyken pek az şükrediyorsunuz. (Secde: 7-9)

Bu arada hatırlatmalıyız ki, cihanın efendisi olan Hz. Muhammed -sallallâhu aleyhi ve sellem- çoğu kez kuru ve sert toprağa, bazan da hasıra secde ederdi. Bir keresinde çamurlu ve ıslak olan zemine secde ettiğinden, mübarek başını secdeden kaldırdığında alnından çamurlu sular damladığı görülmüştü.[96]

O halde musallî, kendisini Allah'ın huzurunda daha zelil ve hakir hissetmek için, kıymetli, süslü-püslü halı veya seccadeler yerine; taş, toprak, hasır, tahta veya basit ve sade bir bez üzerine secde etmelidir. Çünkü, Allah'ın en güzel biçimde şekillendirdiği, göz ve kulakla süslediği başını, ancak böyle bir zemine koyarak kendisini küçültebilir.

Huzeyfe -Allah ondan razı olsun-, Nebi -aleyhisselam-'dan şu hadîsi nakletti:

> Bir kulun yaptığı işlerden Allah'ın en çok hoşuna giden, namazda yüzünü toprağa koyarak secde etmesidir.[97]

Ebû Zer ise -Allah ondan da razı olsun-; Rasûlüllah -sallallâhu aleyhi ve sellem-'in şöyle buyurduğunu söyledi:

> Hiçbiriniz namaz kılarken alnındaki tozu toprağı silmesin; çünkü rahmet onu karşılıyor.[98]

Secde ile toprak arasındaki bu ilişki iyice düşünüldüğünde, kişinin Rabb'ine ne denli yakın olduğu daha iyi anlaşılacaktır. Namazla ulaşılmak istenen amaç, işte kulun Rabb'ine en yakın bulunduğu bu secde anında saklıdır, diyebiliriz. Bu bakımdan Rasûlüllah -sallallâhu aleyhi ve sellem- şöyle buyurmuştur:

> Secde hali, kulun Rabb'ine en yakın olduğu andır. İşte orada çok dua ediniz![99]

O halde, secdede bol bol Allah'ı zikredip O'na hamd ü senâda bulunulmalıdır. Yüce Rabb'imizi tesbih ve tenzih ederek; duayı, tevbe ve istiğfarı çoğaltmalıdır. Rasûlüllah -sallallâhu aleyhi ve sellem-'in secdede okuduğu şu tesbih ve dualar, secdede duayı çoğaltmamız için ne güzel örneklerdir:

سُبْحَانَ رَبِّيَ الْأَعْلَى.

Sübhâne Rabbiy'el-A'lâ.[100]
(En yüce olan Rabb'imi tesbih ederim).

سُبُّوحٌ قُدُّوسٌ رَبُّ الْمَلَائِكَةِ وَالرُّوحِ.

Subbûhun, kuddûsün, Rabb'ül-melâiketi ve'r-rûh.[101]
(O çok tesbih ve takdis edilendir. O meleklerin ve ruhun Rabb'idir).

سُبْحَانَكَ اَللّٰهُمَّ وَبِحَمْدِكَ لَآ إِلٰهَ إِلَّا أَنْتَ.

Sübhâneke Allâhümme ve bi-hamdike, lâ ilâhe illâ ente.[102]
(Ey Allah'ım! Sen'i tesbih ederim ve Sana hamdederim. Sen'den başka ilah yoktur.

سُبْحَانَكَ اَللّٰهُمَّ رَبَّنَا وَبِحَمْدِكَ، اَللّٰهُمَّ اغْفِرْ لِى.

Sübhâneke Allâhümme Rabbenâ ve bi-hamdike, Allâhümma'ğfirlî![103]
(Ey bizim Rabb'imiz olan Allah! Sen'i hamd ile tesbih ederim. Allah'ım! Bana mağfiret et!)

سُبْحَانَكَ اَللّٰهُمَّ وَبِحَمْدِكَ وَأَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ،
فَاغْفِرْ لِى فَإِنَّكَ أَنْتَ التَّوَّابُ.

Sübhâneke Allâhümme ve bi-hamdike, estağfiruke ve etûbü ileyke, fa'ğfirlî, fe-inneke ente't-Tevvâb!.[104]
(Sen'i tesbih ederim ey Allah'ım! Sana hamdederim, Sen'den mağfiret dilerim. Sana tevbe ettim, öyle ise Sen de bana mağfiret et; zira Sen tevbeleri kabul edensin).

اَللّٰهُمَّ اغْفِرْ لِى ذَنْبِى كُلَّهُ، دِقَّهُ وَجُلَّهُ وَأَوَّلَهُ وَآخِرَهُ،
وَعَلَانِيَتَهُ وَسِرَّهُ.

Allâhümma'ğfirlî zenbî, küllehû ve dikkahû ve cüllehû ve

evvelehû ve âhirahû ve 'alâniyyetehû ve sirrahû.[105]
(Allah'ım! Bütün günahlarımı, küçüğünü ve büyüğünü, öncekini ve sonrakini, açığını ve gizlisini affet!)

اَللّٰهُمَّ لَكَ سَجَدْتُ، وَبِكَ آمَنْتُ، وَلَكَ أَسْلَمْتُ، سَجَدَ وَجْهِي لِلَّذِي خَلَقَهُ فَصَوَّرَهُ فَأَحْسَنَ صُوَرَهُ، فَشَقَّ سَمْعَهُ وَبَصَرَهُ: فَتَبَارَكَ اللّٰهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ.

Allâhümme leke secedtü ve bike âmentü ve leke eslemtü, secede vechî li'llezî halakahû ve savverahû ve şakka sem'ahû ve basarahû, tebârek'Allâhu ahsen'ül-hâlikîn.[106]
(Allah'ım! Sana secde ettim, Sana iman ettim, Sana teslim oldum. Yüzüm, kendisini yaratana, ona şekil verene, onda göz ve kulak açana secde etti. Yaratanların en iyisi olan Allah ne mübarektir).

اَللّٰهُمَّ أَعُوذُ بِرِضَاكَ مِنْ سَخَطِكَ، وَأَعُوذُ بِمُعَافَاتِكَ مِنْ عُقُوبَتِكَ: وَأَعُوذُ بِكَ مِنْكَ لَا أُحْصِي ثَنَاءً عَلَيْكَ أَنْتَ كَمَا أَثْنَيْتَ

Allâhümme e'ûzü bi-rızâke min sehatike ve e'ûzü bi-mu'âfâtike min-'ukûbetike ve e'ûzü bike minke, lâ uhsî senâen 'aleyke ente kemâ esneyte 'ala nefsike.[107]
(Allah'ım! Gazabından rızana, ukûbetinden afiyetine ve Sen'den Sana sağınırım. Sen'in medhini sayamam. Sen kendi medhettiğin gibisin).

Musallî (namaz kılan), yukarıdaki dua ve tesbihlerden dilediğini okuyup secdenin hazzını taddıktan sonra, bir miktar nefes almak ve tekrar secdeye kapanmak için istemeyerek doğrulur. İkinci kez secde anının mutluluğunu yaşamak için dinlendiği sırada boş durmaz. Rasûlüllah -sal-

lallâhu aleyhi ve sellem-'in yaptığı gibi, iki secde arasını uzatarak yine dua eder:

رَبِّ اغْفِرْ لِى رَبِّ اغْفِرْ لِى.

Rabbi'ğfirlî, Rabbi'ğfirlî![108]
(Rabbim! Benim günahlarımı bağışla! Rabbim! Benim günahlarımı bağışla!)

اَللّٰهُمَّ اغْفِرْ لِى وَارْحَمْنِى وَاجْبُرْنِى وَارْفَعْنِى وَارْزُقْنِى وَاهْدِنِى وَعَافِنِى وَارْزُقْنِى.

Allâhümma'ğfirlî, ve'rhamnî, ve'cbürnî, ve'rfa'ni, ve'hdinî, ve'âfinî ve'rzuknî![109]
(Ey Allah'ım! Beni bağışla, bana merhamet et, bana ihsanda bulun, beni yücelt, beni hidayete erdir, bana afiyet ver ve beni rızıklandır!)

Şimdi, artık ikinci kez secdeye gitmenin zamanıdır. Kul, 'Allâhu ekber!' diyerek tekrar Rabb'ine yaklaşmanın heyecanını yaşar.

Bu noktada aklımıza şöyle bir soru takılmaktadır: Neden her rekatte bir değil de iki kez secdeye kapanırız? Bu konuda bazı yorumlar yapılmıştır:

Birinci secde, topraktan yaratıldığımıza; ikinci secde ise yine toprağa döneceğimize işarettir. Böylece, secde ile toprak arasındaki bağ tekrar karşımıza çıkmaktadır.

Başka bir yorum da şöyledir: Şeytan bir secde ile emrolundu ve o bunu yapmadı. Biz ise, şeytanın bu davranışına karşı, iki kez secde ederek şeytana tepkimizi belirtirken Rabb'imize daha çok yaklaşmış oluruz.[110]

Secde hali, Rabb'imizin en çok hoşuna giden bir ibadet olmasına karşın, şeytanın ve onun temsilcilerinin de en fazla nefret ettikleri bir eylemdir; çünkü secde; kulun yal-

nızca Rabb'ine tahsis ettiği bir davranış biçimi olmakla kalmaz, aynı zamanda şeytana ve taraftarlarına karşı da bir başkaldırı niteliği taşır.

Azgın bir saptırıcı olan şeytanın, Allah'ın kullarına yaklaşıp sokulma fırsatı bulamadığı iki cihetten biri de secdedir. A'râf suresinin 16 ve 17. âyetlerini tefsir ederken Râzî şu açıklamayı yapar:

İblis şöyle yemin etmişti:

"Öyle ise" dedi; "beni azdırmana karşılık, and içerim ki, ben de onları saptırmak için senin doğru yolunun üstüne oturacağım. Sonra onların önlerinden, arkalarından, sağlarından, sollarından onlara sokulacağım ve çoklarını şükredenlerden bulamayacaksın". (A'râf: 16-17)

Bunu işiten melekler, şu aciz insanların hallerine acıyarak Allah'a şöyle niyazda bulundular:

"İlahımız! İnsan, şeytanın bu dört yönden saldırısı ve kuşatması karşısında nasıl kurtulabilir?"

O zaman Allahu Teâlâ onlara şunu vahyetti:

"Şüphesiz insanlar için biri yukarı, biri de alt taraf olmak üzere iki cihet açık kalmıştır: Kul, hudû (tevazu) ile duada ellerini yukarı kaldırdığı ve huşû (korku ve saygı) ile alnını yere koyduğu zaman, ben onun yetmiş senelik günahını mağfiret ederim".[111]

Şu halde, şeytan ve taraftarlarının amansız saldırılarına karşı bizi koruyacak iki kalkanımız var: *Dua ve secde...* Bu yüzden Rasûlüllah -aleyh'is-salâtü ve's-selâm-'ın tavsiye buyurduğu ve uyguladığı gibi secdeyi ve secde esnasındaki duayı çoğaltmak gerekir.

Kıyam, rükû ve iki secdenin tamamlanmasından sonra, bir 'rekat' gerçekleşmiş olur. Musallî, ikinci rekatı eda etmek için 'Allâhu ekber!' ile yeniden ayağa kalkar, kıyam eder. İkinci rekat da kıyam, rükû ve secdelerin yerine getirilmesiyle tamamlanınca 'teşehhüd'e oturur. Bu oturuş (ka'de), iki

rekatlı namazlarda, ikinci rekatın sonunda bir kez, dört rekatlı namazlarda ise, ikinci ve dürdüncü rekatlardan sonra olmak üzere iki kez gerçekleşir.

Teşehhüd: Allah Teâlâ ile Sohbet ve Selamlaşma (Mi'râc)

Kıyam, rükû ve secde merhalelerini sırayla ve başarıyla geçen kul, teşehhüd için oturduğunda; arada hiçbir vasıta ve aracı bulunmaksızın, doğrudan doğruya ve şahsen Allah Azze ve Celle ile muhatap olmuş demektir. Nebiyy-i Ekrem'in -salât ve selam onadır- Allahu Teâlâ ile Mirac'da gerçekleştirdiği sohbet ve selamlaşma; *mü'minin miracı* olan namazın teşehhüd aşamasında, kul ile Allah arasında vukubulur. Bu yüzdendir ki, Mirac'da Allah ile Rasûlü arasında geçen konuşmanın bir bölümü, Rasûlüllah -sallallâhu aleyhi ve sellem-'in ashabına kelime kelime öğrettiği şekilde okunarak tekrar edilir.

İmam Gazâlî, namaz kılan bir mü'minin, teşehhüd esnasında tahiyyat'ı okurken şu duygular içinde bulunmasını tavsiye eder:

> Allah'ın huzurunda olduğunun şuuruna vararak tazim ve hürmetle otur. Tahiyyat'ı oku: Mülkün, temiz ahlakın ve salavâtın Allah'a ait ve O'na mahsus olduğunu, kalbinden inanarak dilin ile ilan et, açıkla! Peygamber -aleyhisselam-'ı kalbinde düşünerek ona selam ver ve onun da, daha mükemmel bir şekilde sana selam vereceğine inan. Sonra, sana ve bütün salihlere de selam ver ve buna mukabil, bütün salihler sayısınca Allah'ın da sana selam vereceğini, yani rahmet edeceğini düşün. Sonra, Allahu Teâlâ'nın birliğine ve Peygamber'in nübüvvetine şehadet et... Son teşehhüdde, Rasûlüllah'a salât ü selamdan sonra, kabul edileceğine yürekten inanarak dua et! Anne-babanı ve diğer mü'minleri de bu samimi dualarında ihmal etme, unutma!.. Selam verirken, hazırda bulunanlara ve meleklere selam vermeye niyet et... ve namazını sona erdir.[112]

Tahiyyât'ın en sahih ve meşhur olanı İbn Mes'ud'un rivayet ettiğidir:

اَلتَّحِيَّاتُ لِلّٰهِ، وَالصَّلَوَاتُ، وَالطَّيِّبَاتُ، اَلسَّلَامُ عَلَيْكَ أَيُّهَا النَّبِيُّ وَرَحْمَةُ اللّٰهِ وَبَرَكَاتُهُ، اَلسَّلَامُ عَلَيْنَا وَعَلٰى عِبَادِ اللّٰهِ الصَّالِحِينَ، أَشْهَدُ أَنْ لَآ إِلٰهَ إِلَّا اللّٰهُ، وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ.

et-Tahiyyâtü li'llâhi ve's-salavâtü ve't-tayyibâtü; es-selâmü 'aleyke eyyüh'en-nebiyyü ve rahmetu'llâhi ve berekâtühû; es-selâmü 'aleynâ ve 'alâ 'ıbâdi'llâhi's-sâlihîn. Eşhedü en-lâ ilahe illa'llah ve eşhedü enne Muhammeden 'abdühû ve Rasûlüh.[113]

(Tahıyyeler -her türlü tazim ve saygı-, salâtlar -tüm ibadetler ve namazlar- ve tayyibeler -tüm övücü, güzel sözler- Allah'a mahsustur. Selam, Allah'ın rahmeti ve bereketi senin üzerine olsun, ey Peygamber! Selam (bütün peygamberler sınıfına dahil olan) bizim ve Allah'ın salih kullarının üzerine olsun! Ben şehadet ederim ki, Allah'tan başka ilah yoktur. Yine ben şahadet ederim ki, şüphesiz Muhammed O'nun kulu ve Rasûlü'dür).

Tahiyyât okunurken, bu cümlelerin, Allah ile Rasûlü arasında geçen konuşma ve selamlaşmaya ait kelimeler olduğu hatırlanmalı ve miracın heyecanı kalben ve bedenen yaşanmalıdır:

Mirac gecesi, Rasûlüllah -sallallâhu aleyhi ve sellem-, Allahu Teâlâ'yı şu sözlerle över. (Mü'min de aynı heyecanı duyarak bu sözleri tekrarlar):

"Bütün tazim ve saygılar, tüm ibadetler ve namazlar, tüm övücü ve güzel sözler sana özgüdür ey Allahım!"

Bunun üzerine Allahu Teâlâ, Nebiyy-i Ekrem'ine iltifatta bulunur:

-"Selam senin üzerine olsun ey Peygamber! Allah'ın rahmeti ve bereketi de..."

Bu cümleleri tekrar etmekle, mü'min, şu ilahi emrin gereğini de yerine getirmiş olur:

> Şüphesiz Allah ve melekleri, Peygamber'e hep salât ederler. Ey iman edenler! Siz de ona salât ü selam edin! (Ahzâb: 56)

Allahu Teâlâ'nın bu iltifat ve ikramını, Rasûl-i Ekrem -sallallâhu aleyhi ve sellem- şu sözleriyle umumileştirir:

-"Selam, bizim (bütün peygamberlerin) ve Allah'ın salih kullarının üzerine olsun!"

Biz de, bu ifadeleri tekrar ederken; selamı, Hz. Rasûl ile birlikte tüm peygamberlere, Allah'ın seçilmiş ve salih kullarına (Neml: 59) ve bütün meleklere teşmil etmeli ve bu samimi selamımızın karşılığını alacağımıza inanmalıyız.

Nihayet, Cebrail -aleyhisselam-, Allah ile Rasûlü arasındaki bu konuşmaya kelime-i şahadet getirerek iştirak etmiştir:

"Ben şahadet ederim ki, Allah'tan başka ilah yoktur ve yine şahadet ederim ki, şüphesiz Muhammed O'nun kulu ve Rasûlü'dür".[114]

Böylece, Mirac'ın heyecanını yaşayarak Allahu Teâlâ ile Rasûl-i Ekrem -aleyhisselam- arasında geçen konuşmaları tekrar eden mü'min, şahadet cümlesiyle imanını tazeler ve güçlendirir.

Şimdi sıra, Allahu Teâlâ'nın; "Ey iman edenler, ona salât ü selam edin!" (Ahzâb: 56) emrine uyarak, Rasûlüllah -sallallâhu aleyhi ve sellem-'in öğrettiği şekilde kendisine salât ü selam getirmeye gelmiştir.

Ancak, bu salât ü selamda İbrahim -aleyhisselam-'a da yer verilmelidir; çünkü Muhammed -aleyhisselam- şöyle buyurmuştur: "Ben, atam İbrahim'in duası, kardeşim İsa'nın müjdesi ve annemin rüyasıyım".[115]

Hz. İbrahim ve İsmail, Kabe'nin duvarlarını yükseltirken, Allahu Teâlâ'ya şöyle yalvarmışlardı:

Rabbimiz! Bizden kabul buyur! Şüphesiz sen işitensin, bilensin. Rabbimiz! Bizi sana teslim olanlar yap, neslimizden de sana teslim olan bir ümmet çıkar; bize ibadet yerlerimizi göster, tevbemizi kabul et; zira tevbeleri kabul eden, çok merhametli olan ancak sensin, sen!
Rabbimiz! Onlara kendi içlerinden, senin âyetlerini okuyacak, onlara kitap ve hikmeti öğretecek, onları temizleyecek bir elçi gönder! Her zaman üstün gelen, herşeyi yerli yerince yapan yalnız sensin, sen! (Bakara: 127-129)

İşte, Allahu Teâlâ onların bu duasını kabul ederek, kendi soylarından Hz. Muhammed -sallallâhu aleyhi ve sellem'i peygamber yaptı. Bu yüzdendir ki, Nebi -aleyhisselam-'a salât ü selam getirirken, İbrahim -aleyhisselam-'ı da unutmayız:

اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلٰى مُحَمَّدٍ وَعَلٰى آلِ مُحَمَّدٍ كَمَا صَلَّيْتَ عَلٰى إِبْرَاهِيمَ وَعَلٰى آلِ إِبْرَاهِيمَ إِنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ. اَللّٰهُمَّ بَارِكْ عَلٰى مُحَمَّدٍ وَعَلٰى آلِ مُحَمَّدٍ كَمَا بَارَكْتَ عَلٰى إِبْرَاهِيمَ وَعَلٰى آلِ إِبْرَاهِيمَ إِنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ.

Allâhümme salli 'alâ-Muhammedin ve 'alâ-âl-i Muhammedin kemâ salleyte 'alâ-İbrâhîme ve 'alâ-âl-i İbrâhîme, inneke Hamîdün, Mecîd.
Allâhümme bârik 'alâ-Muhammedin ve 'alâ-âl-i Muhammedin kemâ bârekte 'alâ-İbrâhîme ve 'alâ-âl-i İbrâhîme, inneke Hamîdün, Mecîd.[116]
(Ey Allah'ım! Muhammed'e ve Muhammed'in âline rahmet et! İbrahim'e ve İbrahim'in âline rahmet ettiğin gibi).
(Ey Allah'ım! Muhammed'e ve Muhammed'in âline bereket ver! İbrahim'e ve İbrahim'in âline bereket verdiğin gibi).

Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem-'e salât ü selamdan sonra, musallî için, kabul edileceğine inanarak samimiyetle Rabb'ine edilen güzel duaları okumak daha uygun olur:

Nebi -aleyhisselam-, teşehhüdden sonra şu dört şeyden Allah'a sığınılmasını tavsiye buyurdu:

اَللّٰهُمَّ إِنِّى أَعُوذُ بِكَ مِنْ عَذَابِ جَهَنَّمَ، وَمِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ، وَمِنْ فِتْنَةِ الْمَحْيَا وَالْمَمَاتِ، وَمِنْ شَرِّ فِتْنَةِ الْمَسِيحِ الدَّجَّالِ.

Allâhümme innî e'ûzü bike min-'azâb-i cehenneme ve min-'azâb'il-kabri ve min-fitnet'il-mahyâ ve'l-memâti ve min-şerr-i fitnet'il-Mesîh'id-Deccâl.[117]
(Allah'ım! Cehennem azabından, kabir azabından, hayatın ve ölümün fitnelerinden, Mesih Deccal fitnesinin şerrinden sana sığınırım).

Rasûlüllah -sallallâhu aleyhi ve sellem-'den şu dualar rivayet edilmiştir:

اَللّٰهُمَّ إِنِّى أَعُوذُ بِكَ مِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ، وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ فِتْنَةِ الدَّجَّالِ، وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ فِتْنَةِ الْمَحْيَا وَالْمَمَاتِ. اَللّٰهُمَّ إِنِّى أَعُوذُ بِكَ مِنَ الْمَأْثَمِ وَالْمَغْرَمِ.

Allâhümme innî e'ûzü bike min-'azâb'il-kabri ve e'ûzü bike min-fitnet'id-Deccâli ve e'ûzü bike min-fitnet'il-mahyâ ve'l-memâti. Allâhümme innî e'ûzü bike min'el-me'semi ve'l-mağrami.[118]
(Allah'ım! Kabir azabından, Deccal'in fitnesinden, hayatın ve ölümün fitnesinden sana sığınırım. Allah'ım! Günah ve borçlardan sana sığınırım).

اَللّٰهُمَّ اغْفِرْ لِى مَا قَدَّمْتُ وَمَا أَخَّرْتُ، وَمَا أَسْرَرْتُ وَمَا أَعْلَنْتُ، وَمَا أَسْرَفْتُ وَمَا أَنْتَ أَعْلَمُ بِهِ مِنِّى، أَنْتَ الْمُقَدِّمُ وَأَنْتَ الْمُؤَخِّرُ، لَآ إِلٰهَ إِلَّآ أَنْتَ.

Allâhümma'ğfirlî mâ-kaddemtü ve mâ-ahhartü ve mâ-esrartü

ve mâ-a'lentü ve mâ-esraftü ve ma ente a'lemü bihî minnî; ente'l-mukaddimü ve ente'l-muahhiru; lâ ilâhe illâ ente.[119]
(Allah'ım! Evvel işlediğim, sonra işlediğim, gizli ve açık işlediğim, israf ettiğim ve senin benden daha iyi bildiğin günahlarımı affet. Önde sensin, sonda sensin. Senden başka ilah yoktur).

Hz. Ebû Bekr -Allah ondan razı olsun-, Rasûlüllah -sallallâhu aleyhi ve sellem-'den kendisine namazın sonunda okuyacağı bir dua öğretmesini istediğinde, o şöyle buyurdu:

اَللّٰهُمَّ إِنِّى ظَلَمْتُ نَفْسِى ظُلْمًا كَثِيرًا وَلَا يَغْفِرُ الذُّنُوبَ إِلَّا أَنْتَ
فَاغْفِرْ لِى مَغْفِرَةً مِنْ عِنْدِكَ وَارْحَمْنِى إِنَّكَ أَنْتَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ.

Allâhümme innî zalemtü nefsî zulmen kesîran ve lâ-yağfir'uz-zünûbe illâ ente. F'ağfirlî mağfiraten min-'ındike ve'rhamnî inneke ente'l-ğafûr'ur-Rahîm.[120]
(Allahım! Ben nefsime çok zulmettim. Senden başka günahları affeden yok. Beni katından bir mağfiretle affet! Bana rahmet et! Muhakkak sen affedici ve merhamet edicisin).

Mü'min, bu dualar veya Kur'ân'da tavsiye edilen ya da Rasûlüllah -sallallâhu aleyhi ve sellem-'den rivayet edilen diğer dualardan dilediğini okuduktan sonra, nihayet namazını 'selam'la bitirir. Allah'ın Rasûlü -salât ve selam ona olsun-; "Namazın anahtarı temizlik, başlangıcı tekbir, bitişi ise selam'dır." buyurmuştur. Selamın en güzeli de '*es-Selâmü aleyküm ve rahmetullah*'tır.

Böylece mü'min, taptaze bir iman ve heyecan kazanarak ilahi alemden dünyevi aleme döner. Çevresindeki mü'minleri ve melekleri selamlayarak, Allah'a karşı olan görevini yerine getirmenin sevincini yaşar. O, namazın başından bu yana okuduğu âyetler ve dualar, yaptığı zikir, tesbih, hamd ve tekbirler ve sadece Allah'ın rızasını talep ederek yerine getirdiği, kıyam, rükû ve secdelerle gerçek bir inkılap yaşamış ve

enerjik bir inkılapçı haline gelmiştir. Bu devrimci heyecan, onun namazdan sonra ve gün boyu dua, zikir ve tesbihe devam etmesini ve Rabb'ini unutmamasını sağlar.

Namazın Sonundaki Zikir, Tesbih ve Dualar

Namazın bitiminde, selamdan sonra yapılacak dua ve zikirler hakkında Rasûlülah -sallallâhu aleyhi ve sellem-'den aktarılan bazı rivayetler şöyledir:

Rasûlülah -salât ve selam onadır-, selamdan sonra üç defa *estağfirullah* der, sonra da şöyle zikirde bulunurdu:

اَللّٰهُمَّ أَنْتَ السَّلَامُ وَمِنْكَ السَّلَامُ تَبَارَكْتَ يَاذَا الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ.

Allâhümme ente's-selâmü ve minke's-selâm. Tebârekte yâ ze'l-celâli ve'l-ikrâm".[122]
(Allah'ım! Sen Selam'sın ve selamet (emniyet) de senden gelir. Sen'in şanın yücedir, ey celâl ve ikram sahibi!)

Nebi -aleyhisselam-, Muaz'a namazın sonunda şu duayı yapmasını tavsiye etti:

اَللّٰهُمَّ أَعِنِّى عَلٰى ذِكْرِكَ وَشُكْرِكَ وَحُسْنِ عِبَادَتِكَ.

Allâhümme ü'ınnî 'alâ-zikrike ve şükrike ve hüsn-i ibâdetike.[123]
(Allahım! Sen'i zikretmek, sana şükretmek ve güzel ibadet etmek için bana yardım et!)

Nebi -aleyhisselam-'ın şu duaları yaptığı da rivayet edilmiştir:

لَآ إِلٰهَ إِلَّا اللّٰهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ، لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ، وَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ، لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللّٰهِ، وَلَا نَعْبُدُ إِلَّا إِيَّاهُ، لَهُ النِّعْمَةُ وَلَهُ الْفَضْلُ وَلَهُ الثَّنَاءُ الْحَسَنُ، لَآ إِلٰهَ إِلَّا اللّٰهُ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ وَلَوْ كَرِهَ الْكَافِرُونَ.

Lâ-ilâhe illallâhu vahdehâ lâ-şerîke leh. Leh'ül-mülkü ve leh'ül-hamdü ve hüve 'alâ-külli şey'in kadîr. La havle ve la kuvvete illa bi'llah. Ve lâ-na'büdü illâ iyyah. Lehün-ni'metü ve'lehül-fadlü ve'lehü's-senâ'ül-hasenü. Lâ-ilâhe illallâhu muhlisîne leh'üd-dîne ve lev-kerih'el-kâfirûn".[124]
(Bir olan Allah'tan başka ilah yoktur ve O'nun ortağı da yoktur. Mülk O'nundur, hamd de O'nadır. O herşeye kâdirdir. Güç ve kuvvet yalnızca Allah'ındır. O'ndan başkasına ibadet etmeyiz! O nimet, fazilet ve iyi övgü sahibidir. Allah'tan başka ilah yoktur. Hâlis olarak din O'na aittir; kafirler istemeseler de).

اَللّٰهُمَّ إِنِّى أَعُوذُ بِكَ مِنَ الْبُخْلِ، وَأَعُوذُ بِكَ مِنَ الْجُبْنِ، وَأَعُوذُ بِكَ أَنْ أُرَدَّ اِلٰى أَرْذَلِ الْعُمْرِ، وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ فِتْنَةِ الدُّنْيَا، وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ.

Allâhümme innî e'ûzü bike mine'l-buhli ve e'ûzü bike mine'l-cübni ve e'ûzü bike en-üradde ilâ-erzel'il-'umri ve e'zü bike min-fitnet'id-dünyâ ve e'ûzü bike min-'azâb'il-kabr.[125]
(Allah'ım! Cimrilikten sana sığınırım, korkaklıktan sana sığınırım, ömrüm uzayıp da perişan olmaktan sana sığınırım, dünya fitnesinden sana sığınırım ve kabir azabından sana sığınırım).

Rasûl-i Ekrem -sallallâhu aleyhi ve sellem- şöyle buyurdu: "Kim her namazın arkasında otuzüç defa '*Sübhânallah*', otuzüç defa '*elhamdülillah*, otuzüç defa '*Allâhu ekber*' der ve yüz adedini de:

لَآ إِلٰهَ إِلَّا اللّٰهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ، لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ.

"*Lâ-ilâhe illallâhu vahdehû lâ-şerîke leh; leh'ül-mülkü ve*

leh'ül-hamdü ve hüve 'alâ-külli şey'in kadîr." diyerek tamamlarsa, onun günahları deniz köpüğü kadar çok olsa bile, Allah onu affeder".[126]

Yine Nebi -aleyhisselam-; "Kim her namazın sonunda 'âyet'el-kürsî'yi okursa cennete girmesini, hayatta kalmasından başka hiçbir şey engelleyemez." buyurdu.[127]

Ayrıca Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem-, namazın sonunda Felak ve Nâs sureleri ile İhlas suresinin okunmasını tavsiye buyurdu.

DİPNOTLAR

1. *Envâr'ut-Tenzîl* (*Kur'ân-ı Kerim ve Yüce Meali*, Süleyman Ateş, s. 405'den naklen).
2. *Hak Dini Kur'ân Dili*, H. Yazır, c. 3, s. 2381.
3-4. *İslâm'da İbadet*, Kardâvî, s. 306-307 (Taberânî'den).
5. *Hadislerle Müslümanlık*, c. 4, s. 1391
6. Tirmizî, *Dua*, 3819; İbn Mâce, *Mukaddime*, 13.
7. *el-Ezkâr*, İmam Nevevî, s. 58-59.
8. Buhârî, *Ezan*, h. 12.
9. *Hak Dini-Kur'ân Dili*, E.H. Yazır, c. 2, s. 1669-1670.
10. Ayakların yıkanması ya da meshedilmesi, ihtilaflı bir konu olup bazı kıraât alimleri, *ercülekûm*'deki lâm harfini 'li', bazıları ise 'le' şeklinde esre veya üstün olarak okumuşlardır. *Ercülekûm* okuyanlar 'yıkama', *ercülikûm* okuyanlar 'meshetme' manasını daha bariz gördüler. Fakihlerin çoğu, yıkamanın farziyetine kâil olmakla beraber, İbn Abbas ve Enes b. Mâlik gibi sahabelerle tâbiînden bazıları ve İmâmiye meshin farziyetine kâildirler. Hasan-ı Basrî ve İbn Cerîr et-Taberî ise, mükellefin yıkamak veya meshetmek konusunda seçim hakkı olduğunu söylediler. (bkz. *Hak Dini-Kur'ân Dili*, E.H. Yazır, c. 2, s. 1584).
11. *a.g.e.* s. 1589
12. Temiz bir toprakla teyemmüm edilebileceği gibi, hiç toprağa bulaşmadan sadece taşla da teyemmüm olur. Şâfiî; "Az da olsa toprak bulaşmalı." der (*a.g.e.* s. 1589).
13. *el-Ezkâr*, İmam Nevevî, s. 42-43; *Fıkh'us-Sünne*, Seyyid Sâbık, c. 1, s. 54-55.
14. *Tefhîm'ül-Kur'ân*, Mevdûdî, c. 2, s. 27.
15. Müslim, *Salât*, h. 46
16. Bakara: 141.
17. Âl-i İmrân: 96.
18. Bakara: 125.

19. Bakara: 191.
20. Mâide: 97.
21. Bakara: 125; Hacc: 26.
22. *Hacc*, Ali Şeriati, s.4 3-48.
23. İhya, c.1, s. 410.
24. Al-i İmran: 14.
25. Müslim, *Tahâret*, h. 229.
26. *Mektûbât*, İmam Rabbânî, c. I, 186. mektup. s.72; *Zâd'ül-Meâd*, c. I, s. 139-140.
27. *Tâc*, c. I, s. 295, h. 456.
28. Mâûn: 4.
29. *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı, Tecrîd-i Sarih Tercemesi*, c. II. s. 697, h. 413 .
30. *el-Müntekâ*, c. I, s. 348, h. 838.
31. Müslim, *Salât*, h. 52.
32. *Zâd'ül-Meâd*, İbn'ül-Kayyım el-Cevzî, c. I, s. 143.
33. Tirmizî, 3824; *Kelim'üt-Tayyib*, İbn Teymiyye, s. 38; *Zâd'ül-Meâd*, c. I, s. 142.
34. *el-Ezkâr*, İmam Nevevî, s. 64-65. (6, En'am, 162)
35. Başlangıç duaları için bkz. *Kelim'üt-Tayyib*, s. 37-41; *Fıkh'us-Sünne*, c. I, s. 149-153; *Zâd'ül-Meâd*, c. I, s. 139-143; *Tecrîd-i Sarih Tercemesi*, c. II. s. 706-711.
36. bkz. A'râf: 16-17; En'âm: 112; Hacc: 52-53; Zuhruf: 36-38; Mücâdele: 19. Nâs: 1-6.
37. *İhyâu Ulûm'id-Dîn*, İmam Gazali, c.1, s.410.
38. *el-Ezkâr*, s.67-68. Ayrıca geniş bilgi için bkz. *İstiâze-Şeytan*, Dr. Yakup Çiçek-Fahreddin Yıldız.
39. İmam Nevevî'nin *el-Ezkâr*'ında (s. 73-75), konuyla ilgili şu açıklama vardır: "Azap ve şerden sığınmak için *'Allâhümme innî es'elüke'l-âfiyete*/ Allahım, Sen'den afiyet isterim.', tesbihle ilgili âyetlerde *'Sübhânehû ve Teâlâ*/O'nu tesbih ederim ve O yücedir.', *'Tebârekallâhu Rabb'ül-âlemîn*/ Alemlerin Rabbi olan Allah mübarektir.', *'Cellet azametü Rabbinâ*/ Rabb'imizin şanı büyüktür.' demek müstehabdır. Mesela, bazı âyetlerin okunmasından sonra şunların söylenmesi müstehabdır: "Allah hükmedenlerin en iyi hükmedeni değil midir?" (Tîn: 8) ayeti okununca, *'Belâ ve ene 'alâ-zâlike mine'ş-şâhidîn*/Evet, ben de buna şahadet edenlerdenim.' denir. "O ölüleri diriltmeye kâdir değil midir?" (Kıyâmet: 40) ayeti okununca, *'Belâ eşhedü*/Evet, ben şahitlik ederim.' denir. "Bundan sonra hangi söze inanacaklar?" (A'râf: 185) ayeti okunduğunda ise, *'Âmentü bi'llâhi*/Allah'a iman ettim.' denir. Yine "En yüce olan Rabb'inin adını tesbih et!" (A'lâ: 1) ayeti okunduğu zaman da *'Sübhâne Rabbiy'el-A'lâ*/En yüce olan Rabb'imi tesbih ederim.' denir.
40. *Hak Dini Kur'ân Dili*, Elmalılı Hamdi Yazır, c. VII., s. 5426-5428.

41. *İhyâu 'Ulûm'id-Dîn*, İmam Gazâlî, c. I, s. 455-456.
42. *Sıfâtu Salât'in-Nebiy*, el-Albânî, s. 104-105.
43. *a.g.e.*, s. 77.
44. İbn Mâce, c. IV, s. 136, h. 1347.
45. *İhyâu 'Ulûm'id-Dîn*, c. I, s. 799-800.
46. *Hz. Kur'ân*, Tayyar Altıkulaç, s. 33 (Beyhakî, *Şu'ab'ul-İmân*).
47. *Tecrîd-i Sarih Tercemesi*, c. XI., s. 247, h. 1783.
48. *İhyâu 'Ulûm'id-Dîn*, c. I, s. 467; ayrıca bkz. Ahmed, 4/409.
49. *a.g.e.*, c. I, s. 785
50. *Sıfâtu Salât'in-Nebiy*, s. 106
51. İbn Mâce, c. IV, s. 124, h.1339
52. Buhârî, *Fedâil'ül-Kur'ân*, 78.
53. *Riyâz'us-Sâlihîn*, c. I, s.486.
54. İbn Mâce, c. IV, s. 138-139, h. 1350
55. *İhyâu 'Ulûm'id-Dîn*, c. I, s. 800.
56. *a.g.e.*, c. I. s. 810.
57. *a.g.e.*, c. I, s. 804-807.
58. *Tanrı Buyruğu*, Ömer Rıza Doğrul, s. 6. (Hicr: 87'de şöyle buyurulur: "Andolsun! Biz sana (her namazda) okunup tekrarlanan yedi ayeti (Fatiha suresi) ve şu büyük Kur'ân'ı verdik").
59. Fıkh'us-Sünne, c. 1, s. 138
60. *el-Müntekâ*, İbn Teymiyye, c. I, s. 378, h. 887.
61. *Hak Dini Kur'ân Dili*, c. I, s. 43.
62. *Sözler*, Said Nursî, s. 11.
63. Bkz. *Tefsîr'ül-Mîzân*, Tabatabâî, c. I, s. 33-37.
64. *Allah*, Fahreddin Yıldız-Yakup Çiçek, s. 36-38; *Kur'ân-ı Kerim ve Yüce Meali*, Süleyman Ateş, Fatiha suresi ile ilgili açıklama.
65. *Hak Dini Kur'ân Dili*, c. I, s. 81-94.
66. *Kulluk*, İbn Teymiyye, s. 46.
67. *a.g.e.*, s. 44.
68. *a.g.e.*, s. 73
69. *a.g.e.*, s. 76-77.
70. *a.g.e.*, s. 77.
71. *Zâd'ül-Meâd*, c. I, s. 145-150; *Fıkh'us-Sünne*, c. I. s. 158-160.
72. *Berika*, el-Hâdimî, c. I, s. 159 (Taberânî).
73. *a.g.e.*, c. I, s. 166 (Tirmizî).
74. *Sıfâtu Salât'in-Nebiy*, el-Albânî, ilgili bölüm.
75. *İhyâu 'Ulûm'id-Dîn*, c. I, s. 477.
76. *Hadislerle Müslümanlık*, c. IV, s. 1479
77. *Hadislerle Müslümanlık*, M. Yusuf Kandehlevi, c.III, s. 1099; Ebû Dâvud, *Kitâb'ül-Edeb*, h. 5230.

78. *a.g.e.*, c. III, s. 1099.
79. *Hadislerle Müslümanlık*, c. III, s. 1100.
80. *Ölümsüz Müdafaa*, Ebûul-Kelâm Âzâd, s. 28.
81. Rasûlüllah -aleyhisselam- şöyle buyurdu: "Yahudilere muhalefet ediniz! Onlar ayakkabılarıyla ve mesleriyle namaz kılmazlar". (*Sıfâtu Salât'in-Nebiy*, s. 61). Buhârî, Müslim, Tirmizî ve Nesaî'de Enes (r.a)'den rivayet edildiğine göre, Nebi -aleyhisselam- ayakkabıları ile namaz kılardı (*Tâc*, c. I, s. 266).
82. *Müslümanlığın Medeniyete Hizmetleri*, Tâhir'ül-Mevlevî, c. II, s. 181.
83. bkz. Nisâ: 51.
84. el-Ezkâr, Nevevî, s. 76. ("Azîm olan Rabb'inin adını tesbih et!" -Vâkıa: 74, 96- ayeti nâzil olduğu zaman, Rasûlüllah, "Bunu rükûnuzda söyleyiniz!" buyurdu).
85. *Tecrîd-i Sarih Tercemesi*, Zebidî, c. II, s. 795.
86. *el-Ezkâr*, Nevevî, s. 76-77.
87-88. *a.g.e.*, s. 77.
89. *Tecrîd-i Sarih Tercemesi*, Zebidî, c. II, s. 788-790 ve 799-800.
90-91-92. *a.g.e.*, c. II, s. 800.
93. *a.g.e.*, c. II, s. 804-805.
94. *Hak Dini Kur'ân Dili*, c. VII, s. 5407-5408.
95. *Tecrîd-i Sarih Tercemesi*, c. III, s. 847-848.
96. *Sıfâtu Salât'in-Nebiy*, el-Albânî, s. 131-132.
97. *Terğîb ve Terhîb*, el-Münzirî, c. I, s. 516 (Taberânî'den rivayet).
98. *a.g.e.*, c. I, s. 514.
99. *Riyâz'us-Sâlihîn*, c. III, s. 82.
100. *Tecrîd-i Sarih Tercemesi*, c. II, s. 797. "Yüce olan Rabb'inin adını tesbih et!" (A'lâ: 1) ayeti nâzil olunca, Nebi -aleyhisselam-, "Bunu secdenizde söyleyiniz!" buyurdu.
101-102. *a.g.e.*, c. II. s. 797.
103. *el-Ezkâr*, s. 82.
104. *Tecrîd-i Sarih Tercemesi*, c. II, s. 797.
105. *el-Ezkâr*, s. 84.
106. *a.g.e.*, s. 82.
107. *a.g.e.*, s. 83.
108. *el-Ezkâr*, s. 86.
109. *Sıfâtu Salât'in-Nebiy*, s. 135.
110. *Namazın Sosyal Hayatımızdaki Yeri*, Ekrem Doğanay, s. 129.
111. *a.g.e.*, s. 131 (Fahruddin Râzî, *Tefsîr-i Kebîr*, IV/196).
112. *İhyâu 'Ulûm'id-Dîn*, c. I, s. 458-459.
113. *el-Ezkâr*, s. 92.
114. *Sünen-i İbn Mâce Tercemesi ve Şerhi*, c. III, s. 155.

115. *Hak Dini Kur'ân Dili*, c. I, s. 497.
116. *Sünen-i İbn Mâce Tercemesi ve Şerhi*, c. III, s. 167; *Fıkh'us-Sünne*, c. I, s. 179.
117. *Fıkh'us-Sünne*, c. I, s. 180.
118. *a.g.e.*, c. I, s. 180.
119. *a.g.e.*, c. I, s. 181.
120. *a.g.e.*, c. I, s. 181. Burada okunabilecek diğer dualar için ayrıca bkz: *a.g.e.*, ilgili bölüm ve *Kelim'üt-Tayyib*.
121. *a.g.e.*, c. I, s. 136-137.
122-123. *a.g.e.*, c. I, s. 184-185.
124. *a.g.e.*, c. I, s. 185.
125. *a.g.e.*, c. I, s. 189.
126. *Riyâz'üs-Sâlihîn*, Nevevî, c. III, s. 29.
127-128. *Fıkh'us-Sünne*, Seyyid Sâbık, c. I, s. 186.

Namaz ve Mü'min

Muhakkak namaz, fahşâ ve münkerden vazgeçirir. (Ankebût: 45)

A. Namazın İkamesi

Dosdoğru Namaz Kılmak

Şimdiye dek anlattıklarımız, namazı dosdoğru kılmak için gerekli ve elzem idi. Ancak, dosdoğru bir namaz için bunlar yeterli olmayacaktır. Namazın hakkıyla kılınması konusunda ölçü, Rasûlüllah -sallallâhu aleyhi ve sellem-'in; *Beni namaz kılarken gördüğünüz gibi namaz kılınız!*[1] hadîsi olmalıdır. Dosdoğru namaz; onun kıldığı, onun tanımladığı ve onun uygulama olarak gösterdiği namazdır.

Daha önceki bölümlerde, namazın özüne ve ruhuna ilişkin yaptığımız açıklama ve yorumlar; namaz kılanın imanını güçlendirmeye, tazelemeye, dinamizmini artırmaya ve kulluk bilincini hatırlatmaya yönelikti. Elbette, namaz ile ulaşılması gereken amaç da buydu. Kısaca; Allah'a lisanen ve bedenen tâatte bulunmanın ötesinde kalben ve ruhen ibadet etmek...

Ayrıca, hatırlatılması gereken bir diğer nokta da şudur ki; namazın 'dosdoğru' ve 'makbul' olabilmesi için şekle yönelik

bazı şartların da titizlikle yerine getirilmesi gerekir. Esasen, namazın derûnî ve ruhi boyutu, bir bakıma şeklî boyutu olmadan gerçekleşemez. Kıyam, rükû, sücud, ku'ûd gibi temel bedensel eylemler, hiç kuşkusuz derin ruhi ve psikolojik anlamlar içeren sembolik hareketlerdir. Bu bakımdan, Rasûl-i Ekrem -aleyhisselam-, namazın şekli ile alakalı çok önemli uyarılarda bulunmuştur:

> Rasûlüllah -sallallâhu aleyhi ve sellem- (bir gün) mescide girmişti. Bir başka adam da mescide girdi ve namaz kıldı. Sonra gelip Nebi -aleyhisselam-'a selam verdi. (Peygamberimiz) selamını aldıktan sonra, "Dön de namazını (yeni baştan) kıl; çünkü sen namaz kılmış olmadın!" buyurdu. O da dönüp (evvelce) kıldığı gibi namazı (tekrar) kıldı. Sonra gelip Nebiyy-i Ekrem'e selam verdi. Yine, "Dön de namazını (yeniden) kıl; çünkü sen namaz kılmış olmadın!" buyurdu. Bu üç kez oldu. (Nihayet) o kimse, "Seni hak ile gönderen Allah'a yemin olsun ki, bunun başka türlüsünü bilmiyorum. Bana doğrusunu öğret!" dedi. Bunun üzerine (Nebi -aleyhisselam-) şöyle buyurdu:
> *"Namaza durduğunda, önce tekbir al. Sonra Kur'ân'dan kolayına geleni oku! Sonra rükû'a var, eklemlerin yerli yerinde (mutmain) oluncaya kadar dur! Sonra başını kaldır, ayakta büsbütün doğruluncaya kadar dur! Sonra secdeye var, mutmain oluncaya kadar kal! Sonra başını kaldır, mutmain oluncaya kadar otur! Bunu namazının bütününde böyle yap!*[2]

Hadîste sözü edilen her hareketin mutmain olarak yapılması; o hareketler sırasında yapılan dua ve zikirlerin anlam kazanması bakımından elzemdir. Acele ile, daha rükû'a tam varmadan doğrulmak, tam doğrulmadan secdeye gitmek ve hemen secdeden kalkmak, daha oturmadan tekrar secdeye gitmek... Bütün bunlar, namazın şekli ve aslı olan beden-

sel unsurları eksik bıraktığı gibi, namazın manasını ve ruhunu da zedeler.

Nitekim, Rasûlüllah -sallallâhu aleyhi ve sellem-; namazda *horozun gagalaması gibi gagalamayı, köpek oturuşu gibi oturmayı ve tilki bakışı gibi sağa sola bakmayı* yasaklamıştır.[3]

Her konuda bize örnek olan Peygamberimiz'in -salât ve selam üzerine olsun-, namaz konusundaki titizliği ve dikkati de bizim için yegane örnek olmalıdır:

Âişe -Allah ondan razı olsun- şöyle dedi:

> Rasûlüllah -aleyhisselam- rükûa vardığı zaman başını ne yukarıya kaldırır, ne de aşağıya indirir, ikisinin arasında tutardı.[4]

Vâbısa b. Mabed -Allah ondan razı olsun- şöyle dedi:

> Rasûlüllah -sallallâhu aleyhi vesellem-'i namaz kılarken gördüm. Rükû ederken belini öyle düzgün tutuyordu ki; eğer üzerine su dökülmüş olsaydı, orada kalacaktı.[5]

Yine Âişe -Allah ondan razı olsun- şöyle dedi:

> Rasûlüllah -salât ve selam onadır- rükû'dan başını kaldırdığı zaman, iyice doğrulup ayakta durmadıkça secdeye gitmezdi ve secde edip başını kaldırdığı zaman da, iyice doğrulup oturmadıkça (ikinci) secdeye gitmezdi.[6]

Meymûne de -Allah ondan razı olsun- şöyle dedi:

> Nebi -aleyhisselam-, secde ettiği zaman kollarını (yanlarından) uzaklaştırırdı. Öyle ki, bir kuzu kollarının arasından geçmek isteseydi, geçebilirdi.[7]

Namazı Ayakta Tutmak

Kur'ân'da namaz kılmayı emreden âyetlerde 'kâme' fiilinden türeyen *ekîm'us-salâte', 'yukîmûn'es-salâte* vb. gibi ifadelerin kullanılması oldukça dikkat çekicidir. Allahu Teâlâ namazı

ikame lafzından başkasıyla emretmemiş, ondan başkasıyla da övmemiştir. 'Kâme' fiilinde, yine namaz kılmayı ifade eden *sallû-yusallûne* farklı olarak birtakım ilave anlamlar vardır.

İkame; "birşeyi kaldırıp dikmek, düzeltip doğrultmak, dosdoğru yapmak, özenle ve şartlarına riayet ederek uygulamak, devamlı ve itibarlı hale getirmek" anlamlarına gelir.[8]

Dolayısıyla, *namazı ikame etmek*; onu ta'dîl-i erkan ile rükunlarının hakkını vererek, huşû ve hudû içinde, dosdoğru bir şekilde kılmak ve hatta kıldırmak demek olur. Namaz için emr-i bi'l-ma'rufta bulunmak, ona engel olacak maniaları ortadan kaldırmak, başkalarına namazı hatırlatmak, emretmek ve öğretmek de namazı ikame kapsamına girer.

> Ailene namazı emret, kendin de ona devam edip sabret! (Tâhâ: 132)

Namazı itibarlı ve devamlı hale getirmek, insanları namazdan alıkoyan her türlü psikolojik ve fiilî baskıya karşı direnmek, mücadele etmek ve namazı sürekli koruyup muhafaza etmek de yine namazın ikamesi ile alakalıdır.

"Namaz din'in direğidir; onu terkeden şüphesiz dini yıkmış olur."[9] hadîsi açısından konuya bakarsak, namazı ikame etmek; dinin bu temel direğini, yani sütununu inşa edip dikmek, sapasağlam hale getirmek şeklinde de yorumlanabilir. Bir çadırın ayakta kalabilmesi için temel direğin, bir binanın yükselebilmesi için temel sütunların önemi ne ise, İslâm dini için de namaz odur. İslâm binasının temeli imanla atılacak, direk ve sütunları da namaz la dikilecektir.

Bu yüzdendir ki, Kur'ân ve sünnet, tevhid'den sonra ilk olarak namazı emretmiştir. (bkz: I. Bölüm)

Aşağıdaki âyetlerde, tevhid çizgisinde olanların namaz konusundaki hassasiyetleri vurgulanırken; daha sonraki sapıtan topluluğun en belirgin vasfı olarak da 'namazı zayi etmeleri' zikredilir:

> İşte bunlar, Allah'ın nimet verdiği peygamberlerden, Âdem neslinden, Nuh ile beraber gemide taşıdıklarımızın neslinden, İbrahim ve İsrâil (Yakub) neslinden yol gösterdiğimiz ve seçtiğimiz kimselerdir. Onlara Rahmân'ın âyetleri okunduğu zaman *ağlayarak secdeye kapanırlardı.* "Onlardan sonra yerlerine öyle bir nesil geldi ki, *namazı zayi ettiler* ve şehvetlerine uydular. Bunlar da azgınlıklarının cezasına uğrayacaklardır. (Meryem: 58-59)

Şu âyette ise, namazı ikame etmeyenlerin, nasıl dinlerini helak edip cehenneme sürüklendikleri açıkça ortaya konulur:

> Suçlulara sorarlar:
> 'Sizi cehenneme sürükleyen nedir?'
> Onlar derler ki: *'Biz namaz kılanlardan değildik.*
> 'Yoksula da yedirmezdik.
> 'Zevke dalanlarla birlikte dalardık.
> 'Ceza gününü de yalanlardık.
> 'Sonunda bu halde iken ölüm bize gelip çattı'. (Müddessir: 41-47)

Kısacası; namazı ikame etmek, din'i ikame etmektir; namazı terketmek ise din'i helak etmektir. Dolayısıyla, namazı İslâm dininin 'olmazsa olmaz' birincil ibadeti olarak bilmeli ve onu hakkıyla ikame etmeliyiz.

Namazın Sürekliliği

> Amellerin Allah'a en sevimli geleni, az da olsa sürekli ve devamlı olanıdır.[10]

Namazı ikame edebilmek; ancak onu sürekli, kesintisiz ve devamlı kılmakla mümkündür. Yüce Rabb'imizin namazla murat ettiği hikmet ve faydaların ortaya çıkması ve bunların bir ömür boyu kulun hayatını süslemesi için namaza kesintisiz devam etmek şarttır. Hiçbir şey onun kılınması için bir

engel teşkil etmez: Ne meşgale, ne iş, ne eş ve ne de savaş!

Namaz; her halde, her ortamda ve her durumda terkedilmemelidir:

Darlıkta da, bollukta da namaz!

Meşguliyette de, boşlukta da namaz!

Hastalıkta da, sıhhatte de namaz!

Savaşta da, barışta da namaz!

Fakirlikte de, zenginlikte de namaz!

Yolculukta da, evindeyken de namaz!

İhtiyarlıkta da, gençlikte de namaz!

Hâsılı; hiçbir bahane ve hiçbir gerekçe namazı terketmeyi gerektirmez.

Su mu bulamadınız? O halde teyemmüm edeceksiniz.[11]

Cami veya mescid mi bulamadınız? İşte tüm yeryüzü![12]

Yolculukta mısınız? O halde namazı kısaltır veya iki vakti birleştirebilirsiniz.[13]

Savaşta mısınız? O halde binekte, yahut yaya, yahut da nöbetleşe namaz kılarsınız.[14]

Hasta mısınız? O halde oturarak, yahut başınızla, yahut da gözünüzle namaz kılabilirsiniz.[15]

Özetle:

Bütün bu olumsuz durumlarda; Rabb'imizi unutmamak, O'nu zikretmek, O'na şükretmek, dua ve niyazda bulunmak ancak namazla mümkündür. Böylesi anlarda namaza devam edebilmek elbette bir sabır ve sebat işidir. Bu sebepledir ki yüce Allah sadece namazı emretmekle yetinmemiş; ona devam etmeyi, onu muhafaza etmeyi ve onun güçlüklerine sabredip göğüs germeyi de emretmiştir.

Şu âyetler, 'namaz'la 'sabır' arasındaki ilişkiyi ortaya koyması bakımından dikkate şayandır:

> Ailene namazı emret, kendin de o(nun güçlükleri)ne sabret! (Tâhâ: 132)

(Lokman, oğluna:) "Yavrum, namazı kıl, iyiliği emret, kötülükten vazgeçir ve (bu hususlarda) başına gelene sabret! Doğrusu bunlar azmedilmeye değer işlerdendir." (dedi). (Lokman: 17)

Sabırla ve namazla yardım dileyin; şüphesiz bu, huşû duyanlardan başkasına ağır gelir. (Bakara: 45)

Namaz; bir anlamda irade ve sabır eğitimidir. Bitmeden, tükenmeden, bir ömür boyu, her türlü psikolojik hal ve ortamda namaza devam edebilmek, Allah'tan hakkıyla korkan salih kulların vasfıdır. İşte böylesine kesintisiz bir namaz, mü'mini sabırlı, iradeli, azim ve sebat sahibi bir insan haline getirecektir.

Namaza devam etmek, sadece zor ve güç anlarda önem kazanan bir husus değildir. Huzur ve refah ortamında da namaza devam edebilmek, şüphesiz bir sabır ve sebat işidir. Hatta diyebiliriz ki; rahat, huzurlu ve imkanların bol olduğu ortam ve zamanlarda namazı muhafaza edebilmek, sıkıntılı ve meşakkatli anlarda namaza devam etmekten daha güç bir iştir.

Aşağıdaki âyetler, böylesi ortamlarda mü'minin namaz konusunda gösterebileceği gevşekliğe dikkatimizi çeker:

Onlar ki, yeryüzünde kendilerini yerleşik kılıp iktidar sahibi yaptığımız takdirde, *namazı ikame ederler...* (Hacc: 41).

Nice adamlar vardır ki, ne bir ticaret, ne de bir alışveriş, Allah'ı anmak, namazı ikame etmek ve zekatı vermekten kendilerini alıkoymaz. (Nûr: 37)

Allahu Teâlâ, kullarının hangi hallerde gevşeyip namazı ihmal edebileceklerini en iyi bilendir. İşte bu âyetlerde; iktidar sahibi olmanın, madden kuvvetli olmanın, alışveriş ve ticaretle meşgul olmanın, Allah'ı anmayı unutturabileceğine ve namazı ihmale sebep olabileceğine işaret vardır. Bu yüzdendir ki, Allah Azze ve Celle böyle ortada kalma ihtimali

olan namazlara özellikle titizlik gösterilmesini istemiştir:

> *Namazların hepsini ve hele 'salât-ı vustâ'yı muhafaza ediniz!* (Bakara: 238)

Ayette geçen *salât-ı vustâ*nın, ikindi namazı olduğu yolundaki görüş ve rivayetler kuvvetlidir. Bu da, meşgalelerin daha çok ikindi vaktine tesadüf etmesi ve böylece bu namazın ortada kalma ihtimalinin daha fazla olmasından kaynaklanmaktadır. Ancak, 'salât-ı vustâ'nın ikindi namazı olduğu kesin değildir. Kaldı ki, meşguliyet ve engeller diğer namazlara da tesadüf edebilir. Dolayısıyla denebilir ki; her şahıs için, engellerin çokluğu sebebiyle kılınması müşkil olan ve ortada kalan namaz hangisi ise, onun hakkında en efdal olan namaz ve 'salât-ı vustâ' da odur. Üstelik, ikindi dışındaki namazların da salât-ı vustâ olabileceği yolundaki rivayetlerin varlığı bu görüşü kuvvetlendirmektedir. Şu halde salât-ı vustâ, beş vakit namazdan biridir ve namaza itinayı temin için kesin olarak belirtilmemiştir.[16] Sözgelişi, sabah namazını en çok terkedip ortada bırakan birisi için, en efdal olan ve en fazla itina gösterilmesi gereken namaz, yani salât-ı vustâ sabah namazıdır.

Namazın Korunması

Meâric 34, Mü'minûn 9 ve En'âm 92 âyetlerinde mü'minlerin en belirgin vasıflarından biri olarak "*Onlar namazlarını korurlar.*" ifadesi geçer. Namazın dosdoğru kılınması, ayakta tutulması ve devamlılığına ilâveten bir de *muhafazası* sözkonusudur.

Meâric suresi bu bakımdan ilgi çekicidir:

> *Namaz kılanlar;*
> *-Ki onlar namazlarında davamlıdırlar.-*
> Mallarında belli bir hak tanıyanlar,

İsteyene ve mahrum kalmışa;
Ceza gününün doğruluğuna inananlar;
Rab'lerinin azabından korkanlar;
-Ki, Rab'lerinin azabından emin olunmaz.-
Mahrem yerlerini (ırzlarını) koruyanlar;
-Ancak eşlerine ve cariyelerine karşı müstesna, çünkü onlara birşey denemez.
Bundan ötesini arayanlar ise, onlar taşkınların ta kendileridir.-
Emanetlerine ve ahitlerine riayet edenler;
Şahitliklerini yapanlar;
Namazlarını koruyanlar.
İşte bunlar, cennetlerde ikramlara mazhar kılınırlar. (Meâric: 22-35)

Dikkat edilirse; 'musallîn'in yani namaz kılanların ilk vasfı olarak 23'te *namaza devamlılık* zikredildiği halde, son vasfı olarak 34'te bu kez *namazı korumak* yer almıştır. Demek ki, namazın *korunması*; devamlılığından çok daha farklı ve değişik anlamlar içermektedir.

Mü'minûn suresinin 9. ayetinde ise namazlarını koruyan mü'minlerin Firdevs cennetlerine vâris olacakları anlatılmaktadır.

Namazın devamlılığı, vakit açısındandır; yani namazı terketmemeyi ifade eder. *Namazın korunması* ise; namazdan önce, namaz esnasında ve namazdan sonra, hal ve hareketlere dikkat etmek suretiyle onu mükemmel hale getirmeye özen göstermektir.

Namaz öncesinde: Namaz vaktini dikkat ve hasretle beklemek, abdest, elbise ve yer temizliği, cemaat ve cami konusunda özenli olmak gibi hazırlıklara ilave olarak; kalbi dolduran dünyevi ve şeytani vesveseleri, dürtüklemeleri bir kenara bırakmak, Allah'tan gayrı sevgi ve saygı duyulan her türlü canlı ve cansız varlığa itibar etmemek, tâğût'a karşı isyanı tazelemek, kalbi bütün İslâm dışı düşünce ve fikirler-

den arındırmak, namaz için alınacak ilk koruma tedbirleridir.

Namaz esnasında: Namazın, insanı Allah'ın huzuruna yükselten bir mirac olduğunu düşünerek, onun hikmetinin farkına vararak, başka düşünce ve duygulara iltifat etmeyerek, okunan âyetlerin ve duaların anlam derinliklerinde yaşayarak, Allah'ı zikrederken kalbi titreyerek, kıyam, rükû ve sücûdun ifade ettiği derin manaların farkına vararak namaz kılmak da, namazı muhafaza etmenin ikinci ve en önemli basamağıdır.

Namazdan Sonra: Namazla gerçekleştirilen bu muazzam ruhi inkılabı canlı ve diri tutabilmek için; Allah'ı tesbih ve zikretmek, O'nun emir ve yasaklarını sürekli hatırda tutup emirlerini yerine getirmek için gayret sarfetmek, yasaklarından kaçınmak konusunda sabırlı ve sebatlı olmak da namazı koruma tedbirlerinin sonuncusudur.

Bütün bunların dışında, namazı korumak; namazı hakkıyla kılmaya mani olacak engelleri, etkenleri ve güçleri bertaraf etme anlamını da içerir. Ortadan kaldırılması gereken şeyler; cami ve mescidlere gidilmesine veya fiilen namazın kılınmasına engel olan çeşitli kuvvetler olabileceği gibi, namazın huşû ve hudû içinde yalnızca Allah için ikame edilmesine imkan vermeyen her türlü düşünce, anlayış, duygu, psikolojik hal ve maddi faktör de olabilir. İşte bu engellerle mücadele edip onları ortadan kaldırmak da namazı muhafaza için şarttır.

> Allah'ın mescidlerinde, Allah'ın adının anılmasına mani olan ve onların harap olmasına çalışandan daha zalim kim vardır? (Bakara: 114)

İşte bu zalimleri ve maniaları ortadan kaldırmak, 'korku namazı' halinde kalmamak için; emin bir belde ve bir 'Dâr-ı İslâm' oluşturuncaya kadar cihad etmek gerekir. 'Namazın muhafazası'nı emreden ayetin, ilk Mekkî surelerden birinde (Meâric) yer alması ilginçtir. Dikkat edilirse; henüz kıtâle yani

silahlı mücadeleye izin verilmemişken namazın muhafazası emrediliyor. Dolayısıyla Meâric suresinin bu 34. ayeti; iyiliği emreden, kötülükten alıkoyan ve emin bir 'İslâm yurdu' oluşuncaya kadar cihad etmeye hazır bir cemaatin kurulmasını da gerekli ve şart koşmaktadır. İşte bu cemaat, namazı koruma önlemlerini alacak ve daha uygun şartlar oluşuncaya kadar mücadelesine devam edecektir. Sonuç olarak namazı korumak için gösterilecek çabaların hiçbiri cihadın dışında düşünülemez.

B. Namazda Huşû

Kur'ân ve sünnet; insanların yaptıkları ibadet ve tâatlerin, ancak huşû ve hudû içinde eda edilmesi ve yalnızca Allah'a has kılınması halinde makbul sayılacağını ve o kişiyi felaha ulaştıracağını beyan eder. Bu durum, özellikle namaz için sözkonusudur. İhlasla, samimiyetle, huşû içinde, kunûtta bulunarak, inâbe ve ihbât ederek[18] kılınan namaz, Allah ve Rasûlü'nün istediği namazdır.

> *Namazlarında huşû içinde olan mü'minler muhakkak felaha ermişlerdir.* (Mü'minûn: 1 2)

Enbiya 90, Hacc 35 ve İsrâ 109'da, Allah'ın rızasını kazanan peygamberlerin ve salihlerin en belirgin özelliği olarak *huşû* ve *kalp inceliğ*inden sözedilir. Kâf 32-33 ile Hûd 23'te ise *inâbe* ve *ihbât* edenler cennetle müjdelenir. Bu bağlamda, Bakara 238'de de mü'minlerin *kunût* ederek namaza durmalarının istendiğini görüyoruz.

Bütün bu kelime ve kavramlar -huşû, hudû, inâbe, ihbât, kunût-; Allah'a gönülden boyun eğmeyi, O'nun karşısında kendini hiçe saymayı, derin bir saygıda bulunmayı, acziyet ve alçak gönüllülük içinde olmayı, kalbin titremesini, tüylerin ürpermesini... ifade ederler. Bu kavramların hepsini ku-

şatıcı olması bakımından, huşû kavramını odak olarak aldık.

Huşû; aslı kalbde, fakat belirtileri bedende olan bir eylemdir.

Huşû; kalbin huzur ve saygıyla dolması, bedenin de sakin ve hareketsiz olmasıdır.

Huşû; kalbin yalnızca Allah'a teslim olması, O'ndan başka birşeyle meşgul olmaması, O'nun zikriyle tatmin olup huzur bulmasıdır.

Huşû Allah'ın huzurunda bulunmanın, yalnızca O'nu düşünmenin, biz O'nu görmesek de O'nun bizi gördüğünü hissetmenin verdiği vecd halidir.

Huşû; fizikî ve maddi benlikten kurtulup, manevi ve ilahi benliğe bürünmenin adıdır.

Tanımlanan manada huşû duyarak kılınan namaz; mü'mini felaha, huzura ve sükuna kavuşturacaktır. Huşû içindeki namaz ise; ancak dosdoğru, ta'dîl-i erkâna riayet ederek, kıraetin hakkını verip onu tefekkür ederek, sağa sola iltifat etmeyip dünyadan koparak ve kalbini Allah'a teslim ederek kılınır.

> Onlar ki, Allah anıldığı zaman *kalpleri titrer*. (Hacc: 35) *Ağlayarak yüzleri üstü secdeye kapanırlar* ve (Kur'ân) onların huşûunu artırır. (İsrâ: 109)

Namazdaki bütün fiilî, lisani, fikrî ve kalbi eylemler huşû ile doğrudan alakalıdır: Önce, Allah'ın huzurunda, ayakta elpençe divan durup hafif başı öne eğik durumda saygıyla kıyamda bulunmak, sonra eğilip sırtını dümdüz tutarak haşyet içinde rükûa varmak, daha sonra da yere kapanıp alnını toza toprağa sürerek tevazu ve tezellülün zirvesine ulaşmak... Bütün bunlar, kulun namazda huşû'a ermesini ve kendisini Allahu Teâlâ karşısında hiçe saymasını sağlayan davranışlardır.

Rasûlüllah -sallallâhu aleyhi ve sellem-'in, kıyam, rükû ve secde esnasında okunmasını tavsiye buyurduğu dualar, hep kulun huşûunu artırmaya ve teslimiyetini beyan etmeye yöneliktir:

Kıyam'da: Ben, gökleri ve yeri yaratana, hanîf ve müslim olarak yüzümü ve özümü yönelttim. Ve ben şirk koşanlardan değilim. Namazım, diğer ibadetlerim, hayatım ve ölümüm alemlerin Rabbi olan Allah'adır. O'nun ortağı yoktur.[19]

Rükû'da: Allah'ım! Senin için rükû ettim. Sana iman ettim. Sana teslim oldum. Kulağım, gözüm, beynim, kemiğim ve iliğim sana huşû etti.[20]

Secde'de: Allah'ım! Sana secde ettim. Sana iman ettim. Sana teslim oldum. Yüzüm, kendisini yaratana, ona şekil verene, onda göz ve kulak açana secde etti. Yaratanların en iyisi olan Allah ne büyüktür![21]

Aynı şekilde, namazda okunan âyetlerin düşünülüp tefekkür ve tedebbür edilmesi de kalbin huşûunu artıracaktır.

İmam Gazâlî, namazda huşûun sağlanması için şu altı şarttan sözeder:

1. *Huzur-ı kalb*: Kalbi tümüyle okunan şeye bağlamak, onları düşünmek, başka birşey düşünmemek.
2. *Tefehhüm*: Okunanın ve söylenenin manasını anlamak, onları düşünüp tefekkür etmek.
3. *Ta'zîm*: Kölenin efendisine duyduğu ve gösterdiği saygıdan daha fazlasını Allah için göstermek.
4. *Heybet*: Bu saygıdan kaynaklanan bir korku hissi duymak.
5. *Recâ*: Kusurlardan dolayı Allah'ın azabından çekinmek ve namazda Allah'a saygı duyup korkulduğu için de sevap ummak.
6. *Hayâ*: Kusur ve hataları hatırlayıp anlayarak Allah'tan hayâ etmek.[22]

Namazı kalp huzuruyla, tefekkür ve tazimde bulunarak, heybet, recâ ve haya duyguları içinde kılabilmek için gönlü ve kafayı meşgul edecek her türlü engeli ortadan kaldırmak gerekmektedir.

Rasûlüllah -sallallâhu aleyhi ve sellem-, namazda huşû'a engel olacak şeylerden özellikle kaçınmış ve kaçınmayı tavsiye buyurmuştur: Örneğin:

> *Yemek* hazırlanmışken veya küçük, büyük abdest sıkıntısı varken kılınan namaz, kâmil bir namaz olmaz![23]

Böyle bir durumda yemeği düşünmemek ve namazı bir an önce bitirmeye gayret etmemek mümkün değildir. Bu tür sıkışık anlarda Allah'ın âyetlerini düşünmek, hissetmek ve yaşamak da elbette çok zor olacaktır.

Allah Rasûlü -salât ve selam onadır-, evde kapağı açık unutulan tencerenin bile namazın huşûunu zedeleyebileceğini düşünerek bir sahabiyi (Osman b. Ebî Şeybe) uyarmıştır:

"Evdeki tencereyi kapatmanı sana söylemeyi unuttum; çünkü *namaz kılarken insanı meşgul edecek birşeyin evde bulunması uygun olmaz*".[24]

O, sadece ashabını bu konularda uyarmakla kalmamış, bizzat kendisi de namazda huşû duymasına engel olabilecek her türlü şeyi ortadan kaldırmaya özen göstermiştir. Bir keresinde Hz. Rasûl -aleyhisselam-, üzerinde bazı işaretler bulunan yeni bir elbise ile namaz kılmış ve gözleri bu işaretlere takılmıştı. Namazdan sonra şöyle dedi: "*Namazdayken işaretlere baktım; az kalsın huşûumu bozacak, beni fitneye düşürecekti*". Daha sonra elbiseyi Ebû Cehm'e geri gönderdi.[25]

Yine bir keresinde, namazda huşûuna engel olan yeni bir nalın'ı, bir diğerinde de yüzüğü namazdan sonra çıkarıp atmış veya bir başkasına hediye etmiştir.[26]

Sahabe ve ilk nesiller de onu örnek alarak, namazda huşû konusunda son derece titiz davrandılar:

Ensardan Ebû Talha, bir gün bahçesinde namaz kılıyordu. O sırada bir kumru uçtu ve ileri geri gidip gelmeye başladı. Çıkacak bir yer arıyordu. O, Ebû Talha'nın hoşuna gitti; gözü ona bir müddet takıldı kaldı. Sonra kendine gelip namaza

devam etmek istedi. Bakti ki, kaç rekat kıldığını bilmiyor. Bunun üzerine "Vallahi, bana şu malım yüzünden bir fitne isabet etti de kaç rekat namaz kıldığımı dahi bilemedim." dedi ve hemen Resulüllah -aleyhisselâm-'a gelip durumu anlattı. Sonra da "Ey Allah'ın Rasûlü! Şu bahçem Allah için sadakadır. Onu dilediğin yere sarfeyle!" dedi.[27]

Yine aynı şekilde, ensardan bir başkası da namazına ve huşûuna engel olan bahçesini, halife Osman'a gidip vakfetmişti.

Bu türden örnekleri çoğaltmak mümkündür. Ancak bilinmesi gereken husus şudur ki; namazla mü'minin arasına pek çok engel girebilir. İşte bu engelleri ortadan kaldırmadan huşû içinde namaz kılmak oldukça zor ve hatta imkansızdır.

Namazda huşû duymayı engelleyecek yukarıdaki pratik örneklerin dışında; bazı düşünceler, hayaller, kuruntular, vesveseler ve hatırlamalar da namazı zedeleyebilecek unsurlar olarak karşımıza çıkar. Zaten, şeytanın görevi, insanların gönlüne çeşitli vesvese ve düşünceleri fısıldayarak onlara Allah'ı anmayı unutturmaktır:

> *O, insanların göğüslerine (kötü düşünceler) fısıldar.* (Nâs: 5)
> *Şeytan, onlara Allah'ı anmayı unutturmuştur.* (Mücâdele:19)

Bu tür şeytani vesveseler karşısında ne yapılması gerektiğini Allah Rasûlü -aleyhissalâtü ve's-selam- ashabına tavsiye buyurmuştur:

> Osman b. Ebi'l As 'Ey Allah'ın Rasûlü! Şeytan benimle namazımın arasına girerek bana okuduğum şeyi unutturdu.' dedi. Rasûlüllah -aleyhisselam- şöyle buyurdu: 'Bu şeytandır; ona *Hınzeb* denir. Onu hissettiğinde ondan Allah'a sığın ve sol tarafına üç kere tükür!' Osman b. Ebi'l As 'Bunu yaptım ve Allah benden bu derdi giderdi.' dedi.[28]

Namazda huşû'a engel olan etkenleri ortadan kaldırmak

için, istiâze (şeytandan Allah'a sığınmak) ve tebettül (kalbini herşeyden boşaltıp Allah'a yönelmek) şarttır.[29] Şeytanın vesvese, fısıltı ve dürtüklemelerine kulak tıkamadan, bu konuda Allah'tan yardım dilemeden namaza durmak ve Kur'ân okumaya başlamak, tilkilerin cirit attığı bir ortamda kümesin kapısını açık bırakmak gibidir.

Ayrıca; dünyadan kopmadan, dünyevi ilgi, sevgi ve düşüncelerden kurtulmadan ve herşeye veda ederek Allah'ın yüce denetimini ense kökünde hissetmeden de namazda huşû'a ermek mümkün olmaz.

> "Namaz kıldığın zaman, *veda eden* gibi namaz kıl!"[30]
> Her namazınızı, son kez namaz kılıyormuşcasına ve Allah'ı görüyormuşcasına kılın.! O'nu görmüyorsanız da muhakkak O sizi görüyor.[31]

Namaza dururken Allah"ı anmak, O'nun bizi görüp gözettiğini hissetmek, Allah'ın huzurunda mutlaka hesaba çekileceğimizi ve bu hesap için amellerimizin dökümü yapıldığında iyilik hanemize yazılacak en son ibadetin işte şu kıldığımız namaz olabileceğini düşünmek, bir sonraki namaz vaktine yetişip yetişemeyeceğimize dair bir garantimizin olmadığını hatırlamak, adeta bu fani dünyada son demlerini geçiren bir insanın psikolojik halini yaşamak... İşte bu duygularla namaza başlamak, başından sonuna kadar namazda huşû içinde bulunmamızı sağlamaya yetecek de artacaktır.

Zaten; Allah'ı, âyetlerini, cennet ve cehennemini; yaratma, öldürme ve diriltme kudretini, azametini ve yüceliğini hatırlamaktan başka ne ile kalpler tatmin bulup huzura ve sükuna kavuşacaktır?

> Dikkat edin; ancak Allah'ın zikri ile kalpler mutmain olur. (Ra'd: 28)

C. Namaz ve Ruh Eğitimi

> Şüphesiz namaz; ancak ağırbaşlılık, alçakgönüllülük, yalvarma, yakarma ve pişmanlık duymadır. Elini kor; 'Allah'ım! Allah'ım!' dersin. Kim böyle yapmazsa o bir eksikliktir.[32]

Namaz; mü'mini ruhen yücelten, onu maddi, manevi kir ve paslardan arındıran, fahşâ ve münkerden alıkoyan, nefsin ve şeytanın esaretinden kurtaran, kibir, gurur ve bencillik gibi hastalıkları tedavi eden, vakar ve tevazu duygularını artıran mükemmel bir ibadettir.

Namaz; mü'mini Allah katına yükseltip O'na kavuşturan bir mi'râcdır.

Namaz; kalbi pekiştiren, ona kuvvet ve metânet kazandıran bir nurdur.

Namaz; gönülleri ferahlatan, ruhları aydınlatan bir şifadır.

Namaz; fani ve fena olan şu dünyadan, ebedi olan ilahi aleme açılan bir penceredir.

Namaz; mü'mini gerçek özgürlüğüne kavuşturan ruhi bir inkılaptır.

Namaz; ömür boyu, her türlü hal ve ortamda sürekli devam eden bir sabır eğitimidir.

Namaz; günlük hayatın akışını beş kez durdurup düzenleyen, vakti en verimli ve en yararlı bir biçimde kullanmayı sağlayan bir hayat nizamnamesidir.

Namaz; mü'minin günlük faaliyetleri hakkında düzenli olarak Rabb'ine hesap vermesini sağlayan bir otokontrol mekanizmasıdır.

Namaz; dua, zikir, tevbe, istiğfar, şükür, hamd, tesbih, tenzih gibi ögeleriyle mü'mini manen eğiten ve olgunlaştıran bir ibadetler bütünüdür.

Namaz Kötülüklerden Arındırır

Namazın, bir mü'minin hayatındaki en önemli etkisi; onu çirkin, fena ve kötü olan şeylerden, nâhoş ve yüz kızartıcı davranışlardan uzak tutmasıdır.

> *Muhakkak namaz, kötü ve iğrenç şeylerden vazgeçirir.* (Ankebût: 45)

Yalnızca Allah için namaz kılan bir mü'min, Allah'ın haram kıldığı ve münker saydığı şeylerden uzak durmaya ve onlara yaklaşmamaya çalışacaktır. Çünkü namazla bu tür olumsuzlukları bağdaştırmak mümkün değildir; ateşle barutu bir arada tutmak nasıl imkansızsa, namazla fahşâ ve münkerin arasını telif etmek de öylesine imkansızdır. Namaz kılan bir kimse, en azından namaz kıldığı süre içinde bu tür kötülük ve çirkinliklerden uzak kalacak demektir. Bu da, fahşâ ve münkeri tamamen terketmek için ilk adım sayılır.

Namaz; mü'minin, o ana dek işlediği hata ve günahların farkına varması, bunlardan dolayı tevbe ve istiğfarda bulunması için ele geçmez bir fırsattır. Böylece, kendi kendini hesaba çekecek, Rabb'inden af ve bağışlanma dileyecektir:

> Rabb'imiz! Bizim günahlarımızı bağışla, kötülüklerimizi ört ve birr (iyilik ve ihsan) sahipleriyle beraber canımızı al! (Âl-i İmrân: 193).

Namaz kılan mü'min, bir yandan namazını mükemmel hale getirmeye çalışırken, öte yandan da salih amellerde, iyilik ve ihsanlarda bulunarak kötülüklerini örtmeye çalışacaktır:

> Gündüzün iki tarafında ve gecenin (gündüze) yakın saatlerinde namaz kıl; çünkü iyilikler (hasenât), kötülükleri giderir. Bu, ibret alanlara bir öğüttür. (Hûd: 114)

Rasûlüllah -sallallâhu aleyhi ve sellem- de, namazın günahlara bir keffaret olduğunu ve onları yıkayıp temizlediğini ifade buyurmaktadır:

> Hiçbir kimse yoktur ki, abdest alsın ve abdestini güzel yapsın. Sonra namazı kılsın da, o abdest ile kıldığı namazı takip edecek namaz arasındaki günahları onun için mağfiret olunmasın.[33]

Bir keresinde Nebi -aleyhisselam-:

"Beş vakit namaz kılan, evinin önünde bol miktarda akan tatlı bir suya günde beş defa dalıp yıkanan gibidir. Bu adamda kir namına birşey kalır mı?" dedi.

"Hayır, birşey kalmaz!" dediler.

Rasûlüllah, "Suyun kiri giderdiği gibi, beş vakit namaz da günahları yok eder." buyurdu.[34]

Namaz, insandaki birtakım olumsuz özellikleri yıkayıp temizlemekle kalmaz. Ayrıca ona olumlu ve güzel nitelikler de kazandırır:

Namaz; mü'mini birr, takva ve ihsan sahibi yapar. Onu sabırlı, olgun, ağırbaşlı ve alçakgönüllü bir insan haline getirir.

Namaz Sabır Eğitimidir

> Ey iman edenler! *Sabırla ve namazla* yardım dileyin! Şüphesiz bu, huşû duyanlardan başkasına ağır gelir. (Bakara: 45).
> Ey iman edenler! *Sabırla ve namazla* yardım dileyin! Şüphesiz Allah sabredenlerle beraberdir. (Bakara: 153)

Bu âyetlerde *sabır* ve *namaz* birlikte zikredilmekte ve böylece bu iki kavram arasındaki sıkı bağlantıya işaret edilmektedir. Gerçekten *sabır* ve *namaz*, davetçi mü'minin en belirgin iki hasleti olmalıdır.

Bu konuda Şehid Üstad Seyyid Kutub'un yorumuna kulak verelim:

"Kur'ânda sabır tekrar tekrar zikredilir; zira Allahu zü'l-Celâl, insanların bunca nefsani arzu ve isteklerin baskısı altında doğru istikamette yürümelerinin zorluğunu, bunca çekişmeler içinde ve engeller karşısında hak davasını hakim

kılmanın azametini, fertlerin gerilen asabları, iç ve dış düşmanlara karşı bütün yardımcı kuvvetleri uyanık tutmanın zorluğunu çok iyi biliyor ve o yüzden bunlara karşı sabırlı olmayı emrediyor.

"Allah'ın emirlerine karşı sabır!.. Hakka karşı gelenlerle cihad etmek için sabır!.. Zaferin gecikmesine karşı sabır!.. Bâtılın çığırtkanlığına ve yayılışına karşı sabır... Nefsin süflî arzularına karşı sabır... İnsanların inatçılığına ve sapıklığa meyline karşı sabır...

"Eğer meydanda tayin edilmiş bir müddet, iyi hazırlanmış bir yol azığı yoksa, zaman uzayıp zorluklar artınca sabır azalır veya tükenir. Bunun için yüce Allah Kur'ân'da sabırla namazı aynı paralelde zikrediyor. Namaz; kurumayan bir kaynak ve hazinedir. Sabır ipi yalnız namazla uzar ve namazla olduğu müddetçe kopmaz. Namaz, sabra Allah rızasını, tatlı yüzü, iç huzurunu, güveni ve yakînî ekler.

"Karşılaşılan iş, insanoğlunun zayıf tâkatini aşınca, mutlaka o büyük varlıktan yardım dilemek mecburiyetindedir. Nefsani arzuları yenmenin, hak yolda azimle yürümenin ve zulümle cihad etmenin zorlaştığı zamanlarda insanoğlunun o ezeli ve ebedi güce sarılmaktan (namazla yardım dilemekten) başka çaresi yoktur. Şu sınırlı ve fani hayatta yollar uzayıp şiddetler artar, hedefe bakınca henüz ön belirtilere bile rastlamadığı ve ömrün zevale doğru yöneldiğini gördüğü zamanlarda elbette o bitmez ve tükenmez ilahi kuvvete (namaza) sarılmak mecburiyetini duyar. Şer hareketlerin yayıldığı, hayırlı faaliyetlerin gizlendiği, ufukta ışık belirtilerinin görülmediği, yolda işaretlere rastlanmadığı zamanlarda, elbette yöneliş yalnız O'na olacaktır.

"İşte bu gibi dar zamanlarda namazın gerçek hüviyeti ortaya çıkar. Namaz; bir zerrecik damlayla, bitmez tükenmez derya arasında buluşma yeri ve zamanıdır. Namaz; fani olan şu insanoğlunun, bu daracık kara parçasının sahasın-

dan uçup kainatı kuşatan ilahi kudretin sahasına süzülüşüdür. Namaz; kızgın çöl güneşinin altında serin bir ağaç gölgesi gibidir. Namaz; üzgün ve yorgun gönüllerin, şefkatli bir el tarafından okşanışıdır. Bunun için Rasûlüllah -sallallâhu aleyhi ve sellem-, zorluklarla karşılaştığı, işinin çok olduğu yorgun zamanlarda, gönlünü ilahi haşyetin derinliklerine bırakmak için, 'Bizi ona (namaza) çağır ya Bilal!'[35] derdi".[36]

Namaz Huzur ve Sükun Kaynağıdır

Namaz, müminler için bir sığınak ve şifadır; rahatlama ve ilahi huzura kavuşma vesilesidir.

Mü'min, günde beş kez abdest alarak yıkanıp temizlenir, ayıplarını örtüp kapatır, yüzünü kıbleye, kalbini de Allah'a yöneltir, dünyevi endişe ve kayguları bir kenara bırakır, şeytani vesveseleri terkeder, bütün vücudu ve uzuvları ile Allah'a teslim olup huşû ve hudû içinde tekbir alır ve namaza koyulur. Kendi basit dünyasından kurtulup sıyrılır ve ilahi aleme dalar. Rabb'ine münâcaat eder, yalvarır yakarır, pişmanlığını ifade eder. Hâlik-ı zü'l-Celâl'le hasbihal eder. O'nun mübarek kelamını terennüm ederek, âyetlerin mana derinliklerinde kaybolur. Saygıyla ayakta durur, eğilip rükû eder, secdeye kapanır, doğrulur, tekrar secde eder; böylece kıyam, rükû ve sücûdu tekrarlar durur. Oturur, dua ve niyazda bulunur, tevbe ve istiğfar eder. Nihayet bu ulvi miracını selamla noktalar.

Böylece; stresten patlayacak hale gelen, sıkıntı ve bunalımlarla kararan mustarip gönüller hafifleyip ferahlar ve sükunet bulur. Böyle bir namaz; ancak huşû duyan mü'minler için bir zevk ve neşe kaynağıdır. Namaza üşene üşene kalkan, imanlarına zulüm katan ve gösteriş için namaz kılanlara ağır gelir ve bir *yük* olur.

> İki yüzlüler, Allah'ı aldatmaya çalışırlar. Oysa O, onların aldatmalarını kendilerine çevirir. Namaza kalktıkları za-

man da üşene üşene kalkarlar, insanlara gösteriş yaparlar, Allah'ı pek az anarlar. (Nisâ: 142, ayrıca bkz: Tevbe: 54)

Nafile Namazlar ve Davetçinin Ruh Terbiyesi

Namaz; bütünüyle mü'mini ruhen yücelten unsurlardan oluşur. Gece namazı, kuşluk namazı, zikir namazı, şükür namazı, tevbe namazı, hâcet namazı gibi nafileler de bizatihi mü'mine manevi ve derûnî boyut kazandıran ibadetlerdir.

Namazda; dua, yalvarma, yakarma, tevbe, istiğfar, zikir, şükür, hamd, tesbih, tekbir gibi öğeler yer alır:

> Her mescidde yüzlerinizi O'na doğrultun ve dini yalnız kendisine has kılarak O'na *dua edin!* (A'râf: 29)
> Namaza çağırıldığınız zaman *Allah'ı zikretmeye koşun!* (Cu'ma: 9)
> *Rabb'ini hamd ile tesbih et* ve secde edenlerden ol! (Hicr: 98)

Tevbe Namazı: Namaz, günlük hayatta işlenen günahlardan dolayı tevbe ve istiğfarda bulunmanın en güzel vasıtasıdır. Hatta namaz, bizatihi işlenen günahlar ve kötülükler için keffarettir. Bu yüzden Rasûlüllah -sallallâhu aleyhi ve sellem- tevbe için namaz kılmayı tavsiye buyurmuştur:

"Bir kimse bir günah işler, sonra abdest alıp iki rekat nafile (veya normal farz namaz) kılar da günahlarına tevbe ederse, Allah onu affeder".[37]

Rasûlüllah -aleyhisselâm- sonra şu ayeti okumuştur:

> *Ve onlar bir kötülük yaptıkları, ya da nefislerine zulmettikleri zaman Allah'ı hatırlayarak hemen günahlarının bağışlanmasını dilerler.* Günahları da Allah'tan başka kim bağışlayabilir? (Âl-i İmrân: 135)

Tesbih Namazı: Nebi -aleyhisselam-, yüce Allah'ı tesbih ve tenzih etmenin hazzını tatmaları için, mü'minlere her gün, olmazsa haftada bir, o da olmazsa ayda bir, nihayet yılda bir, hiç olmazsa da ömür boyu bir kez *tesbih namazı* kılmayı tavsiye buyurmuştur.

Şükür Namazı: Allah Rasûlü -aleyhisselam- ve arkadaşları, sevindirici ve şükredilecek bir haber duyduklarında iki rekat *şükür namazı* kılarlar, bazan da şükür secdesi yaparlardı. Peygamberimiz -sallallâhu aleyhi ve sellem- Ebû Cehil'in öldürüldüğünü öğrenince iki rekat şükür namazı kılmıştı.[39]

Hacet Namazı: Rasûl-i Ekrem -sallallâhu aleyhi ve sellem-, bir ihtiyacı olanın abdest alıp iki rekat namaz kılarak dua etmesini tavsiye buyurmuş ve böyle bir duanın er geç takdir edileceğini ifade etmiştir.[40]

Tahiyyet'ül-Mescid Namazı: Peygamberimiz, müslümanların Allah'ın adının anıldığı cami ve mescidlere girdiklerinde, Allah'ın evine ve huzuruna çıkmanın yüceliğini ve değerini hatırlamaları için iki rekat namaz kılmalarını emretmiştir:

> Sizden biriniz mescide girdiği zaman, oturmadan önce iki rekat namaz kılsın![41]

Kuşluk Namazı: Bu namaz hakkında Rasûlüllah -salât ve selam onadır- şöyle buyurdu:

> Sizden herbirinizin her mafsalı için bir sadaka vermesi gerekir. Her tesbih ('sübhânallah' demek) bir sadakadır. Her tahmid (hamdetmek) bir sadakadır. Her tehlil ('Lâ-ilâhe illallah.' demek) bir sadakadır. Her tekbir ('Allâhu ekber!' demek) bir sadakadır. Emr-i bi'l-ma'ruf bir sadakadır. Nehy-i an'il-münker bir sadakadır. Bütün bu sadakaları iki rekat kuşluk namazı karşılar.[42]

Gece Namazı ve Davet Hazırlığı: Nafile namazlar içinde gece namazının özel bir yeri ve anlamı vardır. Özellikle davetçinin, davete ve davetin ağır yükünü taşımaya hazırlanması bakımından ayrı bir değer taşır.

Gece namazı ile ilgili ilk emrin geliş şekli, zamanı ve ortamı, belli bir süre sonra bu namazın hafifletilmesi, oldukça dikkat çekicidir:

Ey örtüsüne bürünen!
Birazı hariç gece kalk!
Veya bunu artır ve ağır ağır Kur'ân oku!
Doğrusu biz senin üzerine ağır bir söz indireceğiz.
Gerçekten gece kalkmak; nefse hakim olmak ve Kur'ân'ı doğru okumak için daha uygundur.
Çünkü gündüz, senin uzun süre uğraşacağın şeyler vardır.
Rabb'inin ismini zikret ve herşeyden kalbini boşaltarak bütün gönlünle O'na yönel! (Müzzemmil: 1-8)

Allahu Teâlâ, Peygamberimiz'i -salât ve selam onadır- nübüvvetin ağır yükünü taşımaya hazırlıyor ve bunun için de 'gece namazı'nı emrediyor. Muhtemelen, örtüsüne bürünüp uyumakta olan Rasûlü'ne; "*Ey örtüsüne bürünen! Kalk!*" diyor. Şimdi artık rahat yatmanın zamanı geçmiştir. Çetin bir görev yüklendin. Büyük bir sorumluluğun altına girdin. Bu öylesine zor bir görev ki; artık seni sıkıntılar, işkenceler, ıstıraplar, eza ve cefalar bekliyor. Tüm bunları göğüslemeye, her türlü psikolojik ve fiilî saldırılara katlanmaya ve sabretmeye alışmalısın. Artık gecenin tümünü rahatça uyuyarak geçirmemelisin. Gecenin bir kısmında -yarısı, yarısından azı veya çoğu- kalkıp ibadet yapmalı, teheccüd namazı kılmalı, ağır ağır ve uzun uzun Kur'ân okumalısın. Allah'ın âyetlerini düşünmeli ve iyice hazmetmelisin. Sonra da onu insanlara nasıl tebliğ edeceğini planlayıp programlamalısın. Her gece; ertesi günkü çetin mücadeleye hazırlanmalısın.

Müzzemmil suresinden başka, İsrâ ve İnsan surelerinde de gece namazı emredilmektedir:

Gecenin bir bölümünde O'na secde et ve geceleyin uzun uzadıya O'nu tesbih et! (İnsan: 26)
Gecenin bir kısmında, sana mahsus bir nafile namaz kılmak üzere uyan! Belki böylece Rabb'in seni övülmüş bir makama ulaştırır. (İsrâ: 79)

Rasûlüllah -sallallâhu aleyhi ve sellem-'e gece namazının emredilmesinin hikmeti; Müzzemmil suresinin 4-8. âyetlerinde açıklanmaktadır:

Gece namazı, öncelikle Peygamber -aleyhisselâm-'ı *ağır bir söze* hazırlayacaktır. O öyle bir sözdür ki; "eğer bir dağa indirilseydi, o, Allah korkusundan baş eğer ve paramparça olurdu". (Haşr: 21)

O öyle bir sözdür ki; "muhakkak (hak ile bâtılın arasını) ayırdedicidir ve şaka değildir". (Târık: 13-14)

O öyle bir sözdür ki; "diri olanları uyarmak için indirilmiştir". (Yâsîn: 70)

O öyle bir sözdür ki; "insanlar arasında hükmetmek için indirilmiştir". (Nisâ: 105)

O öyle bir sözdür ki; saçları ağartacak bir sorumluluk yüklemektedir davetçiye: "Emrolunduğun gibi dosdoğru bir istikamet tuttur; seninle beraber tevbe edenlerle birlikte". (Hûd: 112)

Bu dev sorumluluk, elbette uzun bir hazırlık döneminin geçmesini gerektirir. Hazırlık döneminde yapılacak en önemli faaliyet ise *kıyâm'ül-leyl*dir. Herkesin mışıl mışıl uyuyarak geçirdiği, dinlenip rahat ettiği gece vaktinde, tatlı uykusundan vazgeçip ayağa kalkmak, güzelce abdest alıp kendine gelmek, yalnızca Allah rızası için, gözlerden uzak, sessiz ve sakin bir ortamda huşû içinde namaz kılmak, uzun uzun ve ağır ağır Allah kelâmını okuyarak, onun üzerinde düşünmek, tefekkür etmek... Bu elbette kolay bir iş değildir.

Nitekim, Müzzemmil suresinin 6. ayetinde *eşeddü vat'en* ifadesi geçmektedir ki, bunun anlamı şöyle açıklanabilir:

"Birinci olarak; gece ibadet için kalkmak, uzunca bir vakit kıyam etmek insanın mizacına terstir; yani bu saatte insan, istirahati arzu eder. Bu yüzden bu eylem, nefsi kontrol altına almak için çok etkili bir çabadır. Bir kimse, eğer bu şekilde nefsi ve bedeni üzerinde hakimiyet sağlar ve onları

Allah yolunda kullanmaya muktedir olursa, o kimse, hak dini tebliğ etme ve onu dünyaya hakim kılma konusunda daha başarılı olacaktır.

"İkinci anlamı ise; kalp ve dil arasında bir harmoni oluşturmak için çok etkili bir vasıta olduğu şeklindedir; çünkü, gecenin bu saatlerinde kul ile Allah arasına başka birşey giremez. Bu halde, insan, diliyle ne söylüyorsa, kalbinin sesiyle de onu söyler. Kalp ve dilde bir ahenk meydana gelir.

"Üçüncü anlamı; insanın zâhir ve bâtınında ahenk meydana getirmek için çok tesirli bir vasıta olduğu şeklindedir; çünkü, gece yalnızlığında, eğer bir kimse istirahatini terkederek ibadet için kalkarsa, bu muhakkak ihlasındandır. Çünkü, bunda gösteriş yapmanın bir unsuru yoktur.

"Dördüncü anlamı ise şu olabilir: Bu gece ibadeti, insan için gündüz ibadetinden daha ağırdır. Dolayısıyla bu, ibadete devam eden kimsede sebat oluşturur. O kişi, Allah yolunda daha şuurla ve kesin irade ile yürümeye devam eder ve her türlü zorluğa karşı daha dirençli olur".[43]

Yine 6. âyette geçen *ekvamu kîlen* ifadesiyle de kastolunan mana şudur:

"Gece vakti, insanın Kur'ân-ı Kerîm'i, daha sakin, ihtiram ile, kalbi ona yönelik olarak ve daha iyi anlayarak okumasıdır. İbn Abbas, bunu şöyle açıklamıştır: "...Ecdaren yefkahu fi'l-Kur'ân"; yani, insanın Kur'ân üzerinde daha derin düşünmesine uygun olan vakittir".[44]

Rasûlüllah -sallallâhu aleyhi ve sellem-'in ve ona en güzel şekilde tâbi olan ashabının bu hazırlık safhasını tamamlamaları üzerine Allahu Teâlâ bu gece namazını hafifletti:

> Ey Nebî! Rabb'in, senin gecenin üçte ikisinde, bazan yarısında ve bazan da üçte birinde kalktığını biliyor. Seninle beraber bulunanlardan bir topluluk da böyle yapıyor. Geceyi ve gündüzü Allah takdir etmektedir. O, sizin vakti tam hesap edemeyeceğinizi bildiği için sizi affetti.

> O halde, Kur'ân'dan kolayınıza geleni okuyun; (yani gece namazını hafif kılın)! O biliyor ki, sizden bazıları hastadır. Bazıları da Allah'ın lütfunu arayan sefer halindeki kişilerdir. Bazıları da Allah yolunda cihad ile meşgul olanlardır. Onun için (gece namazında) Kur'ân'dan kolayınıza geldiği kadar okuyun! (Müzzemmil: 20)

Müzzemmil suresinin ilk âyetleriyle gece namazı emredilmişken, bu son ayetiyle de hafifletilmiştir. Gece namazını emreden ilk âyetler Mekke'de nâzil olmuştur. Böylece, Allah Rasûlü -aleyhisselam- ve arkadaşları, gecelerinin yaklaşık olarak yarısını namazla, Kur'ân okuyarak, dua ve zikirde bulunarak,tefekkür ederek geçirmişler ve sabrı, sebatı, tahammülü öğrenmişlerdir. Büyük sorumluluğu taşıyabilecek olgunluğu kazanmışlardır.

Gece namazını hafifleten 20. ayetin ise, Medine'de nâzil olduğu görüşü kuvvetlidir. Sa'îd bin Cübeyr'in beyanına göre; bu ikinci emir, birincisinden on yıl sonra nâzil olmuştur.[45] Bu sürenin daha az olduğu da rivayet edilmiştir. Ayrıca Hz. Âişe, birinci emirle farz kılınan gece namazının, ikinci emirle nafileye çevrildiğini açıklamıştır.[46] Böylece davetçiler kadrosunun eğitiminde gece namazının fonksiyonu daha iyi anlaşılmakta ve bu eğitimin uzun bir süreyi gerektirdiği ortaya çıkmaktadır.

Günümüzde de; İslâm'ı hayata hakim kılma mücadelesi veren davetçiler ordusunun, gece namazlarıyla olgunlaşmaları, sabır ve sebat eğitiminden geçmeleri, kendilerini ilerde bekleyen daha çetin günlere hazırlamaları gerekmektedir.

Gece herkes *niyâm*dayken, davetçi *kıyâm*da olmalıdır. Gecenin sessiz ve ilahi ortamından yararlanarak, dua, zikir ve ibadetle meşgul olmalı, Kur'ân okuyarak onu tefekkür etmelidir. Böylece, diğer vakitlerde insanlara anlatacağı Kur'ân'î gerçekleri kavrayacak, hevâ ve hevesine hükmetmeyi öğrenecek, Rabbânî ve Nebevî esaslara uygun bir cemaat oluşturabilecektir.

Yukardaki âyetlerde yeralan gece namazı emri, sadece Peygamber -aleyhisselam-'a has olmayıp, ona tâbi olan bütün müslümanlara da şâmildir. Nitekim, aşağıdaki âyetlerde ve Rasûlüllah'ın hadîslerinde bütün müslümanlara gece namazı tavsiye buyurulmaktadır:

> Rahmân'ın o kulları ki, onlar yeryüzünde vakar ve tevazu ile yürürler. Cahiller kendilerine laf attıkları zaman 'Selam!' derler. Onlar ki, *Rab'lerine secdeler ve kıyamlar yaparak geceyi geçirirler.* (Furkân: 63-64)
> Ayetlerimize; ancak, kendilerine hatırlatıldığı zaman secdeye kapananlar, büyüklük taslamayarak Rab'lerini överek yüceltenler, *vücutlarını yataklarından uzak tutup*, korkarak ve umarak Rab'lerine yalvaranlar ve verdiğimiz rızıklardan sarfedenler inanır. (Secde: 15-17)
> Doğrusu takva sahipleri, Rab'lerinin kendilerine verdiğini almış olarak bahçelerde ve pınar başlarındadırlar; çünkü onlar, bundan önce, iyi davrananlar (muhsinler) idi. *Onlar geceleri az uyuyanlardır.* Seher vakitlerinde bağışlanma dilerlerdi. (Zâriyât: 15-19)

Rasûlüllah -sallallâhu aleyhi ve sellem- ise şöyle buyurmuştur:

> Ey insanlar, selamı yayınız, yemek yediriniz, sıla-i rahim yapınız (yakın akrabayı ziyaret ediniz), insanlar uykudayken namaz kılınız ve selametle cennete giriniz![47]

DİPNOTLAR

1. Buhârî, *Ezan*, 18/60, *Edeb*, 27; Ahmed; 5/53; Dârimî, *Salât*, 42.
2. *Tecrîd-i Sarîh Tercemesi*, c. II, s. 735, h. 423.
3. *Sıfâtu Salât'in-Nebiy*, s.70, Fıkhu's Sünne: c.I., s.175.
4-7. İbn Mâce, *Kitâb'us-Salât*, h. 869, 872, 880, 893.
8. *Müfredât*, Râgıb el Isfahânî, s. 630 (KVM maddesi); *Hak Dini Kur'ân Dili*, s. 186 187
9. Beyhakî (*İhyâu 'Ulûm'id-Dîn*, c. I, s. 399'dan naklen).
10. Buhârî, *İman*, 32; Müslim, *Müsâfirîn*, 216, 217, *Münâfıkîn*, 78; Ebû Dâvud, *Tatavvu*, 27; Nesaî, *Kıyâm'ül-Leyl*, 19; İbn Mâce, *Zühd*, 38.
11. bkz. Mâide: 6.
12. Rasûlüllah (s.a.v) "Yeryüzünün hepsi mesciddir." buyurdu. (*Fıkh'us Sünne*, c. I, s. 255).
13. *Fıkh'us-Sünne*, c. I, s. 292-302'de daha geniş bilgi mevcuttur.
14. *a.g.e.*, c. I, s. 287-292'ye bkz.
15. *a.g.e.*, c. I, s. 286-287'ye bkz.
16. *Hak Dini Kur'ân Dili*, c. I, Bakara 238. ayetin tefsiri.
17. *a.g.e.*, c. VII, s. 5358-5362.
18. Bu kavramlar için bkz. Bölüm II: 'Namazla İlgili Kavramlar'.
19. *el-Ezkâr*, İmam Nevevî, s. 64 65.
20. *a.g.e.*, s. 77.
21. *a.g.e.*, s. 84.
22. *İhyâu 'Ulûm'id Din*, İmam Gazâlî, c. I, s. 441.
23. *Riyâz'us-Sâlihîn*, c. III, s. 273.
24. *İhyâu 'Ulûm'id Din*, c. I, s. 444.
25. *Sıfâtu Salât'in-Nebiy*, el-Albânî, s. 71-72.
26. *İhyâu 'Ulûm'id Din*, c. I, s. 445.
27. *Muvatta*, İmam Malik, I/98.
28. *Sıfâtu Salât'in-Nebiy*, el-Albânî, s. 109.
29. Bu konu, daha geniş olarak III. Bölüm'de açıklandı.
30. *İhyâu 'Ulûm'id Din*, İmam Gazali, c. I, s. 410.
31. *Sıfâtu Salât'in-Nebiy*, el-Albânî, s. 70.
32. *İhyâu 'Ulûm'id Din*, c. I, s. 410.
33. Müslim, *Tahâret*, h. 227.
34. Nesaî, *Salât*, 7
35. Ebû Dâvud, *Edeb*, 86.
36. *Fî Zılâl'il-Kur'ân*, Seyyid Kutub, c. I (Bakara 153'ün tefsiri).
37. *Fıkh'us-Sünne*, Seyyid Sâbık, c. I, s. 222-223.
38. Tesbih namazı dört rekat olup her rekatta; Fatiha ve zamm-ı sureden sonra onbeş kez, rükûda on kez, rükûdan kalkınca on kez, secdede

on kez, kalkınca on kez, ikinci secdede on kez, secdeden sonra ayağa kalkmadan on kez; toplam yetmişbeş kez şu tesbih tekrar edilerek kılınır: "*Sübhânallâhi ve'l-hamdü li'llâhi ve-lâ-ilâhe illa'llâhu va'llâhu ekber*". (*a.g.e.*, c. I, s. 221-222. Huzeyme, Taberânî).

39. *a.g.e.*, c. I, s. 233 234.
40. *a.g.e.*, c. I, s. 222.
41. *a.g.e.*, c. I, s. 258.
42. *a.g.e.*, c. I, s. 218-220. Kuşluk namazı; güneş bir mızrak boyu yükselince, iki rekat ya da daha fazla kılınır.
43. *Tefhîm'ül-Kur'ân*, Mevdûdî; c. VI, s. 457 ve c. X, s. 90.
44. *a.g.e.*, c. VI, s. 457.
45. *a.g.e.*, c. VI, s. 461.
46. *a.g.e.*, c. VI, s. 461.
47. *Fıkh'us-Sünne*, Seyyid Sâbık, c. I, s. 210 (Hakim, İbn Mâce, Tirmizî). Gece namazı; yatsıdan sonra gecenin herhangi bir bölümünde kılınabilir. En efdal vakit, gecenin son üçte biridir. Rekat için belli bir sayı ve sınır yoktur. Efdal olan sekiz veya on rekat olup, üç rekat vitir ilave edilir. Böylece onbir veya onüç rekat olur.

Namaz ve Toplum

A. Namazın Birleştirici Özelliği
Cemaat - Cami - Cuma

Cemaatle Namaz

Namazın cemaatle kılınması, her ne kadar farz kılınmamışsa da, neredeyse farza yakın bir müekked sünnet olarak takdir olunmuştur.

Kur'ân'da şöyle buyurulur:

> Rükû edenlerle beraber rükû edin! (Bakara: 43)

Peygamberimiz -aleyhissalâtu ve's-selam- müslümanları cemaatle namaz kılmaya teşvik etmiş ve *cemaatle kılınan namazın, tek başına kılınan namazdan yirmiyedi kat faziletli olduğunu* açıklamıştır.[1]

Yine Peygamberimiz (s.a.v), cemaate gelmeyenler hakkında çok şiddetli ifadeler kullanmış ve şöyle buyurmuştur:

> *Bir kişiye namazı kıldırmasını emretmeye, sonra da çıkıp cemaati terkedenleri tesbit ederek, onların evlerini ateşe vermeye neredeyse niyetlenmiştim.*[2]

Kur'ân'ın ilk nâzil olan surelerinden Fatiha suresi -ki onsuz namaz olmaz- daha İslâm'ın ilk günlerinde müslüman-

lara cemaat olmalarını emretmiş ve namazın cemaat halinde kılınmasını işaret buyurmuştur: Fatiha suresinde yeralan odak cümle *'İyyâke na'büdü ve iyyâke nesta'în.'*dir. Bu ifadenin tekil olarak kullanılması caiz olmayıp namazı fâsid kılar; yani müslüman; yalnız Allah'a kulluk edeceğine ve yalnızca O'ndan yardım dileyeceğine dair Rabb'i ile sözleşme imzalarken, bunu sadece kendi adına yapamaz. İster dar anlamda, isterse de en genel anlamda olsun, *müminler cemaati* adına Allah'a söz verir ve çoğul bir ifade kullanır: "*Biz* yalnız sana *kulluk ederiz* ve yalnız senden *yardım dileriz*". Yine aynı şekilde çoğul bir ifade ile şöyle niyazda bulunur: "*Bi*zi dosdoğru yola -Sırât-ı Müstakîm'e- ilet!.." Görüldüğü gibi, Allahu Teâlâ mü'minlerden, fert olarak değil cemaat olarak misak istiyor.

İşte bu âyetle Allahu Teâlâ, daha İslâm'ın ilk yıllarında müslümanlara, artık *ben* değil, *biz* olmaları gerektiğini ifade buyurmuştur. Bu âyet, cemaat fikrini, namaz kılan her mü'minin kafasına sadece teorik olarak değil pratik olarak da yerleştirmektedir; çünkü cemaat, müşterek bir ruha ve içtimai bir misaka dayanır. Bu misak (sözleşme) ise, *iyyâke na'büdü ve iyyâke nesta'în*le gerçekleşir. Namaz kılan ve namazında Fatiha suresini okuyan bir mü'min, dünyada tek başına da kalsa; bir *cemaat* olması gerektiğini düşünecek, hiç olmazsa geçmişte yaşamış olan salihler ve nebiler cemaatinin, zaman ve mekan boyutunu aşan evrensel *muvahhidler cemaat*inin devamı olduğunu hissedecektir. Namaz kılanlar iki kişiyse, ya da daha fazlaysa, bu durumda cemaat fiilen teşekkül etmiş demektir. Artık onlar 'cahiliye'den bağımsız, aralarında istişare eden, karar alan, uygulayan, saldırıları birlikte göğüsleyen, birbirlerine dayanıp güvenen, kurşunla kaynatılmış duvarlar gibi hareket eden, iyiliği emreden, kötülükten alıkoyan, hayra çağıran, hakkı ve sabrı tavsiye eden bir cemaattir.

> Rablerinin çağrısına icâbet ederler, namazı kılarlar; *işleri aralarında istişâre iledir.* Kendilerine verdiğimiz rı-

> zıktan infak ederler. *Bir zulüm ve saldırıya uğradıkları zaman, (birbirlerine yardım ederek) kendilerini savunurlar.* (Şûrâ: 38-39)

Şûrâ suresinin Mekke döneminde, henüz İslâm cemaatinin oluşum aşamasında nâzil olması dikkat çekicidir. Yukarıdaki âyetlerde; İslâm cemaatinin birinci eylemi namaz, ikincisi istişare, üçüncüsü infak, dördüncüsü ise zulme başkaldırma olarak açıklanmıştır. Buradan şu sonuca ulaşabiliriz: Müslümanlar, cemaat halinde namaz kılan; böylece birlikte olma ve beraber hareket etme şuurunu kazanan, istişare ederek yapacakları faaliyetleri kararlaştıran, Allah yolunda maddi fedakarlıklarda bulunan, zulüm ve baskılara karşı direnen organize bir topluluktur.

> Allah, kendi yolunda *kurşunla kaynatılmış binalar gibi* saf bağlayarak çarpışanları sever. (Saff: 4)

Cemaat halinde namaz kılıp saf bağlayarak omuz omuza hareket etmeye alışan, birbirine kenetlenen ve bir duvarın tuğlaları haline gelen müslümanlar, işte ancak o müslümanlar Allah yolunda birlikte savaşabilirler.

Cemaat ile *namaz* arasındaki sıkı bağı daha iyi anlamak için, bazı namazların ancak cemaatle kılınacağını hatırlamalıyız:

Cuma namazı, bayram namazı, cenaze namazı, yağmur duası namazı, hüsuf ve küsuf (ay ve güneş tutulması) namazının mutlaka cemaatle kılınması gerekir. Bunlar münferiden kılınamazlar. Günde beş vakit cemaat namazının dışında, haftada bir, yılda bir gibi değişik zamanlarda, üzüntülü ve sevinçli anlarda, daha kalabalık ya da daha az sayıdaki inananlar topluluğuyla birlikte kılınan cemaat namazları, müslümana sürekli olarak, yalnız olmadığını, şerefli ve birbiriyle kaynaşmış bir cemaatin üyesi olduğunu hatırlatır.

Mahalle veya köyünde, kendi yöresindeki müslümanlarla günde beş vakit cemaat halinde namaz kılarak bütün-

leşen müslümanlar, cuma namazları için daha kalabalık ve daha büyük cuma camilerine giderek diğer müslümanlarla da tanışma ve kaynaşma fırsatı bulur, fikir alış verişi yaparlar. Bayram namazları, çok daha kalabalık müslümanlar grubunu biraraya getirir. Bu namazlar, hac mevsiminde Kabe-i Muazzama'da kılınırsa, bütün dünya müslümanları biraraya gelerek, madden ve ruhen kaynaşıp tek bir yürek olurlar.

Cuma ve Bayram Namazları

İslâm'da cemaat şuuru, büyük ölçüde cuma namazlarıyla ortaya çıkar. Zaten, *cum'a* kelimesinin anlamı *toplanmak*tır. 'Cemaat' ve 'cami' kelimeleri de aynı anlamın değişik formlarından ibarettir.

Cuma günü, müslümanlar için bayram günüdür. O gün gusül abdesti alınır, güzel elbiseler giyilir, misvaklanılır ve kokular sürünülür. Bütün müslümanlar, her hafta, mümkün olduğu kadar büyük olan cuma camiinde[3] toplanarak, adeta bir miting havası içinde, birlik ve dayanışma duygularını tazeler, imanlarını güçlendirirler.

> Ey iman edenler! Cuma günü namaz için çağırıldığınız zaman Allah'ı anmaya koşun, alışverişi bırakın! Eğer bilirseniz, bu sizin için daha hayırlıdır. Namaz kılındıktan sonra yeryüzüne dağılın ve Allah'ın lütfundan (nasibinizi) arayın! Allah'ı çok anın ki, kurtuluşa eresiniz. (Cum'a: 9-10)

Rasûlüllah -sallallâhu aleyhi ve sellem-, cuma namazına özel bir önem vermiş ve kılmayanlar için şiddetli ifadeler kullanmıştır:

> *"İnsanlar ya cuma namazını terketmekten vazgeçerler, yahut da Allah kalplerini mühürler. Sonra gafillerden olurlar".*[4]
> *"Kim önemsemeyerek üç cumayı terkederse, Allah onun kalbini mühürler".*[5]

Cuma günü, cuma namazında okunan hutbe, bu namaza apayrı bir özellik kazandırır. Cuma hutbesi; İslâm'ın emir ve yasaklarını hatırlatan, müslümanlara siyasi şuur kazandıran, müslümanların haftalık tebliğ ve faaliyet programını tayin eden, onların heyecanını artıran, imanını tazeleyen, aktüel gelişmeler karşısında nasıl hareket edeceklerini belirleyen konuşma ve direktifler bütünüdür.

"Rasûlüllah -sallallâhu aleyhi ve sellem-, hutbeye başladığında gözleri kızarır, sesi yükselir, öfkesi artardı. Bir orduyu uyarırcasına söze başlardı".[6]

"Hutbesinde tevhid'i ve hidayet'i açıklar, Rab olan Allah'ın vasıflarını ve iman prensiplerini hatırlatır, insanları Allah'a yönelmeye çağırırdı. Allah'ın nimetlerini hatırlatarak, şükrü ve zikri emrederek insanları Allah sevgisine yöneltirdi. Hutbe sonunda onlar Allah'ı, Allah da onları sever şekilde dağılırlardı.

"Sonra aradan uzun zaman geçti, peygamberlik nuru gizlendi. Görevler; amaç ve içeriği gözetilmeksizin yerine getirilen protokollere dönüştü. Bu protokolle biçimlendirip süslediler, dokunulmaz geleneklere çevirdiler. Hutbeler; secîli metinlerin ve güzel söz söyleme maharetinin sergilendiği konuşmalara dönüştürüldü. Dolayısıyla temel amaç olan kalplerin payı hutbelerin dışında kaldı".[7]

Hz. Peygamber -aleyhisselam-'ın hutbesi, canlı, dinamik ve günceldi. Müslümanlar, onun hutbesinden aldıkları feyiz ve heyecanla hafta boyunca coşuyorlardı. Allah Rasûlü, hutbelerinde sadece konuşmasıyla değil, jest ve mimikleriyle, ses tonuyla ve lisân-ı hâliyle de insanları etkiliyor ve insanlar günlerce bu konuşmaların heyecanını duyuyordu. Ashabın gündemini bu konuşmalar belirliyordu. Bazan, hutbede bir sahabenin sorduğu soru cevaplandırılıyor, bazan da Allah Rasûlü -sallallâhu aleyhi ve sellem- gördüğü bir hatayı hutbeden ikaz ederek düzeltiyordu.

Ne yazık ki; bugün, cuma günleri müslümanların bayramı olma özelliğini yitirmiş, cuma namazlarındaki çoşku ve heyecan, yerini uyuşukluğa ve gevşekliğe bırakmıştır. Cuma hutbeleri ise; ruhsuz, hissiz, heyecansız, basmakalıp konuşmalara dönüşmüştür.

Hatta, çoğu İslâm ülkelerinde, minberler, resmî ideolojilerin alkışlandığı, İslâm dışı görüş ve anlayışların empoze edildiği, bâtıl ve hurafelerin, geleneklerin, anma günlerinin hatırlatılıp tekrar edildiği mekanlar haline gelmiştir.

Cuma namazlarının tekrar eski canlılığına kavuşması, cuma günlerinin müslümanlar için gerçekten bayram haline gelmesi, İslâmi mücadeleye ivme kazandıracaktır. Cuma hutbelerinin; müslümanları harekete geçiren, yön veren, uyaran ve gündem belirleyen konuşmalar haline gelmesi, onlara bir miting ve gösteri havası yaşatması, İslâmi şuurlanışın tırmanmasına büyük katkılar sağlayacaktır.

Bayram namazları ise; müslümanların kaynaşmasını, kardeşlik duygularının pekişmesini, iman ve heyecanlarının tazelenmesini sağlayan törensel ibadetlerin en geniş kapsamlı olanlarındandır. Bu yüzdendir ki, bütün müslümanların katılımına imkan verecek daha geniş bir mekanda kılınması sünnettir.

Rasûlüllah -sallallâhu aleyhi ve sellem-, Ramazan ve Kurban Bayramı namazlarını Medine'nin dışında boş ve geniş bir alan olan *Musallâ*'da kıldırırdı.[8] Çocukların, yetişkin kızların ve kadınların da bayrama katılmalarına izin verirdi. Ancak, hayızlıların namaz kılınan yere girmemelerini tenbih ederek, onların, müslümanların oluşturduğu o muhteşem kalabalığı, törenlerini ve dua edişlerini seyretmelerini söylerdi.[9]

Böylece; bütün müslümanların, senede bir gün, büyük kalabalıklar halinde, tevhidi ve tekbiri ortak bir slogan halinde tekrarlamaları, İslâm'ın kardeşlik ve cemaat ruhunu pekiştirmeleri mümkün olur: "*Allâhu ekber! Allâhu ekber! Lâ-*

ilâhe illa'llâhu vallâhu ekber! Allâhu ekber ve li'llâh'il-hamd!.."

Cuma ve Bayram namazlarının dışında; Hac'da toplu olarak kılınan namazlar, yağmur duası namazları, cenaze namazları, hüsuf ve küsuf (ay ve güneş tutulması) namazları da cemaat şuurunu, vahdeti, birliği ve dayanışmayı güçlendiren namazlardır.

Cami ve Mescid

'Müslümanları toplayıp bir araya getiren' anlamına gelen *cami* ve 'secde edilen mekan' anlamına gelen *mescid*, Allah'ın adının anılması için tesis edilen yerlerdir.

> Şüphesiz *mescidler hep Allah'ındır.* Onun için, Allah ile birlikte hiçbir şeye dua ve ibadet etmeyin! (Cin: 18)
> Ey Âdemoğulları! Her mescidde ziynetinizi alın (giyin)! (A'râf: 31)
> Allah'ın mescidlerinde, Allah'ın adının anılmasına engel olan ve onların harap olmasına çalışandan daha zalim kim vardır? (Bakara: 114)

Cami ve mescidler, Allah'ın adının anılması, şanının yüceltilmesi ve yalnızca O'nun rızası için cemaat halinde kıyam, rükû ve sücûdda bulunulması için tesis edilmiştir. Cami ve mescidlerde, Allah'dan başka ilahlaştırılıp putlaştırılan kişilere, kurum ve ideolojilere övgüler düzülüyorsa, onlara dua ediliyor ve onlardan medet bekleniyorsa, bu mekanlar fonksiyonunu yitirmiş demektir.

Allah Rasûlü -aleyhisselam- tarafından Medine'de son derece basit ve sade olarak inşa edilen Mescid-i Nebevî'nin temel işlevi; cemaat halinde namaz kılınan yer olmasıydı. Ancak, mescid, İslâm'ın ilk günlerinde sadece bir ibadet mahalli değil, tümüyle hayatın merkezi ve mihveri idi. Cami, İslâm devletinin hükümet binası ve İslâm davetinin karargahı idi. Bir eğitim ve öğretim merkeziydi. Yabancı elçiler

orada kabul edilirdi. Hatta, hapishane ve misafirhane olarak dahi kullanılıyordu.[10]

Camiler; ilim ve hidayetin fışkırdığı bir pınar, ıslah ve irşad nurunun parladığı bir ışık kaynağıdır.

Camiler; tebliğ, mücahede ve mücadele için müslümanların eğitildiği bir kışladır.

Camiler; müslümanların dinî, sosyal, siyasi ve kültürel tüm sorunlarının çözüme kavuşturulduğu huzur evleridir.

Camiler; toplumsal hayatın merkezi ve odak noktasıdır. Tüm İslâmi faaliyetler camiden yönlendirilir, tebliğciler direktiflerini buradan alır, faaliyetlerinin sonuçlarını burada tartışırlar.

Özetle; camiler, bir ibadet ve hareket merkezi olup İslâmi inkılabın yönlendirildiği bir karargahtır.

B. Cami ve Cemaat Namazlarının Toplumsal Etkileri

Eğitim ve Öğretim

Cami, İslâm'ın ilk yıllarından beri müslümanların fikren ve fiilen bilgilendirilip eğitildikleri bir mekan olmuştur. Tevhidin hakikati, İslâm'ın temel ilkeleri, Kur'ân'ın hükümleri, namaz, zekat, oruç, hac ve benzerleri hep camide öğrenilirdi. Cami; gece-gündüz, yaz-kış, her mevsim ve her saatte, büyük-küçük, kadın-erkek, bedevi-medeni, okumuş-okumamış herkese kapıları açık olan bir eğitim ve öğretim kurumudur. Camide sadece teorik öğretim yapılmaz; ibadetler, davranışlar, dua ve zikirler pratik olarak görülür. Salihler, fakihler, alimler ve İslâm'dan haberdar olan herkes, bu halk üniversitesinin hocaları olup bildiklerini bir diğerine anlatmak ve öğretmekle yükümlüdürler. Bu insanlar, gerek namaz esnasında, gerekse namaz dışında diğer insanlar için örnek davranışlar sergilerler.

Hz. Peygamber -aleyhisselam- döneminde; 'suffe ashabı' -ki sayıları seksen kadardı- mescidde yatar, kalkar, ilim öğ-

renir ve müslümanları irşad ederlerdi.

Müslümanların kendi aralarından seçtikleri en faziletli ve en bilgili kişiler olan imamlar; her namazdan sonra cemaate dönüp Allah'ın âyetlerini okur, açıklamasını yapar, onların sorularını cevaplar, görüşlerini alır ve tavsiyelerde bulunur. Namaz vakitleri dışında da vaaz ve irşadlarıyla halkı aydınlatır. Bu görev, elbette sadece imam seçilenlere has değildir.

Camide herkes, Kur'ân ve sünnet çerçevesi içinde görüş beyan edebilir. Bu konuda tam bir fikir özgürlüğü sözkonusudur. Kimse, kendi fikirlerini diğer müslümanlara despotça kabul ettirmeye kalkışamaz.

İslâm'daki tenkit ve ikaz hürriyetinin sınırlarını göstermesi bakımından, imamla cemaat arasındaki ilişki dikkat çekicidir: Mesela; imam namaz esnasında veya dışında bir yanlış yapar, hatalı bir söz söyler, eksik okur veya unutursa, cemaat tarafından derhal düzeltilir. Ancak, bu düzeltmeyi yapmak için uyarıda bulunmanın da bir adabı ve usûlü vardır. Hatayı ilk farkeden kişi, 'Sübhânallah!' diyerek imama hatasını duyurur. Sonra, hatasından dönünceye kadar bunu tekrarlar. Eğer kıraâette bir yanlış yapılmışsa veya unutulmuşsa bu hatırlatılıp düzeltilir. Hutbede yanlış bir ifade yer almışsa, bunun da doğrusu edeble ifade edilir. Hataların tashihinde bu incelik mutlaka gözetilmelidir.

Bir keresinde Mü'minlerin Emîri Hz. Ömer -Allah ondan razı olsun- mehir için bir sınırlama getirmeyi düşünerek bunu hutbede halka ilan etmişti; fakat orada hazır bulunan bir kadın ayağa kalkarak. "Ey Mü'minlerin Emîri! Allah'ın, verdiği birşeyden bizi niçin mahrum ediyorsun?" dedi ve ona şu ayeti hatırlattı:

> Bir eşin yerine başka bir eş almak istediğiniz takdirde, öbürüne yüklerle mal vermiş olsanız dahi, verdiğinizden hiçbir şeyi geri almayınız! İftira ederek ve açık günaha girerek verdiğinizi alacak mısınız? (Nisâ: 20)

Bunun üzerine Hz. Ömer (r.a) derhal kendi fikrinden dönerek şöyle dedi:

"Kadın isabet etti. Ömer ise yanıldı".[11]

Birlik ve Dayanışma

Müslümanların günde beş vakit biraraya gelip görüşmelerinde çok büyük hayırlar vardır. Bu vesileyle birbirleriyle tanışır, konuşur, ısınır ve kaynaşırlar. Birbirlerinin problemlerinden haberdar olur, sevgi ve merhametle yardımlaşırlar.

Hz. Peygamber -salât ve selâm onadır- zamanında, müslümanların birçok sosyal problemi camide konuşulur ve çözüme kavuşturulurdu. Onlar bir vücudun azaları gibi idiler. Cemaate devam etmemek çok istisnai bir durum olduğundan, bir kişi cemaate gelmediğinde hemen araştırılır, hastalık vb. gibi bir problemi olup olmadığı öğrenilir ve yardımcı olunurdu. Nitekim Hz. Rasûl -aleyhisselâm- şöyle buyurmuştur:

> Bütün mü'minler, birbirlerine olan merhamet, sevgi, lütuf ve yardımlaşma hususunda sanki bir vücuda benzerler. O vücud'un, bir organı hastalanınca öbür organları birbirlerini hasta uzvun elemine ortak olmaya çağırırlar.[12]

Müslümanlar birbirlerinin dostu, velisi ve yardımcısıdırlar. Bu, onların aynı imana sahip olmalarından, aynı kitaba uymalarından, aynı kıble'ye yönelmelerinden, birlikte omuz omuza namaz kılıp rükû ve secde etmelerinden kaynaklanır:

> Sizin veliniz ve yardımcınız, ancak Allah ve O'nun Peygamberi'dir; bir de namazlarını kılan, zekatlarını veren ve rükû'a varan müslümanlardır. Kim Allah'ı, O'nun Peygamberi'ni ve mü'minleri dost tutarsa (bilsin ki) galip gelecek olan yalnız Allah'ın taraftarları (Hizbullah)dır. (Mâide: 55-56)

Bu dayanışma, bu kardeşlik ve bu sevgi, müslümanları, 'Allah'ın hizbi' olma şerefine yükseltecektir. 'Allah'ın hiz-

bi'nden olanların özellikleri ise açıkça belirtilmiştir: Allah ve Rasûlü'nü veli edinmek, namaz ve zekat...

> Mü'min erkekler ve kadınlar birbirlerinin velisidirler. İyiliği emrederler, kötülükten menederler; namazı kılarlar, zekatı verirler; Allah'a ve Rasûlü'ne itaat ederler. İşte onlara Allah rahmet edecektir. (Tevbe: 71)

İnsanların giderek yalnızlaştığı ve bireysel sorunlarıyla başbaşa bırakıldığı çağımızda; cemaat namazları vesilesiyle günde birkaç kez biraraya gelebilmek, herbir müslüman için ne büyük bir rahmettir!

Cenazeden nikah ilanına kadar, mü'minin hayatındaki acı-tatlı pek çok olayın yaşandığı ve böylece müslümanların birbirleriyle kaynaşıp kenetlendiği mekanlar camilerdir. Caminin ve cemaat halinde kılınan namazların, saf düzeninin, müslümanların kalbî bağlarının güçlenmesinde çok önemli bir yeri vardır: Öyle ki; saflar sık ve düzgün olmalı, omuzlar arasında boşluk kalmamalı ve omuzlar bir diğerine karşı yumuşak olmalıdır.

Bu yüzden Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem- şöyle buyurmuştur:

> Düzgün olun, karışık durmayın! Sonra kalplerinize de karışıklık ve ihtilaf girer.[13]

Camide sosyal dayanışmayı güçlendiren çok önemli bir husus da; ekonomik ve sosyal statü bakımından farklı seviyedeki insanların aynı safta omuz omuza namaz kılmalarıdır. Orada zengin-fakir, âmir-memur, yönetici-yönetilen, güçlü-zayıf gibi hiçbir ayırım sözkonusu değildir. Daha geniş boyutta kalabalıklarca kılınan cemaat namazlarında (örneğin Hac'da) bu eşitlik çok daha net olarak ortaya çıkar. Renk, dil, coğrafya, gelenek vb. gibi farklılıklar böyle bir durumda tamamen ortadan kalkar. Bütün müslümanlar, tek bir gaye

için aynı türden hareketleri tekrarlar dururlar. Aynı kıbleye doğru bir tek Allah'a dua ve niyazda bulunmak için, aynı kitabın âyetlerinden okuyarak ibadet ederler. Hep birlikte ve aynı anda kıyam, rükû ve secdede bulunurlar. Bu öyle bir birliktir ki; sathi değil, zihinlere ve gönüllere yerleşen bir birlik... Görünüşte, düşüncede, gayede, sözde, harekette, gizlide, açıkta ve herşeyde tecelli eden bir birlik... Suheybleri, Selmanları, Bilalleri kardeş yapan bir birlik...[14]

İstişare ve Organizasyon

Cami bir parlamentodur. "Tevbe edenler, ibadet edenler, hamd edenler, (Allah için) seyahat edenler, rükû edenler, secde edenler, iyiliği emredip kötülükten alıkoyanlar"dan oluşan bir parlamento... (Tevbe: 112) Devlet başkanının ve diğer yöneticilerin, izleyeceği siyaseti, metodu, düşünce ve tasarılarını açıklayıp üyelerin görüş ve müzakeresine sunduğu bir meclis.

Nitekim Hz. Ebû Bekr halife seçildiği zaman, camide mü'minlere hitap ederek İslâmi organizasyonun temel prensiplerini hatırlattı:

> Ey insanlar! İstemediğim halde, büyük bir işin başına getirildiğimi biliyorum. Ancak Allah'ın yardımı ile bu işi başaracağım. Bu işi adaletle yapabilecek Rasûlüllah'ın ashabından birine her zaman vermeye hazırım... Ben de sizden biriyim.
>
> Ey müslümanlar! Allah'ın himayesinde olan birşeyden dolayı hesaba çekilmek istemiyorsanız, onu hemen yerine getiriniz. Şeytan beni yoldan çıkarabilir. Kızdığımı gördüğünüz zaman, size bir zararımın dokunmaması için benden uzak durunuz! Ey insanlar! Beni murakabe etmekten geri durmayınız. Eğer dürüst hareket edersem, bana yardım ediniz! Şâyet yanlış bir hareketim olursa, hatamı düzeltiniz! Allah'a itaat ettiğim müddetçe bana itaat ediniz; O'na isyan edersem siz de bana isyan ediniz![15]

Hz. Peygamber -aleyhisselam-'ın tatbikatına göre; bir bölgenin valisinin, aynı zamanda caminin de imamı olması gerekiyordu. Şayet bu bölge başşehir ise, devlet başkanının namaz kıldırması lazımdı.

İşte burada şu noktayı açıklığa kavuşturmak gerekiyor: Herhangi bir caminin imamı, bir bölgenin valisi olmuyor; bilakis o bölgenin valisi, aynı yerin camisinin de imamı oluyor ki, bu onun için bir imtiyazdır. Böylece o yörenin halkı, günde beş defa yöneticisini görmekte, şikayetlerini arzedebilmekte ve bu sayede onu kontrol etmektedir. Sözgelişi; o bölge yöneticisi vatandaşının işini aksatıyorsa, bu takdirde o vatandaşın başşehire gidip şikayetini arzetme imkanı olacaktır... Böylece devlet başkanı, kamuoyunun sesine kulak vermiş olacak ve halkıyla daha sağlıklı bir diyaloğa girecektir.[16]

Gerek Asr-ı Saadet'te, gerekse Dört Halife devrinde; müslim ve gayr-i müslimlerin ihtiyacı, valilere gönderilen senelik emir ve yazılarda sorulurdu. Valiler, mescid, cami ve namazgahlarda verilen kararları sorar, anlar ve cevap olarak kararların özetini yazarlardı. Arafat'taki umumi toplantıda; mahalle camilerinden itibaren derece derece gelen haberler değerlendirilir ve ona göre karar verilirdi.

İstibdat devrinde (Emeviler ve diğerleri), İslâm hakimiyetinin esası olan meşveret ve teşkilat da bozuldu. Mescidler, camiler, musallâlar ve hacda yapılan siyasi, ictimai ve iktisadi meşveret ve telkinat kaldırıldı. Mihrabdan ve minberden yapılan telkin ve konuşmaların yerini yalnızca dualar aldı. [17]

Oysa camiler, sadece namaz kılmak için değil, aynı zamanda müslümanların birbirleriyle görüşüp tanışmaları, istişare, telkin ve tebliğde bulunmaları için takdir olunan mekanlardır.

Allah Rasûlü -aleyhisselam-, şu ayetin hükmüne uyarak camide ashabıyla sık sık istişare ederdi:

(Yapacağın) iş hakkında onlarla istişare et. (Âl-i İmrân: 159)

Namaz, cemaat ve istişarenin birbirinden ayrılması mümkün değildir:

> Rablerinin çağrısına icâbet ederler, namazı kılarlar ve işleri aralarında *istişare* iledir. (Şûrâ: 38)

Müslümanların istişaresi, mahalle camiinden başlayarak Arafat'a kadar uzanan birkaç kategoride gerçekleşir:

Cemaatin getireceği haberler, mahalle camiinde müşavere edilip karara bağlanır. Haftalık cuma namazlarında ise, bütün mahalle camii cemaatlerinin katılımı ile, daha büyük bir mecliste, seçilmiş bir hatip tarafından İslâm alemine ait bir haftalık haberler ve açıklamalar müslümanlara duyurulur. Câmi-i Kebîr veya Namazgâh'ta kılınan Bayram namazlarında ise, İslâm dünyasını ilgilendiren bir senelik olaylar ve haberler hatip tarafından özet olarak arz ve izah olunur. Bütün İslâm ülkelerinde ve şehirlerinde meydana gelen olayları ve haberleri öğrenmek ve bunları değerlendirmek üzere gücü kudreti yeten müslümanlar Arafat'ta toplanır.

Bu ibadet ve meşveret mahallerinde müslümanlar eşitlik kaidesine tâbidir. Kimsenin kimseye meslek, maddi güç, makam vb. açısından üstünlüğü olamaz. Herkes aynı safta ve omuz omuzadır. Bu yüzdendir ki, imamın da cemaatten yüksek bir yerde namaz kıldırması caiz değildir.[18] Bu eşitlik, ancak bir noktada bozulur; o da ilim ve ibadet noktasıdır. Mescidde, ilk safta ilim ve takva bakımından önde olanlar bulunur. Bunlar, imamet ve riyaset namzedi oldukları gibi, müzakere ve müşaverede de reylerinden en fazla yararlanılan kişilerdir.[19]

İmamın, namazdan sonra arkasını mihraba, yüzünü cemaate dönüp oturması, dua için olmayıp kendisini imam seçen cemaatle istişare ve tartışmaya başkanlık etmek içindir.

Nitekim Rasûlüllah -sallallâhu aleyhi ve sellem- şöyle buyurmuştur:

> Benim hemen arkama sizden dirâyet ve akıl sahipleri

> dursun! Sonra onları takip edenler, sonra da onları takip edenler dursun! Çarşıların karışıklığından sakının![20]

Böylece müslümanlar, cemaat namazlarına katılarak; danışmayı, fikir beyan etmeyi, karar vermeyi, uygulamayı, hiyerarşik bir yapı içinde birlikte hareket etmeyi, imama uymayı, organize olmayı ve cemaat halinde mücadele etmeyi öğrenirler.

Ayrıca, cemaatle namaz; müslümanları cemaat-imam ilişkileri konusunda da eğitir: Mescid ehli, devamlı namaz kıldıracak kişiyi seçerler. Cemaatin istemediği kişinin imam olması caiz olmaz.

> Üç kişinin namazları kabul olmaz; bunlardan birisi cemaat istemediği halde imamlık yapmak isteyen kişidir...[21]

Müslümanlar, kendi rızaları ile Kur'ân ve sünnet konusunda en ehil olan birini aralarından bulup seçerler. Bu kişinin görevi, sadece müslümanlara namaz kıldırmak değil, onları güzelce idare etmek, birlik ve dayanışmalarını sağlamak, onlarla istişare etmek ve onlara tavsiyelerde bulunmaktır.

Bu imamlık fikri, müslümanlara bütün işlerinde bir idarecinin bulunmasının gerekliliğini ilham eder. Bu kişiler, tavsiye ve nasihatlerde bulunarak Allah'a itaat hususunda diğerlerine örnek olurlar. Müslümanlar, siyasi, sosyal ve cihadla ilgili işlerinde, yöneticiliği ihmal ettikleri takdirde, bütün işlerinde aksamalar başgösterir; çünkü, zulmü önlemek, adaleti yaymak, dinî vecîbeleri yerine getirmek, Allah yolunda cihad gibi bütün faaliyetler durur. Dinde sadece, fertle ilgili farzlar kalır. Bu durum aynen, münferit şahısların cemaatsiz ve imamsız kıldıkları namaza benzer.[22]

C. Namaz ve Cihad

Tekbir, Cihad'ın İlk Adımıdır

Namaz; baştan sona bir tevhid eylemi olup bir cihad hazırlığıdır. İlk olarak *'Allâhu ekber!'* sloganıyla namaza başlanır; en büyük sıfatının yalnızca Allah'a ait olduğu, O'nun dışındaki tüm varlıkların bir hiç olduğu ve sadece Allah'ın 'ilah ve rab' olarak kabul edilebileceği ilan edilir. Ezanda, kâmette, kıyama başlarken, rükû ve secdeye varılırken, otururken, kalkarken ve namazın sonunda sürekli tekrarlanan bu mübarek kelime, 'tevhid'in en özlü ifadesidir. Bu ifadeyi her gün yüzlerce kez tekrar eden bir muvahhid, zamanla o hale gelir ki, artık o, sadece Allah'ı seven, sadece O'nu yücelten, O'ndan yardım dileyip O'ndan medet bekleyen, O'na tevekkül edip güvenen, O'nun için sevip O'nun için buğzeden, O'nun için dost olup O'nun için düşman olan, O'ndan ümitlenip O'ndan korkan... hâsılı yalnızca O'na kulluk eden bir insan haline gelir. *'Allâhu ekber!'* sloganını sadece diliyle değil, tüm bedeni ve gönlüyle haykıran bir mü'min, Allah'ın dışında büyüklük taslayan, 'ilahlık' ve 'rablık' iddia eden tüm kişi ve kuruluşlara, bütün kuvvet ve otoritelere karşı savaş açmış demektir.

'Allâhu ekber!' demek; 'Rabb'im Allah'tır.' demektir.

'Allâhu ekber!' demek; 'Allah'tan başka ilah olmadığını' haykırmaktır.

Dolayısıyla bu kelimeyi yürekten inanarak söyleyen bir kimse, cihad bayrağını açmış ve tüm dünyaya kafa tutmuş demektir.

> Onlar, sırf 'Rabb'imiz Allah'tır.' dedikleri için haksız yere yurtlarından çıkarıldılar. Eğer Allah'ın, bazı insanları diğer bazılarıyla savması olmasaydı, içlerinde Allah'ın ismi çok anılan, manastırlar, kiliseler, havralar ve mescidler yıkılırdı. Allah kendisine yardım edene elbette yardım eder. Şüphesiz Allah kuvvetlidir, gâliptir. (Hacc: 41)

Namazda sadece tekbirle değil, her vesileyle Allah'ın ilahlığı ve rablığı ifade ve ilan edilir.

'Sübhâneke Allâhümme...' duasında "Senden başka ilah yoktur!" ifadesi yeralır.

Fatiha'da "Yalnız sana ibadet eder ve yalnız senden yardım dileriz." denilir.

Kur'ân'dan okunan her sure ve âyet, mü'minlere hep 'tevhid'i hatırlatır.

Rükû'da "Azamet sahibi Rabb'imi tesbih ve tenzih ederim." denilerek Allahu Teâlâ, bu dünyada huzurunda eğilinen varlıklara benzemekten uzak bilinir.

Secde'de; "Yüceler yücesi Rabb'imi tesbih ve tenzih ederim." denilerek, huzurunda yere kapanılacak tek varlığın Allah olduğu ifade edilir.

Tahiyyât'ta; ibadet kasıtlı bütün davranışların yalnızca Allah'a ait olduğu vurgulanır ve "Allah'tan başka ilah olmadığına, Muhammed'in O'nun kulu ve Rasûlü olduğuna" şehadet edilir.

Namazdan sonra yapılacak dua ve zikirler, yine hep aynı mihver etrafında döner durur:

> Allâhu ekber!;
> Lâ-ilâhe illa'llâhu vahdehû lâ-şerîke leh. Leh'ül-mülkü ve leh'ül-hamdü ve hüve 'alâ-külli şey'in kadîr.
> Lâ-havle ve lâ-kuvvete illâ bi'llâh.

'Kunût', Cihada Söz Vermektir

Rasûlüllah -sallallâhu aleyhi ve sellem-, vitir namazının son rekatında, rükûa varmadan önce kunût okurdu. Ayrıca, zorluk günlerinde de, beş vakit namazda son rekatta secdeye inmeden önce de kunût okurdu.

"İbn Abbas'tan gelen rivayete göre, Rasûlüllah -aleyhisselam-, arka arkaya bir ay öğle, ikindi, akşam, yatsı ve sabahleyin,

her namazın arkasında, son rekatta 'Semi'Allâhu li-men-hamideh!' deyince Benî Süleym, Rial, Zekvan, Useyye kabileleri aleyhinde beddua okudu, arkasındakiler de 'Âmin!' dedi.

"Rasûlüllah -aleyhisselam-, bu kabilelere, İslâm'a çağıracak kişiler göndermişti. Onlar da bu kişileri şehid etmişlerdi. İkrime; 'İşte kunût'un esası budur.' der. Ebû Hureyre de; 'Nebi -aleyhisselam- bir kimseye dua veya beddua etmek istediği zaman, rükûdan sonra kunût okurdu.' der".[23]

Bazan Rasûlüllah -sallallâhu aleyhi ve sellem-; 'Semi'Allâhu li-men-hamideh!'en sonra 'Rabbenâ ve leke'l-hamd!' der ve şöyle dua ederdi: "Allah'ım! Velid bin Velid'i, Seleme bin Hişam'ı, 'İyaş bin Ebî Rebî'i ve mü'minlerden zayıf olanları kurtar. Allahım! Mudar kabilesine baskını artır! Onlara Yûsuf zamanındaki kıtlık gibi kıtlık ver!"[24]

Kunût; gerek yıl boyu sürekli olarak vitirde (Şâfiîlere göre, sabah namazının ikinci rekatında rükûdan sonra) gerekse bela ve musibet zamanlarında beş vakit yapılsın, her halükarda müslümanların içinde bulunduğu genel durumla yakından alakalıdır. Kunût duaları, imanı güçlendirmeye, Allah'a tevekkülü artırmaya, Allah'ın düşmanlarına karşı kin duymaya, tavır almaya ve cihada hazır olmaya yönelik dualardır.

Hanefîlerce tercih edilen ve İbn Mes'ud'dan rivayet edilen kunût duası bu açıdan çok anlamlıdır:

اَللّٰهُمَّ إِنَّا نَسْتَعِينُكَ وَنَسْتَغْفِرُكَ وَنَسْتَهْدِيكَ وَنُؤْمِنُ بِكَ وَنَتُوبُ
إِلَيْكَ وَنَتَوَكَّلُ عَلَيْكَ وَنُثْنِي عَلَيْكَ الْخَيْرَ كُلَّهُ نَشْكُرُكَ وَلَا نَكْفُرُكَ
وَنَخْلَعُ وَنَتْرُكُ مَنْ يَفْجُرُكَ.

اَللّٰهُمَّ إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَلَكَ نُصَلِّي وَنَسْجُدُ وَإِلَيْكَ نَسْعٰى وَ نَحْفِدُ
نَرْجُوا رَحْمَتَكَ وَنَخْشٰى عَذَابَكَ إِنَّ عَذَابَكَ بِالْكُفَّارِ مُلْحِقٌ.

Allâhümme innâ nesta'înüke ve nestağfiruke ve nestehdîke ve nü'minü bike ve netûbü ileyke ve netevekkelü aleyke ve nüsnî aleyke'l-hayra küllehû neşküruke ve lâ-nekfüruke ve nahla'u ve netrukü men-yefcüruke. Allâhümme iyâke na'büdü ve leke nusallî ve nescüdü ve ileyke nes'â ve nahfidu nercû rahmeteke ve nahşâ azâbeke, inne azâbeke bi'l-küffâri mülhık".

"Ey Allahım! Biz, Sen'den yardım ve mağfiret dileriz. Sen'den hidayet dileriz. Sana iman ederiz. Sana tevbe ederiz. Sana tevvekkül ederiz. Tüm övgü vasıflarıyla Sen'i överiz. Sana şükrederiz. Sana nankörlük etmeyiz. *Sana muhalefette bulunup isyan edeni hal' ederiz (görevinden azleder atarız) ve terkederiz.* Allahım! Yalnız Sana ibadet ederiz. Ancak Sen'in için namaz kılar, Sen'in için secde ederiz. Koşmalarımız ve çabalarımız yalnız Sana yaklaşmak içindir. Sen'in rahmetini umarız. Sen'in azabından korkarız. Şüphesiz Sen'in azabın kötülere yakışır".[25]

Böylece, mü'minler, günde en az bir kez vitirde ya da sabah namazında kunût yaparak, kunût dualarını okuyarak; Allah'a isyan eden, O'nun dinine savaş açan, fısk u fücûr işleyen, müslümanlara zulmeden kimseleri ve otorite sahiplerini azledeceğine ve görevlerine son vereceğine dair söz vermiş olurlar. Bu konuda Allah'a söz verirken, müslümanlar öncelikle şunu bilmelidirler ki; bu söz, ferdî yani *tekil* değildir. Tam tersine *çoğul*dur: *Nahla'u ve netrukü men-yefcüruke;* yani, "Biz mü"minler cemaati olarak, fâcirler güruhunun saltanatına son verir ve onları terkederiz. Bunu er veya geç Allah'ın izni ile gerçekleştiririz. Onlarla asla uzlaşmayız. Onların payandası olmayız. Zulme ve küfre karşı tavır alırız":

> Allah'a isyan edip aşırı gidenlerin emrine itaat etmeyin! (Şuarâ: 151)

Hz. İbrahim ve ona inanan mü'minler cemaatinin, inkarcı olan kavimlerine karşı takındıkları tavrı örnek alırız:

> (Hz. İbrahim kavmine dedi ki:) "Biz, sizlerden ve Allah'tan başka tapmakta olduklarınızdan gerçekten uzağız. Sizi tanımayıp inkar ettik. Sizinle aramızda, siz Allah'a bir olarak iman edinceye kadar ebedi bir düşmanlık ve bir kin başgöstermiştir". (Mümtehine: 4)

Kunût duasının, bir mü'minin hayatında nasıl bir fonksiyon icra ettiğini, gösteren çarpıcı bir kıssaya yer verelim:

"Hindistan'da, geçen asrın tevhid ve cihad önderlerinden Ahmed b. İrfan'a (v. 1246 H.) arkadaşlık yapmış olan alimlerden biri, dişinden rahatsızlanıyor. Çok uzak olan yerinden kalkıp bir diş hekimine geliyor. Yorgun argın hekimin gelmesini bekliyor. Nihayet hekim geliyor; fakat gelince de Allah'tan başkasına tazim olan bir tapınmada bulunuyor. Bunu gören alim, öğrencisine 'Gidelim!' diyor. Derhal kalkıp oradan uzaklaşıyor. Yolda öğrenci hocaya 'Bugünkü gibisini görmedim. Uzun mesafeden hekim için geldiniz ve çok da beklediniz. Hekim gelince de kalkıp tedavi olmadan geri döndünüz!' diyor. Hoca 'Sen ne diyorsun! O gelir gelmez, Allah'a şirk koşup isyan etmedi mi? Sen bunu görmedin mi?' diyor. Öğrenci 'Onun sapıklığından bize ne! Bilgisi ve yeteneği lazım bize.' deyince, hoca şöyle diyor:

"Hayret doğrusu! Ben hekimin o haline göz yumar ve ondan faydalanırsam, gece Rabb'imin huzuruna nasıl çıkar ve vitir duasında nasıl *'Sana isyan edip fasıklık yapanı hal' eder ve terkederiz.'* derim?"[26]

İşte kunût'un ve namazın, bir mü'minin günlük hayatını nasıl yönlendirdiğinin çok diri ve canlı bir örneği... Her gün vitir namazı kılan ve kunût okuyan bir mü'minin, fâcir ve fâsıklarla uzlaşması, onlara sempati ile bakması mümkün değildir; zira kafir, zalim, fâcir ve fâsıklara karşı tavır alması, onlardan kopup ayrılması gerektiğini kunût emretmektedir. Ancak bu, onlara tebliğ yapılmayacağı, kaba ve haşin davranışlarla onların İslâm'dan ürkütüleceği anlamına gelmez.

"Onlarla en güzel bir tarzda mücadele etmek" (Nahl: 125), mü'minin en temel görevidir.

Mihrab'da (Harb Alanında) Kılınan Namaz

Mihrab, camide imamın namaz kıldığı yerdir. Mihrab, camideki ibadetlerin odak merkezi olup imamın şahsında tüm cemaat mihrab'a çıkar.

'Mihrab' kelimesi, 'harb'le aynı kökten gelir. Kelime anlamı; 'savaş alanı ve mekanı' demektir. Mihrab; tâğûta, şeytana, hevâ vü hevese, azgınlaşan nefse karşı savaş verilen yerdir. İnsanın, mihrabın hakkını vermesi, dünyevi eğilimlere, meşgalelere ve şeytani güçlere karşı savaş hali içinde olması demektir.[27]

Namaz kılan bir mü'min, bir bakıma günde beş kez muharebe meydanına çıkmakta ve 'Allâhu ekber!' sloganını dilinden düşürmeyerek nefsiyle ve şeytanla kıyasıya savaşmaktadır. Zaten; ilahlaştırılmaya meyyal olan nefisleri ayaklar altına almadan, putlaştırılan dünyaya ve onun nimetlerine karşı ahireti tercih etmeden, şeytana ve onun askerlerine karşı kin duymadan, Allah'ın dışında ilahlık ve rablık iddia eden bütün otoriteleri reddetmeden kılınan namaz beyhudedir. "Yalnızca Allah'a ibadet edeceğine ve yalnızca O'ndan yardım dileyeceğine" dair söz verdiği halde; sahte ilahlara kullukta bulunmaya, onları alkışlamaya devam eden, Allah'ın dışındaki fani varlıklardan medet bekleyen kimse havanda su dövüyor demektir.

Bu yüzden, namaz kılan her mü'min; her kıyamında, her rükû ve sücûdunda ve her kuûdunda, Allah adına Allah'ın düşmanlarına karşı zafer kazandığının şuurunda olmalıdır. O, yalnızca Allah'ın huzurunda divan durmakla, karşısında el ovuşturulan sahte ilahlara karşı zafer kazanmaktadır. O, yalnızca Allah'ın huzurunda eğilip rükû etmekle,

karşısında iki büklüm olunan müstekbirlere karşı zafer kazanmaktadır. O, yalnızca Allah'ın huzurunda secdeye varıp toprağa yüz sürmekle, eli eteği öpülen, önünde yerlere kapanılan cibt ve tâğûtlara karşı zafer kazanmaktadır. O, yalnızca Rabb'inin huzurunda huşû ile diz çöküp oturmakla, aşırı tazim edilip putlaştırılan her türlü güç ve kudret sahibine karşı zafer kazanmaktadır.

Esasen namaz, baştan sona bir cihad ve muharebedir; nefse, şeytana, tâğûta ve Allah düşmanlarına karşı... Zaten namaz, *'salâ'* kökünden türemiş olup 'patlama ve parlama' anlamına gelir.[28] Dolayısıyla namazın özünde, Allah düşmanlarına karşı bir patlama ve nefret ilanı vardır.

Namazla düşünce planında mağlup edilen düşmanlar, pratik hayatta daha kolay yenilecektir. Namazda nefsini yenemeyen; nefislerin hakimiyeti esasına dayanan cahiliye düzenini nasıl mağlup edebilir? Namazda şeytanı yenemeyen; şeytanın ordularıyla nasıl baş edecektir?

İşte bu açıdan bakıldığında namaz; hayatın hiçbir anında durması mümkün olmayan fikrî ve fiilî cihad için bir hazırlıktır. Namazını gerçekten ikâme eden bir mü'min, cihad ve tebliğ için gerekli heyecan ve enerjiyi ancak namazda bulacaktır. Kendisini namazla yenileyecek, imanını namazla güçlendirecek, davranışlarını namazla ıslah edecektir. Nihayet mü'min; namazla enerjik bir İslâm kavgacısı olacaktır.

Bir önceki bölümde de açıklandığı gibi, 'namaz'la 'mihrab' arasında sıkı bir bağ sözkonusudur. Dolayısıyla, cemaat halinde saf bağlayarak mihraba, yani savaş meydanına çıkan mü'minler, psikolojik ve fikrî olarak cihada hazırlanmaktadırlar. Safların dosdoğru ve arada boşluk bırakmaksızın düzenlenmesi, omuz omuza namaz kılmanın teşvik edilmesi, imamın düzen ve tertip konusunda sürekli cemaati uyarması, rükû ve secdeye giderken, kalkarken imamdan önce hareket edilmemesi, bu ve benzeri konularda imama harfiyyen

uyulması... tümüyle askerî bir disiplin içinde cereyan eder ve müslümanları pratik olarak cihada hazırlar.

Hz. Peygamber -aleyhissalâtu ve's-selam-'ın, Mescid-i Nebevî'de Habeşlilerin mızrak oyununa müsaade etmesi;cemaat namazı-cami- mihrab ilişkisini ortaya koyması bakımından oldukça anlamlıdır.

Böylece camiler; mü'minlerin fikren ve fiilen cihada hazırlandıkları, örgütlenip tebliğ ve cihad alanlarına sevkedildikleri merkezler olur.

Günümüzde camilerin ve cemaat namazlarının bu fonksiyonunu gerçek anlamda yerine getirmesi halinde, her cami bir devrim merkezi ve her cemaat bir devrim müfrezesi olacaktır.

İşte o zaman:

Zulmetmekte olanlar, nasıl bir inkılaba uğrayıp devrileceklerini pek yakında bileceklerdir. (Şuarâ:227)

Şuayb -Aleyhisselam-'ın Namazı

> Medyen'e de kardeşleri Şuayb'ı (gönderdik): 'Ey kavmim!' dedi; 'Allah'a kulluk edin! Sizin O'ndan başka ilahımız yoktur. Ölçüyü ve tartıyı eksik yapmayın; zira ben sizi bolluk içinde görüyorum ve ben sizin için kuşatıcı bir günün azabından korkuyorum.
> 'Ey kavmim! Ölçüyü ve tartıyı adaletle tam yapın! İnsanların eşyasını eksik vermeyin ve yeryüzünde fesat çıkararak fenalık etmeyin!
> 'Eğer inanan insanlar iseniz, Allah'ın (helalinden) bıraktığı (kâr), sizin için daha hayırlıdır. (Ama yine de siz bilirsiniz). Ben sizin üzerinize bekçi değilim'.
> 'Ey Şuayb' dediler; '*Senin namazın mı sana, babalarımızın taptığı şeylerden, yahut mallarımız üzerinde dilediğimizi yapmaktan vazgeçmemizi emrediyor?* (Yoksa sen bunu yapmazsın); çünkü sen yumuşak huylu, akıllı (bir insansın)'.

'Ey kavmim!' dedi; 'Bakın, ya ben Rabb'imden bir delil üzerinde isem ve (O), bana kendinden güzel bir rızık vermişse? Ben size menettiğim şeyleri (kendim yaparak) size aykırı davranmak istemiyorum. *Sadece gücümün yettiği kadar (sizi) düzeltmek istiyorum.* Başarım, ancak Allah('ın yardımı) iledir. Yalnız O'na dayandım ve yalnız O'na yönelirim.

'Ey kavmim! Bana karşı gelmeniz, sakın sizi Nuh kavminin, yahut Hûd kavminin veyahut Salih kavminin başlarına gelenler gibi bir felakete uğratmasın! Lût kavmi, sizden uzak değildir.

'Rabb'inizden mağfiret dileyin! Sona O'na tevbe edin! Doğrusu, Rabb'in çok esirgeyen, çok sevendir'.

Dediler ki: 'Ey Şuayb! Senin söylediklerinden çoğunu anlamıyoruz; biz seni içimizde zayıf görüyoruz. *Cemaatin (raht'ın) olmasaydı, seni mutlaka taşlardık.* Senin bize karşı hiçbir üstünlüğün yoktur'.

'Ey kavmim!' dedi; 'Size göre cemaatim, Allah'tan daha mı üstün ki, O'nu arkanıza at(ıp unut)tunuz? Şüphesiz Rabb'im yaptıklarınızı kuşatıcıdır.

'Ey kavmim! Olduğunuz yerde (yaptığınızı) yapın; ben de yapıyorum. Yakında kime azabın gelip kendisini rezil edeceğini ve kimin yalancı olduğunu bileceksiniz. Gözetin, ben de sizinle beraber gözetmekteyim!'

Emrimiz gelince, *Şuayb'ı ve onunla beraber inanmış olanları* bizden bir rahmetle kurtardık; zulmedenleri de o korkunç ses yakaladı, yurtlarında çöküp kaldılar.

Sanki orada hiç şenlik kurmamışlardı! İyi bilin ki, Semud (kavmi), nasıl uzaklaşıp gittiyse Medyen halkı da öyle uzaklaşıp gitti. (Hûd: 84-95)

Şuayb -aleyhisselam-, kavmini, Allah'tan başka ilah olmadığı gerçeğine ve işlemekte oldukları en büyük cürüm olan ekonomik vurgun ve talan düzenlerine son vermeye çağırdığı zaman, onların tepkisi gerçekten ilginçti:

"Ey Şuayb! Senin *namazın mı* babalarımızın taptığı şey-

lerden... vazgeçmemizi istiyor?"

Şuayb -aleyhisselam-'ın kavmi, neden onun namazını boy hedefi haline getirmişlerdi? Neden onun mücadelesini, tebliğini ve davranışlarındaki bütün değişikleri *namazına* bağlıyorlardı?

Anlaşılan odur ki; Şuayb -aleyhisselam-'ın kavmi Medyen ve Eykeliler, onun yürürlükte olan düzene karşı çıkmaya başlaması ve insanları Allah'ın dinine çağırması üzerine, Şuayb'daki bu değişikliğin sebeplerini araştırmaya başladılar. Araştırmaları sonunda, Şuayb'ın kendilerinden farklı olarak, kıyam, rükû ve sücûd yaptığını; yani namaz kılıyor olduğunu gördüler. Onların Şuayb'da gördükleri ilk dikkat çekici özellik, huşû içinde kıldığı namazdan başka birşey değildi. Demek ki; onu, kavmine karşı böyle davranmaya iten, işte bu namazıydı.

Evet, gerçekten de Şuayb'ın, yoldan çıkmış olan kavmine karşı verdiği mücadelede, yegane heyecan ve güç kaynağı namazıydı. O, namazla tebliğe hazırlanıyor, namazla dinamizmini artırıyor ve namazla enerjisini tazeliyordu. Kavminin anlayışsızlıklarına, tepkilerine ve hatta onu taşlamaya kadar varan taşkınlıklarına, sabır ve namazla direniyordu. Kavminin; 'Oysa sen yumuşak huylu ve akıllı bir insansın.' diyerek alttan almalarına, yahut 'Cemaatin olmasaydı seni muhakkak taşlardık!' gibi tehditlerine rağmen, bıkmadan, usanmadan ve namazından güç alarak mücadelesine devam ediyordu.

O halde, Şuayb -aleyhisselam-'ın namazının ortaya koyduğu gerçek şudur: Namaz, mü'minin pasifize olmasına, uyuşmasına ve dünyadan el etek çekmesine yolaçan bir ibadet değil, aksine; onu toplumun inkarlarına, sapmalarına, fahşâ ve münkerlerine karşı mücadeleye sevkeden bir muharrik güçtür.

DİPNOTLAR

1. Buhârî, *Ezan*, 30; Müslim, Salât, 272.
2. Buhârî, *Ezan*, 29; Müslim, *Mesâcid*, 252; *Muvatta*, Salât'ul-Cemâ'a, 3; Ebû Dâvud, *Salât*, 47; Tirmizî, *Salât*, 162; Nesaî, *İmâmet*, 49.
3. Cuma namazı, bütün müslümanları biraraya toplayıcı olması gerektiğindendir ki, İmam Ebû Yûsuf, "Aynı şehrin birkaç yerinde cuma kılmak caiz değildir." demiştir. Aynı fetva İmam-ı Azam'dan da rivayet olunmuştur. (*Dört Rükün*, Nedvî, s. 75).
4. Müslim, *Cum'a*, 40.
5. Ebû Dâvud, *Salât*, 210; Tirmizî, *Salât*, 359; Nesaî, *Cum'a*, 2.
6. Müslim, *Cum'a*, 43; Nesaî, c. III, s. 188-189; *Zâd'ul-Meâd*, c. I, s. 253.
7. *Zâd'ul-Meâd*, c. I, s. 292.
8. *a.g.e.*, c. I, s. 303-304.
9. Buhârî, *Kitâb'ul-Iydeyn*, h. 29 ve Müslim, *Salât'il-Iydeyn*, h. 890.
10. *İslâm Müesseselerine Giriş*, Muhammed Hamîdullah, s. 73-84.
11. *İbadet*, Kardâvî, s. 327, 238; *Döt Risale* (*Ref'ul-Melâm*, İbn Teymiyye), s. 56.
12. Buhârî, *Edeb*, h. 41.
13. Müslim, *Salât*, 122; Nesaî, *İmâmet*, 26; Ebû Dâvud, *Salât*, 96.
14. *İbadet*, Kardâvî, s. 328.
15. *Hadislerle Müslümanlık*, M. Yusuf Kandehlevî, c. II, s. 617, 618. (*Kenz'ül-Ummâl*, III, 131, 135; *Mecma'uz-Zevâid*, V, 184).
16. *İslâm Müesseselerine Giriş*, M. Hamîdullah, s. 88-90.
18. Ebû Dâvud, *Salât*; 67.
19. *İslâm Teşkilatı*, K. Emirzâde, s. 11-15.
20. Müslim, *Salât*, 123; Ebû Dâvud, *Salât*, 96; Tirmizî, *Salât*, 168.
21. Ebû Dâvud, *Salât*, 63; Tirmizî, *Salât*, 266.
22. *Namaz*, Hasan Turâbî, s. 142.
23. *Fıkh'us-Sünne*, Seyyid Sâbık, c. I, s. 207.
24. *a.g.e.*, c. I, s. 207.
25 İbn Mace, c. III, s. 537-538.
26. *Dört Rükün*, Nedvî, s. 61.
27. Müfredât, Râgıb el-Isfahânî, s. 160-161. (HRB maddesi).
28. *a.g.e.*, s. 420-421; *Kur'ân'ı Anlama Metodu*, Dr. Beheştî; s. 26-30.

Sonuç

İslâm, insanın yalnızca Allah'a kulluk etmek için yaratıldığını beyan eder ve onu Allah'ın varlığını ve birliğini tanımaya çağırır. Kur'ân'ın *tevhid*den sonra ikinci çağrısı ise *namaz*dır; çünkü namaz; dinin direği ve olmazsa olmaz kuralıdır. Namaz; imanla küfür arasında bir perdedir ve amellerin en faziletlisidir. Namaz; cennetin anahtarı; mü'minin miracı ve alâmet-i fârikasıdır.

Bu yüzdendir ki; *'Namaz kılınız!'* emri, Kur'ân-ı Kerîm'de en sık tekrarlanan emirlerdendir. Kur'ân, sadece bu ifade ile değil; "Allah'ı tekbir ediniz!", "O'nu hamd ile tesbih ediniz!", "O'na dua ediniz!", "O'nun için kıyam ediniz, rükû ediniz, secde ediniz!" gibi ifadelerle de sürekli namazı emreder ve hatırlatır; zira namazda dua, zikir, hamd, tesbih, tekbir, tevbe, istiğfar gibi kalbi ve lisani ibadetler bulunduğu gibi, kıyam, rükû, sücûd ve kuûd gibi fiilî ibadetler de yer alır.

Namaz; tahrîme tekbirinden selam'a kadar bir dizi bedenî, fikrî, lisani ve kalbi ibadet seramonisi olup tüm ibadetlerden ögeler taşıyan bir sentezdir. Namaz öncesinde yapılan hazırlıklar, namaz eylemi ile doğrudan alakalı olup namazın hak-

kıyla eda edilebilmesine ortam hazırlar. Eğer bu hazırlıklar eksik ve şuursuz olursa, namazın da eksik ve huşûdan yoksun olma tehlikesi vardır. Şu halde, namaza hazırlanan bir mü'min; abdest, örtünme, kıble'ye yöneliş, tebettül ve niyet konularında oldukça titiz olmalıdır. Böylece kılacağı namaz; tekbiriyle, başlangıç dualarıyla, şeytan'dan Allah'a sığınıp okumaya ve düşünmeye başlayacağı Kur'ân âyetleriyle, tesbihiyle, tenzihiyle, rükû ve secdeleriyle tam bir tevhid eylemi olacaktır. O, yalnızca Allah'ı büyük tanıyacak, sadece O'na kulluk edip, sadece O'ndan yardım dileyecek, yalnız ve yalnız O'nun karşısında el-pençe divan durup O'nun karşısında eğilecek ve yere kapanacaktır. Bütün bunlar; iman ettiği tevhid akidesinin teoriden pratiğe aktarılmasından ibarettir.

Şuurla ve huşû ile kılınan böyle bir namazın, mü'min üzerinde elbette çok önemli etkileri olacaktır. İşte bu namaz; mü'mini ruhen yüceltecek onu maddi ve manevi kir ve paslardan arındıracak, fahşâ ve münkerden alıkoyacak, nefsin ve şeytanın esaretinden kurtaracak, kibir, gurur ve bencillikten uzaklaştıracaktır. Namaz; mü'minin kalbini pekiştirir, ona kuvvet ve metânet kazandırır. Namaz; ömür boyu tekrarlanan bir sabır eğitimidir. Namaz; mü'mini gerçek özgürlüğüne kavuşturan bir ruhi inkılaptır.

Namaz sadece kişiyi değil, toplumu da baştan ayağa değiştiren, tevhide doğru geliştiren bir ibadettir. O ferdî bir inkılap olduğu kadar sosyal bir inkılaptır da. Günde beş kez cemaat namazlarıyla biraraya gelen dünyevi ve maddi endişelerden uzaklaşarak aynı manevi atmosferi teneffüs eden mü'minler topluluğu; sürekli birbiriyle yardımlaşarak, birbirinden güç ve kuvvet alarak, birbirine hakkı ve sabrı tavsiye ederek, hep iyiye doğru ilerleyerek tevhidî çizgide bütünleşir. Camiler; mü'minlerin eğitim ve öğretimini, birlik ve dayanışmasını, iştişare ve organizasyonunu sağlayan mekanlardır. İslâmi hayatın mihveridir.

Ezanlar bir inkılap çağrısı olarak algılandığı zaman, namazlar bir tevhid eylemi olarak hakkıyla ikâme edildiği zaman, cami ve cemaatler gerçek fonksiyonunu icra ettiği zaman; işte o zaman İslâm ümmeti yeniden dirilecek, mü'minler felah bulacaktır.

Ek: Namaz Nasıl Kılınır

Günde beş vakit namaz vardır: Günün ilk namazı güneş doğmadan evvel farz olarak iki rekat (kelime aşağıda izah edilecektir) sabah namazı, ikincisi farzı dört rekat öğle namazı, üçüncüsü farzı dört rekat ikindi namazı, dördüncüsü farzı üç rekat akşam namazı, beşincisi farzı dört rekat yatsı namazıdır. Hz. Peygamber -aleyhisselam- yatsı namazından sonra üç rekat vitir namazı kılmayı te'kîden emir buyurmuştur. (bkz. s. 182-184) (Ayrıca sabah farzdan önce iki, öğle farzdan önce dört, sonra iki, ikindi farzdan önce dört, akşam farzdan sonra iki, yatsı farzdan önce dört, sonra iki rekat sünnet kılınır).

Namaz kılmanın usûlü şöyledir: Önce abdest alınır, temiz bir yer seçilir, kıbleye dönülür ve eller kulak hizasına kaldırılarak niyet edilir. (Duruma göre; namaz kılan imam ise 'bu cemaate imam olarak...", cemaat ise imama uyarak "Allah için filan vaktin şu kadar rekat farzını veya sünnetini kılmaya niyet ettim!" der; namazı yalnız başına kılıyorsa yalnız son cümleyi söyler). 'Allâhu ekber!' (Allah en büyüktür) diyerek eller indirilir. Mâlikî ve Şii mezheplerinde eller yanlara salıverilir; diğer mezheplerde göğsün altında, sağ el üstte, sol el altta bağlanmış olarak durulur. Artık namaz başlamıştır; ne başkalarıyla konuşulur, ne secde edilecek yerden bir başka yere bakılır ve ne de namazın ciddiyetiyle bağdaşmayan bir harekette bulunulur. Her rükûa giderken, her secdeye varıp kalkarken ve her tahiyyata oturup kalkarken '*Allâhu ekber!*' denilir.

Namaz *'Sübhâneke'* ile başlar. Bu, Allah'ı yüceltme, ululama ve O'nu noksan sıfatlardan uzak bilmedir (s. 77). Sonra Kur'ân'ın birinci suresi olan Fatiha suresi okunur. Bu bittikten sonra Kur'ân'dan bir sure (zamm-ı sure) veya birkaç âyet okunur. Bütün bunlar alçak sesle, kendi işiteceği kadar bir sesle okunur. (Cemaatle kılıyorsa okunmaz). İmam yalnız sabah, akşam ve yatsı namazlarının ilk iki rekatında, cuma ve bayram namazlarında Kur'ân'ı açıktan okur.

Kur'ân'ın okunması bittikten sonra *rükû*a varılır, yani vücut öne eğilir ve -kollar bükülmemek şartıyla- eller dizlerin üzerine konulur (s. 51). Üç kere "Övgü ve yücelik çok büyük olan Allah'ımındır." anlamına gelen *'Sübhâne Rabbiye'l-Azîm.'* denilir (s. 116). Sonra doğrulunur ve eller bağlanmayıp iki tarafa salınarak; "Allah hamdedeni işitir. Ey Rabb'imiz! hamd sanadır." anlamına gelen *'Semi'Allâhu li-men-hamideh, Rabbenâ leke'l-hamd'* denilir (s. 117). Sonra yere diz çöküp burun ve avuç içleri yerde olmak üzere alın yere konularak secde edilir. Bu vaziyette üç kere; "Övgü ve yücelik en yüksek olan Allah'ımındır." anlamına gelen *'Sübhâne Rabbiye'l-A'lâ'* denilir (s. 122). Sonra sağ ayak topuğu yukarıda, parmaklar ileri bükülmüş olduğu halde sol ayağın üzerine oturulur. (İki secde arasında Allah'tan rahmet ve mağfiret dileyen dualar okunabilir s. 123). Sonra ikinci defa secdeye gidilir ve bu vaziyette önceki dua aynen üç kere tekrar edilir.

Bütün bu ayakta durma (kıyam), rükû ve iki secde; *bir rekat*ı teşkil eder.

İkinci rekat için tekrar ayağa kalkıldığında, bu kez Fatiha ile başlanılır, arkasından bir zamm-ı sure okunur. Sonra yukarıda açıklandığı gibi rükû ve secdelere gidildikten sonra sol ayağın üzerinde *tahiyyat*a oturulur ve *'et-Tahiyyâtü'* okunur. (s. 127)

Sabah namazı -keza cuma ve bayram namazları- iki rekat olduğundan, 'et-Tahiyyâtü' okunduktan sonra 'Allâhümme

salli' ve diğer dualar ilave olunur (s. 129). Böylece namaz biter ve yüz önce sağa çevrilerek selam verilir, sonra da sola çevrilerek selam verilir. Selam vermek *'es-Selâmü 'aleyküm ve rahmetullah'* demektir ki; "Selamet ve Allah'ın rahmeti sizinle olsun!" anlamına gelir. Eğer namaz iki rekattan fazla ise, 'et-Tahiyyâtü' okunduktan sonra tekrar ayağa kalkılır, (farz namaz kılınıyorsa) Fatiha okunur, zamm-ı sure okunmaz (sünnet kılınıyorsa zamm-ı sure okunur). Sonra rükû ve secdeler yapılır. Eğer namaz üç rekat ise (akşam gibi) tahiyyâta oturulur; dört rekat ise tahiyyâta oturulmadan dördüncü rekat da kılınır ve sonra tahiyyâta oturulur. et-Tahiyyâtü ve diğer dualar okunduktan sonra selam verilir.

Not: Namazda okunacak dualar ve konuyla ilgili açıklayıcı bilgiler için parantez içinde sayfa numarası verilen bölümlere bakılmalıdır.

(Bu 'Ek bölüm', Muhammed Hamîdullah'ın *İslâm'a Giriş* isimli kitabından (s. 297-299) alınmıştır.)

Kaynaklar:

1. *Allah*, Dr. Yakup Çiçek, Fahreddin Yıldız; Birr Yay., İst., 1985.
2. *Asr-ı Saâdet*, Seyyid Süleyman Nedvî, çev. Ali Genceli, Sebîlürreşad Yay., İst., 1968
3. *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı, Tecrîd-i Sarih Tercemesi*, Zebidî, çev. Ahmed Naim, Diyanet İşleri Başk. Yay., Ank., 1976.
4. *Berika (Tarîkat-ı Muhammediye Şerhi)*, M. Ebû Saîd Hâdimî; çev. Doç. Dr. Bedreddin Çetiner, Hasan Ege, Seyfeddin Oğuz, Kahraman Yay., İst., 1989.
5. Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi, çev. Mehmet Sofuoğlu, Ötüken Yay., İst., 1987.
6. *Dört Risale (Raf'ul-Melâm*, İbn Teymiye), çev. Hayreddin Karaman, Dergah Yay., İst., 1982.
7. *Dört Rükun*, Ebu'l-Hasan Ali el-Hasenî en-Nedvî, çev. İsmet Ersöz, İslâmi Neşriyat Yay., Konya, 1977.
8. el-Ezkâr, İmam Nevevî, çev. Abdülhâlik Duran, İslâmi Neşriyat Yay., Konya, 1982.
9. *Sünen-i Ebî Dâvud Terceme ve Şerhi*, çev. Mehmet Savaş, Şamil Yay., İst., 1987.
10. *Fî-Zılâl'il-Kur'ân*, Seyyid Kutub, çev. Bekir Karlığa, M. Emin Saraç, İ.H. Şengüler; Hikmet Yay., İst., 1972.
11. *Fikh'us-Sünne*, Seyyid Sabık, çev. Ahmet Sanoğlu, Tayyar Tekin, Pınar Yay., İst., 1986.
12. *Felsefe-Revani-i Siyasi, Namaz*, İntişârât-ı Encümen-i Nidây-ı İslâm, Tahran, 1980.
13. *Ğıza'ün-Nefs'il-Evvâbe*, Abdullah el-Mübârek el-Mendâ el-Kahtânî, Dâr'us-Selam, 1983 (H.1403).
14. *Hacc*; Ali Şeriati, çev. Fatih Selim, Birr Yay., İst., 1985.
15. *Hadîslerle Müslümanlık (Hayât'us Sahabe)*, M. Yûsuf Kandehlevî, çev. A. Büyükçınar, Ö. Tekin, Ö.F. Harman, Kalem Yay., İst., 1978.
16. *Hak Dini Kur'ân Dili*, Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, Diyanet İşl. Yay., İst., 1936.
17. *İslâm'da İbadet*, Yûsuf el-Kardâvî, çev. Hüsameddin Cemal, Çığır Yay., İst., 1974.
18. *İbadet*, Yüksel Kanar, Beyan Yay., İst., 1985
19. *İslâm Peygamberi*, Muhammed Hamîdullah, çev. Said Mutlu-Salih Tuğ, İrfan Yay., İst., 1969.
20. *İman Üzerine*, İbn Teymiyye, çev. Salih Uçan, Pınar Yay., İst., 1985.
21. *İhyâu Ulûm'id-Din*, İmam Gazâlî, çev. Ahmet Serdaroğlu, Bedir Yay., İst., 1974.
22. *İstiâze-Şeytan*, Dr. Yakup Çiçek-Fahreddin Yıldız, Birr Yay., İst., 1985.
23. *İslâm Müesseselerine Giriş*, Muhammed Hamîdullah; çev. İhsan Süreyya Sırma, Birr Yay., İst., 1984.
24. *İslâm Teşkilatı*, Koca Emirzâde, haz. Melih Yuluğ, Menzil Yay., İst., 1980.
25. *İslâm'da Namazı Terketmenin Hükmü*, M. Ebu Said el-Yarbûzî, Kitab ve Sünneti İhya Yay., İst.
26. *Kur'ân-ı Kerim'in Türkçe Anlamı*, Ali Bulaç, Pınar Yay., İst., 1983
27. *Kur'ân-ı Kerim ve İzahlı Meal-i Âlîsi*, A. Fikri Yavuz, Sönmez Yay., İst.
28. *Kur'ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm*; H. Basri Çantay, Çantay Yay., Mürşit Çantay, İst., 1972.
29. *Kütüb-i Sitte Muhtasarı, Tercüme ve Şerhi*, Doç. Dr. İbrahim Canan, Akçağ Yay., Ank., 1988.
30. *Kur'ân-ı Kerîm ve Yüce Meali*, Süleyman Ateş, Kılıç Kitabevi, Ank.
31. *Hz. Kur'ân*; Tayyar Altıkulaç, T. Diyanet Vakfı Yay., Ank. 1982.
32. *Kelim'üt-Tayyib*, İbn Teymiyye, çev. Mehmet Yılmaz, Pınar Yay., İst., 1986.
33. *Kur'ân'da Günah Kavramı*, Dr. Sadık Kılıç, Hibaş Yay., Konya, 1984.
34. *Kur'ân'ı Anlama Metodu*, Dr. Beheştî, çev. Şabah Kara, Kıyam Yay., Ank., 1989.
35. *Kırk Kudsi Hadis*, Aliyy'ul-Kârî, çev. Harun Ünal, Hikmet Kağıt Yay., İst., 1983.
36. *Kulluk*, İbn Teymiyye, çev. İ. Dal, İhya Yay., İstanbul, 1985.
37. *Kur'ân'a Göre Dört Terim*, Ebu'l-Ala el-Mevdûdî, çev. Osman Cilacı-İsmail Kaya, Beyan Yay., İst., 1982.
38. *Mektubat*, İmam Rabbânî, çev. Abdulkadir Akçiçek, Cümle Yay., İst.
39. *Mu'cem'ül-Müfehres li-Elfâz'il-Hadî's'in-Nebevî (Concordance)*, A.J. Wensinck. Çağrı Yay., İst., 1986.
40. *el-Mu'cem'ül-Müfehres li-Elfâz'il-Kur'ân*, M. Fuad Abdülbaki, Mektebet'ül-İslâmiye, İst., 1984.
41. *Muvatta*, İmam Malik, çev. A. Büyükçınar, Y. Erol, A. Arpa, D. Pusmaz, A. Yücel, Al-Tuğ Yay., İst., 1982
42. *Sahîh-i Müslim ve Tercemesi*, çev. Mehmet Sofuoğlu, İrfan Yay., İst., 1988.
43. *el-Müfredât fi Garîb'il-Kur'ân*, Râgıb el-Isfahânî, Kahraman Yay., İst., 1986.
44. *Müslümanlığın Medeniyete Hizmetleri*, Tâhir'ül-Mevlevî, sad. Abdullah Sert, Bahar Yay., İst., 1974.
45. *el-Müntekaâ min-Ahbâr'il-Mustafâ*, İbn Teymiyye, Riyad,1983, H. 1403.
46. *Namaz*, M. Zahid Kotku, Seha Yay., İst., 1985.
47. *Namazın Sosyal Hayatımızdaki Yeri*, Ekrem Doğanay, 1985.
48. *Namaz, (Fert ve Toplum Hayatındaki Etkileri)*, Hasan Turâbî, çev. Saim Eminoğlu, Risale Yay., İst., 1987.
49. *Sünen-ün-Nesaî*, çev. A. Büyükçınar, A. Tekin, Ö.F. Harman, Y. Erol, Kalem Yay., İst., 1981.
50. *Ölümsüz Müdafaa*, Ebul-Kelâm Âzâd, çev. Ali Kemal Belviranlı, Nedve Yay., Konya, 1970.
51. *Terğîb ve Terhîb*, İmam Hafız el-Münzirî, Hikmet Yay., İst., 1984.
52. *Riyâz'us- Sâlihîn ve Tercemesi*, Muhyiddin-i Nevevî, çev. Kıvâmüddin Burslan, Hasan Hüsnü Erdem, Diyanet İşleri Bşk. Yay., Ank., 1980.
53. *Sözler*, Said Nursi, Sözler Yay., İst., 1979.
54. *Sıfâtu Salât'in-Nebiy*, M. Nâsırüddîn el-Albânî, Mektebet'ül-İslâmi, Şam, 1983.
55. *Sünen-i İbn Mâce Tercemesi ve Şerhi*, çev. Haydar Hatiboğlu. Kahraman Yay., İst., 1982.
56. *Sünen-i Tirmizî Tercemesi*, çev. O. Zeki Mollamehmetoğlu, Yunus Emre Yay., İst.
57. *Tanrı Buyruğu*, Ömer Rıza Doğrul, İnkılap ve Aka Kit., İst., 1980.
58. *Tefhîm'ül-Kur'ân*, Ebul-A'lâ el-Mevdûdî, İnsan Yay., İst., 1986.
59. *Tefsîr ul-Mîzân*, Muhammed Hüseyin Tabatabâî, İntişârât-ı Müessese-i Matbuat-ı Dâr'il -İlm, Kum (İran).
60. *Tevhidî Dünya Görüşü*, Murtaza Mutahharî, Pınar Yay., İst., 1981.
61. *Yalnız Allah veya Tevhid*, Muhammed Süleyman et-Temîmî, çev. Hasan Beşer.
62. *Zâd'ül-Meâd*, İbn Kayyım el-Cevziyye, çev. Abdi Keskinsoy, İbrahim Türklü, Pınar Yay., İst., 1989.